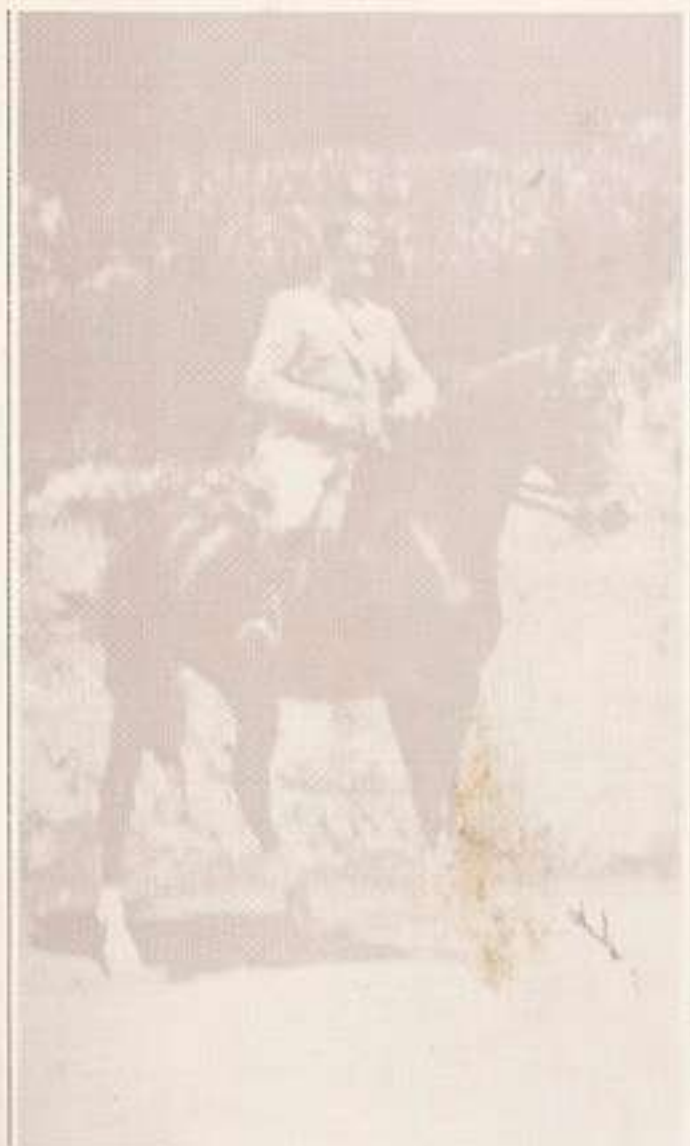

at'a senfoni

Nezir Fazl

büyük
dugu
kaf. yayıncılık

bütün
eserleri

8

2750 RA

takdīm

«At'a Senfoni» yahut Atın Romani... Tarihi, felsefesi, her şeyi içinde...

Dokuz yaşında ata bindim; ve yalan olmasın, bir daha inmedim. Her binışimde büyüdüm ve her inişimde küçüldüm. At benim gözümde, eserimde buram buram tüttüğü gibi, insan ruhundan yere damlayıp şekillenmiş ve sonra insanı sırtına almaya gelmiş bir müjdecidir: Zafer, fetih ve asalet müjdecisi...

Bir şiir, sanat ve fikir adamının, bütün beyan vasıtalarını at uğrunda kullanmasını hazmedemeyecek ve bu yolda sarfedilen cehde yazık nazariyle bakacak satıhçılar bulunabilir. Böylelerini, (Homer) in (Odise) de, kahramanına, bir istiridye kabuğunda bütün deryanın uçultusunu dinletmesi gibi, at zaviyesinden açılacak dünyanın sonsuzluğuna davet ederim. Elverir ki, atı anlıyabilsinler... Ata inilmez, ata yülkselinir.

İnsanı doktorluk kitaplarından, teşrih ve fizyoloji yapıklarından ne kadar anlamak kabilse,

- b.d. yayınları / Kurucusu: Necip Fazıl Kırakürek
- Her hakkı mahfuz ve «b.d. yayınları» na aittir.
- b.d. yayınları/Alayköşkü C. 2-4 Cağ. - İst. Tel: 528 55 51
- Baskı : Emek Matbaacılık Ltd. Şti. — Nisan 1984

atı da baytarlık, yetiştiricilik, idman vesaire, fen cephelerinden o nisbette kavramak mümkün olduğuna göre, eserimde kuru teknik taraf mevcut değildir. Olan, bütün mânası ve bu mânanın insan elinde kullanış şekliyle ve bütün romanıyla at...

Hiçbir kederim, derdim, insandan ve cemi-yetten küskünlüğüm olmamıştır ki, atıma binip şehir dışına çıktığım zaman tesellisine kavuşmuş olmayayım... İsteklisi olduğum dünyayı, bana bir masal ikliminin surlar ve kalelerle örülü (site)si halinde göstermek mümkün olsaydı, onun tunc kapısından ancak atla girilebileceğini iddia ederdim.

Onun içindir ki, şu sahte insanlık ve kahramanlık kadrosunda hiçbir hâs isme lâyık görmediğim destanı at için yazdım.

Bütün dünya at edebiyatında, atı bu kadar cepheden kavramaya teşebbüs etmiş başka bir eser bulunup bulunmadığı hükmüyle beraber her takdir ölçüsünü at âşıklarına havale ediyorum.

8 Nisan 1957

N.F.K.

ATIN MÂNASI

DÖRT UFUK

Dünyamızda dört sınıf mahlûk var : Cemad, nebat, hayvan ve insan... Bu sınıflardan her birinin ileri unsurları, kendi içinde pişe pişe, olgunlaşa olgunlaşa, üstündeki sınıfa namzet hale geliyor, yukarı sınıfların vasıflarından hassa almaya başlıyor. Böylece, cemaddan nebata, nebattan hayvana, hayvandan insana ve insandan nâmütenahiliğe doğru akan terakki kasırgası, kâinat manzumesinde kanun olarak beliriyor.

İşte, heybelerinde en mahrem ve nazik hikmetleri taşıyan İslâm mutasavvıfları, ezeli ve ebedi terakki kanununun, cemad, nebat, hayvan ve insan halinde sıralanan başsız ve sonsuz kervanında, sınıflararası birbirine en yakın unsurları seçmek bakımından şu harikulâde teşhisi koymuşlardır :

Cemad dünyasının ufku, yani en ileri unsu-

ru, yani nebata en yakın olanı mercandır; çünkü tıpkı nebat gibi kök salar ve kumlara düğüm- lenir.

Nebat dünyasının ufku, yani en ileri unsu- ru, yani hayvana en yakın olanı hurma ağacıdır; çünkü uzaktan ve yakından, tıpkı hayvan gibi dışısının üzerine abanır ve tohumlarını öyle bı- rakır.

Hayvan dünyasının ufku, yani en ileri unsu- ru, yani insana en yakın olanı da attır; çünkü tıpkı insan gibi ruhi bir hayata maliktir ve rûya görür.

İnsan ise sonsuzluğa namzet...

Hilkatın sırlarını kökünden kucaklayan ve meçhuller âleminde hayal yakıcı hakikatlere ula- şan büyük idrak kahramanlarına göre at, demek ki, hayvanın bitip insanın başlamadığı noktadaki dâsitani hüviyet...

At, hayvan zarfı içinde hayvandan başka bir şeydir.

AT NEDİR

Atı ne hayvanat ilmi, ne çiftçilik, ne iktisat, ne askerlik, ne de spor ve yarışçılık bakımından tek tek veya toplu olarak izah mümkün... At, bu şubelerden her birine bir tarafla görünen, fa- kat bütün bu taraflardan sonra mânası ve kıy- met hükmü çok daha yükseklerde kalan bir mah- lûk...

At şudur:

Cemaddan nebata, nebattan hayvana, hay-

vandan insana ve insandan nâmütenahlığe doğ- ru akan terakki hamlesinin en çilekeş memuru insana ve insandaki maddi ve manevi fatihlik cehdine Allahın en fazla yakıştırdığı bedil ifade ve bu ifade içinde sayısız fayda...

At, ebediyet fatihi insanın göz ve estetik plâ- nında, bütün çizgileri, hareketleri ve kabiliyetle- riyle en ihtişamlı kahramanlık sembolü...

AT VE İNSAN

İnsan ruhuna her sahada en yakıcı cazibeyi aşılayan kahramanlık mefkûresi, at üzerindeki insanda ifadesini bulduğu kadar, ne taht, ne kür- sü, ne de Ehramların tepesi, hiçbir şekil üzerin- de heykelleşemez. Onun içindir ki, madde fatih- lerinin hepsi, tiran'lar, Sezar'lar, hanlar, hâkan- lar, kumandanlar, başbuğlar, liderler, kahraman- lar, gözümüzün önünde hep atlı olarak yaşarlar. Bunları atlarından indirecek olursak hemen cü- celeşirler, perukası düşmüş aktöre dönerler. Ruh fatihleri de manevi atlar üzerindedir. Onları, iki büküm tavırlarına ve kısacık boylarına rağmen öbür insanların üstüne çıkaran ve tepelerinden baktıran mesnet de at şeklindedir; fakat bu at göze görünmez.

İnsanlığın Ufku, kâinatın Efendisi ve Allahın Sevgilisi Peygamberimizi Miraç gecesinde ilâhi visal âlemine uçuran, ışıktan hızlı vasitanın «Bu- rak» isimli kanadlı at şeklinde yaratılışındaki hikmet, Allah tarafından atın mânasına bağış- lanmış ne büyük şereftir!

Nihayet at, insanoglunu, şânından, zevkin-

den, keyfinden, en umumî ihtiyaçlarına kadar her sahada tatmin etmekle muvazzaf, öyle sevimli bir tâbi, hünerli bir köle, vefalı bir yardımcı, verimli bir müttefiktir ki, tabiatla hiçbir unsur onun derecesinde insana hizmet etmek iktidarında ve insanla elele vermek istidadında değildir. Öyle ki, göz kadrosunda insanı insan olarak belirtmek kudreti, hilkatın yalnız ata bahşettiği imtiyaz... Üstüne binilen mahlûklardan hiçbirisi, atın yanında, kaba bir yük taşıyıcısı olmaktan fazla bir hüviyet gösteremez. Filden merkebe kadar attan başka bütün hayvanlar, tüylerinden her birine bir inci takılsa bile, yürüyen ölü tümseklerden ibaret kalır. Halbuki at, ayaklarımızı yerden kestikten sonra altımızdaki kıvranışı, duruşu, mesafeleri koklayışı, binbir şekilde yol alışı, ruhumuzu bütün çizgilerine nakşedişiyle, sanki bizim yarı belimizden itibaren bir devamımızdır. Sanki at, içimizdeki hasret ve oluş idealinin, fi-zigimize bağlı şekillenişidir. At, insanın tamam-layıcısıdır.

ŞÖVALYELİK

Ortaçağın, yaprakları çelikten ağaçlar gibi rüzgâra demir sesi veren şövalyeleri, bütün mâ-nasını attan alır. O kadar ki, bunların ismi ve şahsiyeti bile kendi nefslerine değil, ata izafe edilmiştir: Şövalye, yani atlı adam... (Chevalerie - Şövalöri); yani şövalyelik, yani atlı adam ocağı... (Chevaleresque - Şövaleresk); yani şövalyece, ya-ni atlı adam ocağına göre...

Bu öyle bir nisbet ifadesi ki, bütün, varını yo-

gunu bir hayır işine bağışlayan adamdan, herhangi bir âcizi fedakârca koruyan insana kadar, ulvî ve göz yaşartıcı hareketlerin hepsine birden aynı sıfat yapıştırılır: — Doğrusu şövaleresk bir hareket; yani şövalyece, atlı adam ocağına göre bir işl..

Şövalye asildir, merttir, cesurdur, sadıktır, dürüsttür, fedakârdır, âlicenaptır, hislidir; ve at onda bu vasıfların topyekûn mührüdür. Şövalye, kendisinde gizli kahramanlık ahlâkının âlemini attan bulmuş, onun mücerret nakşında kendi ruhunu armalaştırmıştır.

Tarih boyunca şövalyelik, hissî cephesiyle, atın insana ve insanın ata akisyeri teşkil ettiği ocak diye gösterilebilir.

MÂNANIN ÖZÜ

Kalem gibi incecik dört ayak üzerinde, dünyanın en ahenkli gövdesi, en vezinli boynu ve en haşmetli kafası... Sonra bütün bunları birer imparator mantosu halinde bürüyen, yağız, doru, al ve kırmızı, pırıl pırıl kürkleri... Şahane, şahane; sürmeli, tahrirli, akı görünen gözleri... Zarafet tuğrası yele ve satvet arması kuyruk...

Bu harikulâde madde ifadesi içinde at, insanlığına, rençberinden senyörüne ve sporcundan fatihine kadar ve işlerin en kabasından en incinesinedek maddî ve manevî dayanak vazifesini gören ilâhî bir hediyedir.

At, gördüğü işlerin kabası, yani kaba hayvan cephesi, hamal taraflıyla, belki başka vasıtalar tarafından yerine geçilmesi mümkün bir vasıta;

fakat incesi, yani bedil hayvan cephesi, prens taraflıyla hiçbir şekilde rakip kabul etmez bir şahsiyet... Nitekim onun bu hususiliğini, mazi ve haldeki mevkiyle makine ve fen terakkileri ortaya koymuştur.

DÜN VE BUGÜN AT

Ulvî ve bedil kıymetlerinden hiçbir şey kaybetmeksizin at, dün, insanogluna, basit fayda plânında her türlü hizmeti gören, azad kabul etmez, tevekkül ve tahammül örneği bir kuldu. Toprağı o sürer, değirmeni o çevirir, suyu o çeker, yükü o taşır, tekerleği o döndürür, haberi o götürür, mesafeleri o keser ve nihayet ülkeleri o teshir ederdi. Sonunda makine, atın basit fayda plânındaki bütün hizmetlerini elinden aldı. Dünün manivelâsı, vinci, motörü, treni, tayyaresi, telgrafı, tankı sadece attan ibaretken bugün atta bu kıymetlerden hiçbiri kalmadı.

Fakat biri hamal, öbürü prens, iki cepheye malik bulunduğunu kaydettiğimiz atta, makine ve fen terakkileri yalnız hamallık cephesini alıp götürmüş ve prenslik cephesini büsbütün çerçeveyip değerlendirmişti.

Bugün hâlâ çift süren, yük taşıyan ve kaba nakil vasıtalarına muharrik kuvvet teşkil eden atlar varsa, onlar, bu cephesiyle, artık tarihe kavuşmuş aşağı bir neslin döküntüleri ve iptidai ellerde büsbütün tereddidi belirtici posalarıdır. Bugün yaşayan ve yarınki altın neslini yaşatacak olan at, tam bir asalet ve şahsiyet halinde atın

prens soyu, prens nev'idir. Zaten bizim mevzuumuz da bu cins at...

Böyleyken, kaba cephesiyle de atın köyde ve askerlikte hâlâ ne büyük bir değer yaşattığına dikkat etmek; ne derecede mütekâmil olursa olsun, ölü bir makine karşısında at gibi canlı bir uzviyetin baskın çıktığı noktaları gözden kaçırmamak lazım... Bilhassa askerlikte ve ordu süvariliğinde at, bugün fennî imkânlarla çatışmış değil, anlaşılmış olarak, yeni bir sevkâlceş ve tâbiye mevzuu halinde daima eski kıymet ve ehemmiyetini saklamakta... Evvelâ Amerikan ordusunda tatbik edilen yeni bir buluşla süvari kütâları hususî kamyonlar içinde büyük mesafeleri, büyük caddeler üstünde kısa zamanda almakta ve istenilen hücum, takip veya ihata noktasına indirilivermektedir. Sonra tankların çelik perdesi arkasında düşmana yaklaştırılmakta ve birdenbire yelpaze şeklinde açılan tankların arasından hücum dörtmahlıya çıkarak en kısa mesafeden düşman hatlarına dalabilmektedir. Birinci Dünya Harbindeki neticeler sonunda, ateşli silâhların terakkisi yüzünden, bugünün tanklarına eş eski saf hücumlarındaki tesirini kaybetmiş olan veya kaybettiği sanılan süvari, bu suretle, fen terakkileri bir derece daha ilerleyip kendisine hususî bir himaye arz edince yeniden kıymetini buluyor; ve böylece Allahın ata bahşettiği kabiliyet, makinenin başta atı iptal ve sonra tekrar izhar etmesi şeklinde meydana çıkıyor. Benzinin donduğu, makinenin şuursuz bir döküntü haline geldiği ve insanın muvazenesini kaybeder gibi olduğu şartlar altında, kılıçlı ve mızraklı massif süvarinin neler becermeye muktedir olduğunu İkinci

ci Dünya Harbi ispat etmiş; ve bilhassa büyük ve arızalı sahaları çerçeveleyen memleketlerde süvarinin değerini yeni baştan kurmuştur.

Bütün bunlar daima atın dâsitani kıymetine ilâve...

Süvarinin atı, sırf binek olarak, atın prens soyuna ait olmasa da prens faaliyetlerinden birini temsil ettiğine göre, onun ordu hizmetinde ve harb dâvasında da tahtından indirilemediğini görmek ve göstermek, atçının ayrı bir zevk ve zaferi...

Hamal tarafını makineye terkeden aşağı soydan at, prens soy ve prens iş uğrunda tasfiyeye uğramakla, ata kaybettirmiş değil, kazandırmış oluyor. Sanki fen ve makine, at uğrunda, at hesabına bir icatmış veya bizzat atın keşfiymiş gibi, onu sefil hizmet cephesinden kurtarmış ve ulvî, bedîl, aslî ve hakikî hüviyet ve kıymetiyle tesbit etmiştir. Öyleyse düne nazaran bugün, kemiyet bakımından faaliyet sahası son derece daralan at, keyfiyet bakımından tamamıyla kendi öz kadrosu içine yerleşmiş ve bu kadro içinde büsbütün kıymet bulmuştur diyebiliriz.

PRENS SOY VE PRENS İŞ

Neticede prens soy ve prens iş, atta sadece şube şube bineğe ve yarışa mahsus şartların gerektirdiği cinsle, bu cinsin iki cepheî faaliyetinden başka bir şey değil...

İçinden kıvılcımlı bir buğu fışkıracı burun delikleriyle mesafeleri içen at, prens iş olarak yalnız binilmek ve yarışılmak içindir. Bu iki faa-

liyetin şartları prens soyun vasıflarıyla, vasıflar da iş şartlarıyla karşılıklı...

Canlı uzviyetler içinde sür'at mefhumunu, şekline en mükemmel sindirmiş hayvan olarak attan başka birini hayal edebilir miyiz? Tazısı, tavşanı, geyiği ve daha bilmem nesi, atın hüküm sürdüğü sarayda, vezir değil, emirber olmak ehliyetini bile gösteremez.

Kuşları hatırlamıyalım... Zira onlar başka bir âlemdir, başka bir âlemin yapısına maliktir; o âlemdeyse sür'at olsa da sür'at mefhumu ve nisbeti yoktur. Sür'at, hız, bu insani hasret ve ideal, ayakları toprağa mihli çilekeş mahlûkların dâvasıdır. Ve at, işte çile zemini yeryüzünde solucanlar sürünürken kuş gibi uçan mefkûrevî varlık... Onun içindir ki at, insan hasret ve idealinin sembolü; ve bu sembolü ifade etmekte iki cins faaliyetin sultanıdır:

Binek ve koşu...

Prens soy ve prens işin müşahhas taraflarını yeri geldiği zaman göreceğiz.

Atın mânasına ait toplu hüküm:

At insandan bir parçadır, vazifesi insanı ifade etmektir; ve sonunda fen terakkilerinin süzûp bıraktığı gibi, bütün şubeleriyle yalnız bineğe ve yarışa mahsus...

Son derece hafif, zarif, hususî şekilde yapılmış lüks bir arabayı, yine hususî ve lüks hareketlerle çeken atta yine prens soya ve işe yakın bir mâna kabul edilse de, asıl atın aslî prensipli, çekicilik değil, taşıyıcılıktır. Taşıdığı ise yük değil, insan... İnsan da bir ağırlık değil, atı idare

etmenin ve ondaki hüneri belirtmenin sanatkarı... Demek ki, at, ne çekmeye, ne de taşımaya; sadece taşımak için yaratıldığı insan vasıtasıyla kendini ve insanı göstermeye memur...

İmdi:

At, bütün şubeleri ve tarzlarıyla binekte ve ayrıca yarışta, kendi prens soyu ve prens işi içinde tecelli eder.

Bu umumî kıymet hükmü mukaddemesinden sonra, bütün bahislerimize şâmil, ilmi bir mütearife kat'iyetiyle, birdenbire tesbit edelim ki, yarış yeri, atın ıslah ve ıstıfa vazifesini gören tek çerçeve; atın içinden atı süzen ve nesil nesil onun posasını atıp cevherini birleştiren sihirli elektir. Bir kadının baka baka güzelleştiği esrarlı bir ayna gibi at, prens faaliyeti içinde çalışa çalışa, ancak yarış yerinde üstünlüğü bulur ve bu üstünlüğün tohumunu hârâda dağıtır. Onun içindir ki, ıstıfa işinin dinamosu hipodrom, akümülatörü hârâdır.

Bu ölçüyü, gözlük gibi, başımızdan hiç çıkarmayalım...

AT, KELÂM VE SANAT

ALLAH KELÂMINDA AT

Sanatın başında kelâm; ve kelâmın ötesinde, mâverasında, varılmaz kutbunda Allahın Kitabı...

Allah, Kur'anda, bazı mahlûkları üzerine yemin eder. Allaha mahsus sır...

İşte Allah, Kâinatın Yaratıcısı, Kur'anda at üzerine yemin etmiş; ve zâhîrî mânânın idrakimize aksettirdiği nisbet unsurları içinde atın harikulâde tasvirini yapmış ve mânasını billûrlaştırmıştır.

Kur'anın «El'âdiyât» sûresinden, birbirini takibeden dört âyet meali:

«Kasem olsun, soluk soluğa koşanlar üzerine...»

«Tırnaklariyle taştan kıvılcım fışkırtanlar üzerine...»

«Sabah vakti düşmanı basıp etrafı toz dumanla boğanlar üzerine...»

«Peşinden doğruca düşman saflarının içine dalanlar üzerine...»

Kur'anın ancak zâhiri mâna plânındaki bu bildirışı atı, olanca maddesi, ruhu ve işiyle o türlü meydana koyuyor ki, karşısında topyekûn kelâm âlemi müflis... Bu zâhiri mânanın bir de, aslı lisanı içinde, yani Allah kelâmı olarak nâmû-tenahi ulviyetine gönümüzü çevirince içimizi şöyle bir duygu yakacaktır: Dış perdesinden ve muazzam bir nur cûmbüşü içinde atı seyrettigimiz sonsuz bir hikmet; ve bu hikmetin bize üfle-diği derin haşyet...

Allah yemin ediyor... Kimin üzerine?.. Soluk soluğa koşanlar üzerine... İşte, burun delikleri körük gibi açılıp kapanan ve efsanevi bir motör sesi veren asil atın koşu ve yarış tablosu!..

Allah yemin ediyor... Kimin üzerine?.. Tırnaklarıyla taştan kıvılcım fışkırtanlar üzerine... İşte, vazife ve imtihan hengâmesinden bir lâhza önce bütün bir vecd ve heyecan âbidesi kesilen asil atın heybet ve hassasiyet tablosu!..

Allah yemin ediyor... Kimin üzerine?.. Sabah vakti düşmanı basıp etrafı toz dumana boğanlar üzerine... İşte ufukların hafif hafif kanamaya başladığı ve suyun, kumun ve rûzgârın uyudu-ğu, saatte, topyekûn gaflet ve rehavete karşı çıkan ve saldırdığı hedef noktasında tayfunlar kay-natan asil atın dehşet ve hareket tablosu!..

Allah yemin ediyor... Kimin üzerine?.. Bütün bu işlerden sonra doğruca düşman saflarının içine dalanlar üzerine... İşte, faaliyetlerinin en güzellerinden birini cenkte gösteren asil atın vazife ve cesaret tablosu!..

Estetik, fikir, şekil ve ruh hep bir arada...

Mahlûkları kendi üzerine yemin etmekle mükellef bulunurken kendisi mahlûkları üzerine yemin eden Allahın ebediyen lütuflandırdığı at, bütün kıymet ölçüleriyle bu zâhiri mânanın çerçevesi içindedir.

İşte at, mübarek at, Hâlikın sevdiği, övdüğü ve üzerine yemin ettiği at!..

PEYGAMBER KELÂMINDA AT

Allah kelâmından sonra, yine insan sözünün ufuk noktasına ait bir kıymet olarak Peygamber sözü geliyor. Peygamberimizin, hadis ismini verdiğimiz, insan, kul ve Allah Resulü sıfatıyla şahsan buyurdukları...

Kâinatın Efendisine ait her kelime, her hareket, her eda bir hadis olduğuna göre, Allahın Sevgilisi, Allahın ve kendisinin sevdiği ata dair, söz, hareket, iş ve eda halinde birçok hadis vermişlerdir. Bunlardan iş ve hareket şeklinde olanları, kendi mevzularına ait fasıllarda göstermek üzere şimdi yalnız söz plânında kalıyoruz.

«Hayr, atların alınlarına nakşedilmiştir.»

Hayr, iyilik, mutlak iyilik; şu, felsefenin (Sokrat) dan (Bergson) a kadar üzerinde beyin törpülediği, küçükten büyüğe doğru her hâdiseyi içine alan gaye mefhum...

Hayr, büyük ve ideal delâleti içinde olmasa da, madde işleri cephesinden, o cepheye ait hassasiyetle atların alınlarına nakşedilmiştir. Bu nakşedilişte, ortasında bembeyaz bir kartopu veya akıtma ışıldıyan güzelim at kafasının yüz kısmı-

nı ne muhteşem bir (plasticité - eşyanın dış yüzündeki nisbet ahengi) içinden seyrediyoruz. Allah, hayrı, oraya, atların ışık saçan alınlarına düğümlemiştir. Bu plâstik güzelliğinden öteye, mücerret fikre ve hayrın delâletine geçtiğimiz zaman da, ata ait işlerin kıymet hükmü elimize geçiyor. At bizzat hayırlıdır ve gördüğü işlerin hepsinde teker teker hayr vardır.

At bahsinde en büyük hayr ise atı koşturmak, bu yoldan asalet ve asliyetine hizmet etmek ve neslinin menbaini ve barajını kurmaktır.

At yarışlarının Sünnet, yani Efendimizin tatbik ettikleri işlerden biri olduğunu ve Efendimizin yarışları teşvik ve kazananlara mükâfatlar tevzi ettiklerini bilmek, ata bağlı en büyük ve ana faaliyet olan yarış dâvasındaki hayrı takdir etmeye yeter.

Elverir ki, hiçbir şey aslından inhirafa uğramasın...

Bu esasî hayrdan sonra, yarış âleminde kâminın âzami ıstıfa derecesine ulaşan atın binek vesair hizmet sahalarına intikal ettireceği kıymet ve ona bağlı hayr hassaları kolayca takdir edilebilir. Saf binek ve ordu atı, yine kan değerini, yarış âleminin örnekleştireceği ve üreteceği merkezlerden alacaktır.

İslâm dininde uğur veya şeamet hissi, herhangi bir hayvan, nebat ve cemaddan alınamaz. Küfür âdetlerinden olan böyle duyguları, sâf ve gerçek Müslümanlık şiddetle yasak etmiştir. İslâmiyette her şey Allahtan, her şey Allaha bağlı... Hayr ve şer yalnız Allahtan... Ancak, esasî daima Allaha bağlı olarak hayr beklenmesi gereken şeyleri, Allah Resulü bizzat tayin etmiş

ve gerisine bu bakımdan hiçbir pay vermemiştir. Hadis meali:

«Uğursuzluk (uğurla beraber) üç şeydedir:

Kadın, ev ve at...»

İşte dini cevaz halinde kendilerinden uğur beklenmesi gereken üç şeyin içinde at... Hadiste iki kutuplu ihtimal ifadesinden anlaşılacağı gibi, bunlar ya tam uğurludur, ya tam aksî... Zira her şey zıddıyla birlikte ve Allahın herhangi bir mahlûkuna verdiği uğur hassası ters de tecelli edebilir. Bizim bu hikmetten alacağımız ders, kadının, evin ve atın, esasta uğur getirecek şeyler olduğu için uğursuzluk ihtimalini de vâdetmeleri... Uğuru bunlardan bekleriz; nasıl çıkacaklarını ise Allah bilir ve gösterir.

Bundan sonra bildireceğimiz hadis, ulaşılmaz bir sadelik içinde atın bütün şîrini, zevkini, ruhunu ve kıymet hükmünü vermekte:

Hadis meali:

«Dünya saadeti atların sırtındadır.»

Ata dair ne söylene, bu muhteşem sadeliğin hencesi kavrayışı içinde atı çepçevre saramaz. Büyük gaye ve ebedî saadetin eşiği yalancı dünya, yalan veya gerçek, bize gösterdiği bunca saadet hedefi arasında en mesut tarifini atta buluyor. Son derece sade ve kapalı bir ifade içinde öyle girift ve derin bir mâna kuyusu ki, ancak, Peygamber sözü olabilir. At, o mübarek mahlûk ki, insanı bütün iç serveti ve dış heyetiyle belirtmeye memurdur. Bu haliyle bize dünya saadeti-nin ta kendisini getirmiş olmuyor mu? Gerçek-

ten insanda at sırtında teselli bulamayan hiçbir keder yoktur. At sırtında insan, derdi, piyadeler dünyasına ve onların birbirini itiş kakışına bırakır ve ulvi bir kayıtsızlık ve tevekkül semasına doğru ayaklarının yerden kesildiğini hissederek. At sırtında, yağlı ve çamurlu sokağın miskin davalı, ufuktaki bir harabe gibi uzaktadır ve bunlar ancak geriye dönerken yaklaşır, attan inince de insanın kafasına vurur. At sırtında tecelli eden dünya saadetine, atın prens soyuna ve prens işine de delâleti ne güzeli.. Yalnız bu hadis, ata dair yazılacak ciltlerce eserin inbikten geçirilmiş özü kuvvetinde bir ıtır...

At bahsinde hadislerin daha niceleri var... Ata edilen masrafın sahibi adına sadaka teşkil edeceği yolunda rivayet edilen hadislerden atların ırk kollarına ve bu kolların başlarına edilen dualara kadar niceleri... Yalnız insanı taşımak ve belirtmek üzere yaratılan at, insanın zübdesi ve Allahın Sevgilisini taşımış, sevgisini çekmiş ve duasını almış olmakla, şeref ve değerinin son mertebesine ermiştir.

VECİZELER VE MESELLERDE AT

Birbirine bağlı sebepler manzumesinde, en küçük teferruat ile en büyük esas arasındaki yakın alâka hikmetinin at yönünden ifadesi:

«— Bir çivi bir nalı, bir nal bir tırnağı, bir tırnak bir ayağı, bir ayak bir atı, bir at bir kumandanı, bir kumandan da bir vatani mahvedebilir.»

Cengiz Han

Düşmandan kurtulmak için bir at arayan hükümdarın gözünde at:

«— Bir ata bir krallık!..»

Üçüncü Rışar

Ham kuvvet emrinde at:

«— Atımın geçtiği yerde ot bitmez!..»

Atilla

İlme hürmet vesilelerinin en yükseğini at vermiştir:

«— Âlimlerin bindiği atın ayağından üstümüze sıçrayan çamur şerefimizdir.»

Yavuz Sultan Selim

At kıymetinin en mükemmel tesbiti:

«— Koşan atın sırtı, oturulacak yerlerin en iyisidir.»

Mütenebbi

At hakkında söylenmiş sözlerin estetik plânda belki en güzelini ve atı belirtmekte en renklisini temsil eden bir Arap meseli:

«— Atlar rüzgârların kızıdır.»

İngiliz meselleri:

«— Başboş at çabuk yorulur.»

«— İyi at seyrek mahmuzlanır.»

«— İyi atta kötü renk olmaz.»

«— Beyaz atı ve sarışın karısı olanın başı derttedir.»

«— Uzun bir sefer için atını ödünç veren, sonunda onun yalnız derisini alır.»

«— Atın suçunu eğerinin üstünde aramalı...»

«— Atın tabanına ve köpeğin dişine daima dikkat...»

«— Atı suya götürebilirsiniz, fakat ille içiremezsiniz.»

«— Bir ayağı sekili; alınız! İki ayağı sekili; deneyiniz! Üç ayağı sekili; kollarınız! Dört ayağı sekili; bırakıp gidiniz!»

Fransız meselleri:

«— Ayak olmayınca at olmaz.»

«— Atını kuyruğundan güdüyor.»

«— At dışardayken ahır kapamakta fayda yoktur.»

«— At gibi çalışkan...»

Türk meselleri:

«— At, avrat, pusat...»

«— At beslenir, kız istenir.»

«— Attan düşene tımar, eşekten düşene mezar...»

«— At binenin, kılıç kuşananın...»

«— Yörük at, kendi artırır yemini...»

«— Atı alan Üsküdarı geçti.»

«— Alma alı, sat yağızı, besle kırı, bin doruya!»

«— Kula; meğer ki yelesi, kuyruğu siyah ola...»

«— Bin kıra, sür kıra!»

«— Bir sürçen atın başı kesilmez.»

«— At binicisine göre kişner.»

«— Doğuran kısarak utansın!»

«— Atın ölümü arpadan olsun...»

«— At, at oluncaya kadar sahibi mat olur.»

«— İğreti ata binen tez iner.»

MASAL VE FOLKLOR DÜNYASINDA AT

Masal dünyasının öncüsü mitoloji... Mitoloji, efsane; ilk insan topluluklarının hayal tahtaposhundan seyrettikleri kâinat manzarası ve sebepler manzumesi...

Yunan mitolojisinde at, kuvvet, heybet, haşmet ve zarafet sembolü olarak, yalan içinde büyük bir gerçektir. Mitolojideki rolüyle değil, insana çarpan mücerret mânasiyle gerçek...

Güneşi, som altından arabasında, dört at çeker: Hızlı (Eoüs - Öüs), ateşli (Phlégon - Flegon), coşkun (Ethon - Eton) ve hafif (Pyröis - Pirois)... (Pinton) un salını dalgalar üzerinde uçuran da (Hippocampus - Hipokampüs) adlı deniz atı... Bu at denizleri yarıp geçerken, etrafında deniz kızları, yunus balıkları gibi takla atarlar. Kanatlı at (Pégase - Pegaz), şairleri (Parnasse - Parnas) a uçuran hayal kuvvetlerinde bir şerare...

Mitolojiye göre atın vücuda gelmesi şöyle: İnsanların âlâsı Atinalılara büyük bir bağış yapmak isteyen (Neptün), elindeki çatal asayı yere saplamış ve yarılan topraktan, kişneyerek ve şahlanarak, at çıkmış...

Gariptir ki, Yunan mitolojisinde, karaların prensi at, deniz ilâhı sanılan (Neptün) ün elinde vücuda geliyor ve denizlerde (Pinton) un salını çekiyor. Bu hayal edişte, deniz şiiriyle dolu eski Yunanlının, atın harikulâde vücut estetiğinde hem denizi ve hem karayı saran bir akıcılık görmesi ve onu dünya çapında büyütmesi rol oynamış olsa gerek...

Atın, hayal rahminden çıkma (Neptün) ün elinde vücade geldiği itikadıdır ki, barbar bir âdete yol açmış, bu itikat yüzünden hayali deniz tanrısına at kurban edilmeye başlanmıştır. Kayalıkların, yarların tepesinden denize atılmak suretiyle kurban edilen, kaynar su gibi iniltili ve köpüklü sulara boğulan zavallı hayvancıklar... Bu âdet eski Yunan ve Romanın en medenî çağlarına kadar devam etti. Kendisini (Neptün) ün oğlu farzeden (Sextus Pompeius - Sekstüs Pompeyyüs), Büyük (Pompe) nin kardeşi Romalı Tiran, korkunç kayalıkların tepesinden (Neptün) şerefine asil atları ve mâsum insanları attırır ve bunların suda çürpinişlerini seyrederdi.

Nihayet (Centaure - Santor)... Beline kadar insan, aşağısı at... Eski Yunanda olduğu gibi Mısır mitolojisinde de tahayyül edilen bu tip, Tesalya'nın at insanı; kuvvetini attan ve canavarlığını insandan alan vahşet örneği...

Mitolojiden sonra, mümkünlerin mefkûreleştirilmesi tarzında, hayalin mâsum oyunu, tabii masal geliyor. Masallarda at; şehzade, sultan, dünya güzeli, büyücü karı derecesinde repertuarın ana rollerinden birini oynar. Daima iyilik cephesindedir ve hayra hizmet eder. Şehzadeyi taşıyan o, kızı kaçıran o, iksiri yetiştiren o, düşman kokusunu alan o, hainleri kovalayan o, canavarları tekmeleyen o, bazan şıpır şıpır gözyaşı döken, bazan neş'eli neş'eli kışneyen o... Garp masallarında da, yedi başlı ve bilmem kaç kuyruklu ve pençeli kötülük canavarlarının üstüne kim gider? Yaralı sahibini dişleriyle kapıp kaçıran, ölü sahibinin cesedi üzerinde günlerce aç ve susuz bekleyen atlar, masalla hakikat arası bir plân-

da yaşarlar. Başka atlar tarafından yakalanıp da namus ve şerefine leke sürülmesin diye feda edilen ve nasıl koşturulacağı at hırsızına arkasından bağırılan atları bilmez miyiz?

«Benim atım seninkini geçerse kızımı veririm!» diyen padişahın teklifini kabul edip son dakikada atına kıymamak için padişahı geçen, geçtikten sonra da dörtmala başını alıp giden ve at uğrunda kadın aşkını yenen süvari ne kadar ulvidir! Filân at sahibinin arkasından ölmüş; efendisinin tabutu evden çıkarken tepinip dövünmüş ve yemini, suyunu her şeyini bırakmış ve birkaç gün içinde can vermiştir.

Evet, at, şahsiyetini kuşatan bütün bir hayal ve hakikat eşyası içinde tam bir menkrbe kahramanı... Düşünür, içlenir, dertlenir, şevklenir, sahibinin ruh hâletine muvazi bir duygu hayatı sürer ve bu arada, realite üstü, fevkalâde aksiyonlar doğurur. Daima sadakat ve fedakârlık timsali olarak... Binicisini esirlikten kurtarmak için kalenin üstünden atlar, paramparça olur; fakat sadece ayakları kırılmış olan sahibi, sürünecek, kendisini orada bekleyen ikinci bir ata biner ve kaçır. Birçoğu hakikatin malı, daha neler, neler!.. At derecesinde, istendiği yerde insan uğruna hızını ve canını vermeye hazır hiçbir mahlûk yoktur. Elbette ki bu tarafiyle at, (idéalisasyon - mefkûreleştirme) işi olan masalın kahramanı olacaktı. O halde masallarda at, gördüğü işlerin yalanı ve gerçeğiyle değil, fakat insana nasıl göründüğü, neler his ve ümit ettirdiğiyle mefkûrevi bir vücut... Sonsuz kıymeti de burada...

Türk folklorunda atı, İslâmiyetten evvelki devrede at bizzat aile efradından biri ve tek ça-

dirlik topluluğun üçüncü ferdi olduğu için daha sonralarda aramalı ve bu folkloru Anadolu folkloru ismini vermeliyiz.

Hatıra evvelâ Battal Gazi geliyor. Battal Gazi'nin en yakın hayat yoldaşı Aşkar isimli atıdır. Battal, Battal olmak için, Büyük İskender'in atı gibi, evvelâ Aşkar'ı zaptetmekle işe başladı. Aşkar onu, hayatının her yolunda adım adım takibeder ve kahramanlığının «lâzım-i gayrimu-farik» i, ayrılmaz lâzım unsuru olur. Battal'ın Aşkar'la dertleşmeleri, Aşkar'a hitabeleri, halkın dilinde büyük bir destandır. Aşkar'sız Battal Gazi olamaz.

Ya Koroğlu?.. Bolu ormanlarının mis kokulu çamları içinde, incecik bacakları, pırıltılı alını ve upuzun boynıyla heykelleşen ve ayaklarının dibinde sahibinin tıngırdattığı sazı dinliyen at:

«Atımın yelesi ince saz gibi,
Gevrek gevrek kışner turna kaz gibi.»

İzmir'in Zeybeği ve Erzurum'un Dadaşı, (Santor) lar gibi, atla insan yoğurması tipler...

«Yazık olsun Telli Doru şanına!
Eğil bir bak mor cepkenin kanına!»

Erzurum'un Palandöken dağları, dikliğini ve sertliğini Dadaşın atından almış değil midir?

Anadolu folklorunun tacı Karacaoğlu; bu «yâr» düşkünü ve güzellik delisi köylü (Don Juan), ata sevgilisinin üstünde yer verir:

«Arzularım kaldı bir Arap attı;
Koyma kadir mevlâm, gamda, firkatte!»

«Beş yüz atım olsa lâhûrî şallı,
Gümüştan resmeli, kadife çullu;
Mevlâm bana verse bir dudu dilli...»

«Sürülerle erkeklerim yayılsa,
Dokuz yerde davullarım dövülse,
Kol kol olsa, atılarım dağılsa...»

«Atım, sende küheylânlık var ise
Gece yâr koynunda yatalım atımlı...»

«Deryalar yüzünde boz atlı Hızır
Benliboz'a binmiş, o da geliyor!»

«Beylerimiz Arap atlı,
Dilberlerin dili tatlı...»

«Arap atım koşar, koşar;
Seni seven binler yaşar.»

«Arap atı köstek ile tutarlar;
Binerler üstüne, cirit atarlar.»

«Ceylân kovar, gök boncuklu tazılar;
Arap at üstünde şehbaz gaziler...»

«Yiğit yiğitin yoldaşı
At yiğitin öz kardaşı...»

Ve nihayet, evi, ocağı, pınarbaşını, tarlayı,
kırı ve ovayı inleten tempo:

«Yiğit ölür, şan kalır;
At ölür, meydan kalır.»

Anadolu folklorunda at, Türkün etine ve kemigine, ruhuna ve ciğerine kaynamış ve insanı kahraman ve faziletli tarafiyle göstermek vazifesini üzerine almıştır.

Başı hapishane parmaklığına dayalı efe:

«Hapishane önünde yanıyor gazlar,
Bayramdan bayrama çalınır sazlar.»

Diye mırıldandıktan sonra şöyle hıçkırır:

«Annem kır atımı çayra bağlasın,
Kır at kişnedikçe annem ağlasın!»

Öyle; at ciğer zarımıza kadar işlemiştir.

EDEBİYATTA AT

Edebiyatta at, (Homer) den (Valeri) ye ve Antere'den Yahya Kemal'e kadar bütün şiir fazasını doldurur. Gökte yıldız, şiirde at... Eğer en eskisinden en yenisine kadar dünya yüzüne bin şair gelmişse, bunun en aşağı dokuz yüzü attan bahsetmiş, üç yüzü de atın binbir cepheli estetiğinde binbir tahassüsün remzini bulmuş ve ata tutulmuştur. Edebiyatın ana temalarından ölüm, hasret, gurbet, yolculuk, kahramanlık, aşk ve ideal, kendi plâstik kalıplarına en fazla atı dökülmüştür. Şahlanan at, çırpınan at, sıçıyan at, du-

ran at, toprağı eşeliyen at, alabildiğine koşan at, ayrı ayrı sayısız tahassüslerin tercümanı...

Yürüyüş, ebedi yürüyüş; kötüyeye ve iyiye, ölüme ve hayata, zulmete ve nura gidiş; üstünde canavar başlı kapkaranlık bulutların çöreklenildiği veya nur sütunlarının infilâk ettiği ufka doğru akış, başı yerde veya gökte atlar üzerindedir. Hezimet ve zaferi atın tavrından başka ne gösterebilir? Kargalar havada ölüm kavisleri çizerken, akşam karanlığında, başını yere eğmiş ve korkunç bir bükülüş içinde donmuş atla; şafakta, boynu eğri bir kılıç gibi keskin, kafası dimdik, kulakları fırıl fırıl, ufuklardan er dileyen at... Birinde bozgun, öbüründe zafer...

Şark edebiyatında at, başta prens soyun vatanı Arap ülkesi olmak üzere, Fars ve Türk illerine bağlı...

Arap edebiyatında «Muallekat-ı Seb'a - Yedi askı» şairlerinden itibaren ciltler dolusu at...

Çoğu Yedi Eski şairlerine alt birkaç misal: Antere'den:

«— Benim atım ölümlerden haber veren bir münadidir.»

«— Able'yi (Antere'nin sevgilisi) terkime al-
dığım zaman atım huysuzlaşır, hırçınlaşır; onun-
la başbaşa kaldığımız demlerde de ön ayaklarını
yere vurup ağlardı. Ama ben hatırını alır, kim-
senin ona bedel olamayacağını anlatırdım. O,
Able'yi hiç sevmezdi; Able de onu...»

Arapların ve dünyanın en büyük şairlerin-
den İmrülkays'da at:

«Atım, ökçeyle karnına dokunulur dokunul-
maz, birdenbire coşar. O zaman göğsünün hırıl-
tısı, kaynayan bir kazanın fokurtusudur.

Suda yüzercesine ön ayaklarını uzatarak koşan atlar yorulup da katı toprakları eşmeğe başlayınca, benim atım, sanki yeniden canlanır.

Atımın, geyikteki gibi iki böğrü vardır. Bacakları da, devekuşunun bacağı gibi... Koşması, kurdun birdenbire atılışını andırır. Tilki yavrusunun ön ayaklarını çift çift atması gibi de yürüyüşü var...

«Derken, sırtları ak ve ayakları kara bir yabanöküzü sürüsüne kattık. Dişi öküzlerin birbirine sokularak birbiri etrafında dönüşleri, (Devar) isimli putun çevresinde, siyah ve uzun etekli kızların dönmesine benliyordu.

Atım, suya dalmışçasına terliyecekken, hiç terlemeden bu yabanöküzlerine yetişti.»

«Atım, daima sırtında eğer ve ağzında gem, dört ayağı üzerinde dimdik, gözümün önünde durur. Ondan hiç ayrılamam.»

«Arkadaş; Şu yüksek ve başı taç gibi yuvarlak buluta bak! O bulutta el hareketi gibi oynayan bir ışık var! Gördün mü; işte ben sana, atımın sırtında, onu gösteriyorum!»

Öbür Arap şairleri:

«— En çok kılıcıma güvenirim ama altımdaki atın da kıymeti ona bedel...»

«— Gazâ meydanlarında gözüm görmeme-ye başlayınca beni iradesine alan atım düşmanı

nereden vurmam gerektiğini bilir ve oraya sürer.»

«— Sevgilimin yolunu keşfetmek sırrına ermiş tek kişi atımdır.»

«— Altımdaki asıl at olmasaydı bu kuvvete erişemezdim.»

«— Atımla ben aynı kaderin yolcusuyuz. Eceli, onun sırtında olmadığım zaman çok daha yakın hissederim.»

«— Yaşlıyım; gençliğimden yegâne hatıram atım... O, ellerimde doğmuştu; yazık ki ellerimle de gömüldü.»

«— Atımla sinesinde barındığım mehtaplı geceleri asla unutamam. Onun arasına kışneyişi bana bir ninni zevkini verirdi.»

«— Rüzgârla yarışırken; benim atım, başlıbaşına bir savlettir. Sırtı yeryüzünden de sabittir.»

«— Herhangi bir vâhada uyuyup kaldığım zaman beni uyandıran solukları o kadar ılık ve içtendi ki, sevgilim çölü kanımda duyardım.»

«— Onun sırtında her tehlike bana vız gelir.»
İşte Arap ve atı; prens soyun kan vericisi Arap atı...

İran'da Şehname ve Firdevsi... Seri halinde Fars hükümdarları ve Zaloğlu Rüstem... Şehname'nin kahramanları, gölgeleri minyatürlere aksetmiş atlar üzerindedir. Fakat İranlıda at, Arapta olduğu gibi bütün his fakültelerine işlemiş bir şey değil; yalnız ihtişam ve lüks ifadesi...

Dıvan edebiyatında en büyük at şairi Nef'i... Bir edibimizin tâbiriyle Dördüncü Murad'ın atlarını ebedileştiren Nef'i, atı o türlü mefkûreleş-

tirmiştir ki, zaman ve mekân kanunlarını berha-
va etmiştir :

«Çapekliği o mertebe kim zıll-ı râkibi,
Yüre düşünce âna mekân lâmekân olur.»

(Çabukluğu o kadar ki, süvarisinin gölgesi
yere düşünce mekân ve bölgeye mekânsızlık
olur.)

Yani gölge, bir mekânsızlık, boşluk âleminde
erir, gider ve göze görünmez. Gölgeyi eriten bir
hız... Nef'i'ye göre padişah atının önüne birden-
bire bir derya çıksa, hayvan su yüzünde o türlü
seker ki, ayakları ıslanmaz.

Nef'i'den evvel at ve kahramanlığın en gü-
zel şiirini yoğuran Giray'ın o muazzam kasıde-
sini kim bilmez?

«Râyete meylederiz kamet-i dilen yerine,
Tûğa dil bağlamışız zulf-ü semenbû yerine.»

Ve :

«Severiz esb-i hünermend-i sabareftarı,
«Bir peri şekl-i sanem, gözleri âhu yerine.»

«Bayrağa düşkünüz gönül okşıyan endam
yerine...

Tuğa bağlanmışız; yasemin kokulu kadın
saçı yerine...)

(Rûzgâr edalı, marifetli atı severiz,
Bıçımı put, gözleri âhu bir peri yerine...)

Yeni edebiyatımızda da at lâayık olduğı mev-
kie sahip... Faruk Nafiz, İstiklâl Savaşında ayak-

lanan Türk milletini, şaha kalkmış bir yağız at
şeklinde gösterir. Yahya Kemal «Bin atlı akın-
larda çocuklar gibi şen» akıncıların hatıralarıy-
le doludur. Nazım Hikmet bile kendi dâvasının
yürüyüşünü atlılara temsil ettirir. Demek ki, hak
ve bätıl her hareket, kendine bir ruh ve bedif de-
ğer aşılamağ için ata muhtaç...

Bu eseri bir başkası kaleme alsaydı ve böy-
le bir fasıl açsaydı Necip Fazıl'ın şiirlerinden bah-
seder miydi, bilmem... Fakat ben izin isteyece-
ğim : Benim şiir ve bedif ölçümde at, en kaba
müşahhasan en ince mücerrede kadar birçok
his ve fikir ukdesinin dış âlemde bulduğı ve bü-
ründüğü en güzel plâstik hüviyettir :

«Sırmalı cepkeni attı koluna,
Tek elle dizgini gerdı Koroğlu.
Tozlarla atılıp dağın yoluna
Yeşil muradına erdi Koroğlu.»

•

«Sonsuzluk kervanı, peşinizde ben,
Üç ayakla seken topal köpeğim;
Bıstığınız yeri taş taş öpeyim,
Bir kırıntı yeter kereminizden.
Sonsuzluk kervanı, peşinizde ben...»

•

«Kişne kır at, kişne kır at
Çoğu gitti, azı kaldı.»

•

«Giden şanlı akıncı ne gün döner yurduna?»

•

Karşı yoldan üç atlı,
Kuşlar gibi kanadlı,
Geliyor köye doğru.

Cepkeni kola atmış,
Sağ elini uzatmış,
Üçü de göğe doğru.

Bir bulut olmuş rüzgâr;
Heyecandan başaklar,
Tutmuş nefeslerini.

Sıra dağlar iniyor,
Kalbi diye dinliyor,
Çelik nal seslerini.

Sürün atlılar, sürün!
Beni alıp götürün!
Yurdumda çok yalnızım.

Demeyiniz: bu da kim?
Öyle diyor ki, içim
Candan aşınanım...

Garp edebiyatında at:

Eski Yunanda ilk iki şair: (Heziyod) ve (Homer)... Biri talimî, öbürü dâsitanî şair... (Heziyod), atı, kaba işi ve fiziğiyle anlatır; (Homer) en derin mânasıyla göklere yükseltir. (İlyada) ve bilhassa dünyanın en büyük deniz şiiri (Odise) at şiiriyle çalkanır. (Aşil) in öfkesi, atından kendisine, kendisinden de atına geçen bir elektrik devresi halindedir. (Nestor), düşmanı (İti-

mone) yi yendikten sonra, onun, çoğu taylı, yüz elli kısırağını kanimet diye almıştır.

Yunanda at estetiğini, (İlyada) nın şu satırlarından süzebiliriz:

«..... (Elena) yı sarayında buldu. (Elena), mermer gibi beyaz, büyük, iki katlı bir örtü örtmekte... (Elena) bu örtüye, at terbiyecisi Truvalılarla, tunç zırhlı Akhalıların kendisi için ettiği cenkleri işliyor. Hafif ayaklı (İris) ona yaklaştı: Gel, sevgili kız, dedi, at terbiyecisi Truvalılarla, tunç elbiseli Akhalılara bak!.. Demin orada, (Ares) in gazabıyla tutuşmuş dövüşüyorlardı. Şimdi sessizlik içinde, kalkanlarına dayanmış, oturuyorlar. Dövüş bitti. Mızraklar yere saplandı. (Paris) ve (Ares) in sevdiği (Menelâs), şimdi senin için vuruşacaklar. Hangisi üstün çıkarsa sen onun karısı olacaksın!»

Truva muharebesinin Tahta Atı, hile bilmez kahraman atı gülünç düşürücü bir tertip olsa da herhangi bir (fantastique - tabiatın üstünde) rolü ata oynatmak bakımından dikkate değer.

(Borysthène - Boristen) lâhdi üzerindeki epigram, (Adriyen) in, gözde atına karşı hislerini çerçeveler.

Atinalılarda (Simon) ve (Milyadıs), kendi yarış atları için zamanın şairlerine en güzel mısraları yazdırmışlar ve mermere kazıtmışlardır.

Büyük lirizma şairi (Pendar) ın gözünde at, süslü bir merasim zâbiti; muhteşem geçitlerin, oyunların ve bayramların teşrifatçısıdır. Nef'i gibi, o da, hükümdarın; (Siraguza) tiranı (Hiyeron) un atını besteledi.

At, (Sokrat) ın meşhur «Müdafaa» sma ka-

dar girmiş, (Eşil) ve (Sofokl un trajedilerine kadar sokulmuştur.

Eski Roma'da (Virjil), atı sade bedil tarafıyla değil, ahır içi basit at bilgisi zaviyesinden de ele aldı. «Job'un Kitabı» isimli eserinde, renklerinden, alâmetlerinden, cinslerinden, bakım ve işnevilerine kadar at, her noktasıyla aksettirilmiştir. Bu kitaptan da Fransız şairi (Döhl) bazı parçaları manzum olarak tercüme etmiştir. İşte (Döhl) in manzum tercümesinden birkaç satır:

«Ardlarında pazıların şiştiği görülür;
Sinirleri titrer ve damarları kabarır.
Boru, harb sesi, canına can katar;
Onu, kızgın, ürpermeli, kulakları dik,
görüyorum.»

«Yakıcı burun delikleriyle harbi koklar;
Gözlerinden ateş fışkırır, ayakları yeri
törpüler.»

Bilhassa plâstik sanatlar çerçevesinde ata büyük bir hayatîyet vermiş olan (Rönesans) dan sonra klâsiklerde at, romantiklerde at, natüralistlerde at, sembolistlerde at, kübistlerde at, empresyonistlerde at, egzistansiyalistlerde at... Edebi mektepler boyunca at... Hangi mektep, atı, kadrosu dışına çıkarabilir ki?.. (Korney), (Rasin), (Bualo), (Lafonten), (Viktor Hügo), (Lamartin), (Kont Döhl) kolu, atı, zamanımıza kadar efsanevi hüviyeti ve dâsitani çizgileri içinde getirir.

(Ronsar) Birinci Fransuva'nın atına şöyle hitabetmiştir:

«Küçük, sevimli, güzel at...
Binmek için iyi, inmek için iyi.
Sen bir Büsefal olmasan da,
Taşıdığın, İskender'den büyüktür.»

(Viktor Hügo) nun (Vaterlo) da batağa saplanan (Napolyon) süvarisine ait satırları cehennemî bir dehşet tasviridir.

Öbür taraftan (Dante) de at, (Şekspir) de at, (Bayrın) da at, (Şiller) de at, (Göte) de at, (Tolstoy) da at... Her birinin dünya görüşüne nazaran şekil alan, bükülen, kıvrılan, şahlanan, irkilten, bekliyen, koşan atlar... (Tolstoy) at sırtında ölümden kaçmak istedi.

(Don Kişot) daki, derisi kemigine yapışmış, kafası kütükleşmiş ve dudakları sarkmış ihtiyar hayvan, aslında insanı ulvileştirmeye memur bulunan atın «aks-i dâva» sını temsil etmek için bu kılığa bürünmüştür. İnsana ve hayata karşı o zehirli istihza, atı, maksadına yardımcı diye kullanmak için otuz yaşına çıkarmış ve aylarca yedirip içirmemiş, tımar etmemiştir. Her şey ancak bulunduğu yükseklikten düşebileceğine göre, (Don Kişot) un atı, zıddıyla, yine ata ait bir medhiye oluyor. (Don Kişot) Büyük İskender'in, (Rosinand) da (Büsefal) in ters tecellisi...

Sanatın başı kelâm aynasında at, hemen her mânanın remzi ve kendi mânasının özü halinde saltanat süren bir peri padişahıdır.

PLÂSTİK SANATLARDA AT

Şark:

Batı dünyası, başlangıcını Eski Yunan'dan

aldığına göre, o zamana kadar gelen bütün sanat neveleriyle, o zamandan sonra doğu plânında devam edenleri şarka bağlamak mevkiindeyiz.

Şark plâstik sanatları (mimarî hariç) İslâmiyete kadar, birtakım iptidai heykellerle kabartmalar, taş üstüne kazımalar ve minyatürlerden ibaret... İslâmiyetten sonra yine minyatür, tezhip, nakış, halı, işleme vesaire...

İlk mağara insanından itibaren eciş - bucüş hatlarla taş üzerinde at resmi görüyoruz. At, ilk örneklerinden başlayarak insanı büyümüştür. Belki henüz insan kemendine düşmediği ve ehlileştirilmediği çağlarda bile at, uzaktan, insanın gözünde enfes bir şey... İlkçağların eserleri ham ve kaba şekiller...

Derken Çin, Hind, İran, Âsur ve Mısır medeniyetlerinde at, plâstik sanatların başköşesine geçiyor. Bunlar Avrupa müzelerinin en nadide eşyası... Mısır'ın, yarı at, yarı insan ilk (San-tor) ları Bulonya Müzesinde...

Milâddan bin yıl kadar evvel, ilk defa teşkilâtli Âsur süvarilerini taşlar üzerinde okuyabiliyoruz. Dörtmala hücum eden süvariler ve harb arabaları...

(Buda) nın, dünya saltanatını terkederken atına vedasını gösteren ve «Büyük Ayrılış» ismini taşıyan kabartmalar pek meşhur ve kıymetli... Bu bakımdan Hind sanatını şarkta başa alabiliriz. Fakat şark plâstik sanatlarında atı en ileri sanat ürpertisi içinde veren tarz, minyatürdür ve merkezi İran... Minyatür, içine, bir rüya kadar mefkûreleştirilerek atı aksettiren sihirli yüzük

taşı... Minyatürde at, prens soyun üstünde bir incelik ve güzellik menşurundan süzölmüştür. Kopacak kadar ince bilekleri, yılan boynu ve güneşten daha parlak bir taca lâyık kafasıyla at... Şark, o dipsiz, idealist, sırrî ruhiyle atı, minyatürde, garp anlayışının varamıyacağı bir ifadeye çıkarmış, yakıcı bir üslûbla bulamıştır. Atın prens soyuna minyatür azmanı desek fena olmaz.

İslâmiyetten sonra plâstik sanatların müşahhas resim ve heykel şubeleri dince mahkûm edildiği için, bütün çizgi ve şekil dünyası mücerrede kaçırılmış; ve at işte bu tecrid aynalarında, minyatürde, tezhipte, halıda, işlemede ve her türlü nakışta, mücerretler cümbüşüne nasılsa sokulabilen nadir ve iltimaslı şahıslardan biri olarak yer almıştır. Ama öyle bir müşahhas ki, mücerrede daha yakın...

Garp :

Garp plâstik sanatlarında atı, Eski Yunan'da (Parthénon - Partenon) mâbedinin kabartmalarına kadar götürecektir ve bunları ilk büyük örnek sayacağız. Evet, büyük heykeltıraş (Phidias - Fidyas) ın misilsiz hünerini terennüm eden (Partenon) kabartmaları...

Bunlar, belirttiği umumî terkip kıymeti ve şekil şekil münferit sanat keyfiyeti olarak dev çapındadır; ve bu eserde atın Eski Yunan dünyasındaki rolü her zaviyeden meydandadır.

Eski Yunan'ın (Attique - Attik) devrinde, tekâmül dairesinin en yüksek noktasında, (Perikles) ile (Fidyas) ın, biri devlet, öbürü sanat başı olarak elele verip, barbar akınlarında harap olan

eserlerin tekrar ihyası ve bu arada (Partenon)un yeniden inşası yolunda meydana getirdikleri bu eserdir ki, asıl, atın mermere çaldırılmış senfonisidir. 2400 senelik büyük sanat hâdisesi... Bu senfoninin orkestrası da, dekoratif şekilleri terkibeden 320 esere uygun olarak 320 çalgılık...

(Partenon) kabartmaları, Eski Yunan'da, en hurda teferruatına kadar at fikri ve ata ait vesika telâkki edilir.

Eğer bahsimiz at değil de sanat ve heykeltraşlık olsaydı, (Partenon)un tezyini sanat eserleri üzerinde ciltlerce durmamız lâzımdı. Fakat her bahiste olduğu gibi yalnız at zaviyesinden ve toplu bir görüşle iktifa ettiğimiz için, yolumuzu uzatacak tafsillerden kaçıyoruz. Yalnız şu hususiyeti kaydedip geçelim ki, (Fidyas)ın dekoratif eserinde at, henüz prens soyunun çizgilerine kavuşmamış, cidago kemliği insanın memelerine gelen; kuvvetli, adaleli, tıkrız, fakat (poney - poni) tipinde kısa boylu hayvancıklar... Yunanlıların gördüğü, bildiği ve yetiştirdiği örnekler bunlar... Eğer (Fidyas), prens soyu, o muhteşem çizgi ahengi içinde görmüş olsaydı, kimbilir mermere neler söyletirdi? Buna rağmen Eski Yunan'da mevcut at tipi, (Fidyas) gibi bir sanatkarı aşkla doldurmaya kâfi gelmiştir.

(Fidyas) dan bir asır sonra (Lysippe - Lizip), at mevzuunda eski Yunanlının yeniden hayranlığını kazandı. Bir tarihçiye göre bu heykeltraşın elinden 600 den fazla bronz at heykeli veya heykelciği çıkmış... Bu heykellerden 25 grup eser, Büyük İskender'in (Granikus)da ölen hassa süvarisinden ilham alınarak yapılmıştır.

(Lizip) in eserlerinde atı, (Fidyas) inkilere

nisbetle değişmiş görüyoruz. Daha büyümüş, uzamış, şekillenmiş, gelişmiş... Bunun da sebebi, (Rönesans) sanatında göreceğimiz Venedik tipi at nev'inin Yunanistan'a girmesi ve Yunan cinsini irileştirmeye başlamış olması...

Yunan plâstik sanatlarında daha birçok heykeltraş ve hakkâk...

Roma İmparatorluğunda at, heykeltraşlık sanatının ana modellerinden biridir. (Palatin - Palâten)deki (Neptün) ve meydan yerindeki (Mark Orel) heykelleri atlıdır. (Sezar) vesaireye ait daha birçok atlı heykel...

Ortaçağ devresinde atın sanat perdesinde aksi hayli kabadır. Atın asıl çizgileri, örtüler, zırhlar, çelikler ve koşumlar altında ve gizlidir; ve at bu eserlerde bedil çehresi pek az görünen muhteşem bir hamaldır.

Nihayet (Rönesans), yeniden doğuş, eşya ve hâdiselere yeni bir bakış, büyük sanatın da yeniden doğuşu ve at...

(Rönesans) ın hazırlanışı, için için oluşu ve başlangıcı sırasında Bizans ve İtalya arası birtakım sanatkarların çekiç ve fırçalarında at, vakıâ şöyle böyle pırıldamakta devam etti. (Cimabue - Simabue) 1240 - 1300... Sonra (Giotto) 1275 - 1336, (Perugin - Perügen) 1446 - 1524 ve nihayet meşhur (Raphaël - Rafael) 1483-1520...

Pize'nin maruf (Campo-Santo)sundaki fresklerle, yine (Vatikan) ın ilk tasviri resimleri, kendilerine hâkim cehennem korkusu, yeni ve ideal bir hayat tahayyülü ve ilâhî haşyet ukdesi etrafında, bütün bu duygulara ve onların aksiyonlarına şu veya bu şekilde yardımcı olarak at motifini ele almıştır. At bu eserlerde, hakikati arı-

yan, iman ihtiyacıyla kıvranan ve içi dipsiz göklerin ve sonsuz mesafelerin dehşetiyle dolan insanın yoldaşdır ve hep yanbaşındadır.

Artık (Rönesans) ın başladığını gösteren bu eserler içinde (Benozzo - Gazzoli) ve onun at kompozisyonları başta gelir. (1424 - 1485)... (Campo - Santo) nun bütün bir duvarını kuşatan ve Tivrattan mülhem yirmi dört mevzuu ele alan eserinde (Benozzo - Gazzoli), insana ait faaliyetlerin hemen hepsinde ata hisse ayırmış, atı her bahaneyle sahneye çıkarmıştır. Geceli gündüzlü bir çalışmayla on altı senede biten eser...

Daha sonra (Andrea Mantegna) 1430 - 1506... Bu sanatkâr, eserlerinde, canlı tabiat unsurlarını birinci plânda tuttu ve gayet tabîl olarak ata şeref mevklini verdi.

(Rönesans) ın inkişaf çağı olan 15 inci asrın başı, at mevzuunda bilhassa iki büyük sanatkâr kaydeder: (Donatello) 1383 - 1466; ve (Verrochio - Verokiyo) 1432 - 1488... Bu heykeltraşlarda at, sanatlarının temel unsuru... İkisinde de at, Venedik tipi, gayet kuvvetli, sert adaleli, kalın yapılı ve pehlivan edalı... (Donatello) nun (Gatta Melata) heykeli, Ortaçağ karanlığından sonra gelen ilk büyük âbidedir ki, en büyüklerinin sahibi (Léonard de Vinci - Leonar Davinçi) nin habercisidir. Nitekim (Donatello) dan bir merhale sonra gelen (Verokiyo), (Leonar Davinçi) nin hocası... (Verokiyo) nun eseri de (Colleona - Koleon) heykeli... Her iki âbide, eski Yunan sanatının yeni bir hassasiyet içinden süzülüşünü ve canlanışını ihtar eder. Biri İtalya'nın (Padu), öbürü Venedik şehirlerinde bulunan bu heykellerde başlıca hususiyet, atı, uzviyetinin teşrihi hakikati

içinde hareketli olarak, yani yürüyüş haliyle maddeye tercüme ettirmiş olmasıdır.

(Verokiyo) nun (Koleon) heykeli uzun sanat münakaşalarına mevzu olmuş; ve hem binicisinin, hem de atın edası bakımından süvari ve binek atını ifadede en muvaffak eserlerden biri sayılmıştır. At ve insan (Verokiyo) nun eserinde en soylu ifadeleriyle canlandırılmıştır. Bir İtalyan sanatkârı (Koleon) dan bahsederken der ki:

«— At o kadar canlı ki, neredeyse kaidesinden aşağıya zıplıyacak hissini veriyor!»

Arada birçok sanatkâr ve eserden sonra, dâva, (Rönesans) ın büyük siması (Leonar Davinçi) üzerinde kümeleniyor. Asliyet ve keyfiyetini kaybetmiş Eski Yunan sanatına yeni bir hayat getiren dev sanatkâr (1452 - 1519)... Ressam, heykeltraş ve âlim... (Rönesans) sanatının ana direklerinden bu sanatkâr, büyük eseri olarak (Francesco Sforza) nın athı heykelini verdi. Üzerinde ciltlerce kitap kaleme alınan bu eser, sanatkârın on beş yıldan fazla bir ömür parçasına mal oldu.

Bu bahiste, (Luvr) Müzesi sanat eserleri muhafızı (Molinier - Molinye) nin fikri:

«— (Leonar Davinçi), (Donatello) ve takipçisi (Verokiyo) nun ata verdikleri hareketi daha genişletti ve atı tam bir harekiyet ânı içinde dondurmaya tecrübe etti. İleri merhale...»

At (Leonar Davinçi) nin ruhuna o mikyasta işlemiştir ki, onun sanat cephesini kapladıktan sonra âlim tarafına da sirayet etmiş ve bir (Hippoloque - Hipolog) at âlimi gibi, onu, at üzerinde fennî tetkikler yapmaya kadar götürmüştür. Onun, âlim göziyle ata ait tetkik krokisi pek ma-

ruftur. Bu krokide, bütün nisbet ölçüleriyle hem atı anlamaya çalışan, hem de kendi sanat eserlerine kıstas arıyan sanatkarın at sevgisiyle kaplı ruhundaki arayış cehdi aşıkardır.

(Leonar Davinçi) nin, at mevzuunda, atı ve at hareketini kütleleştirdiği ve terkibe soktuğu yegâne büyük kompozisyonu (Anghiari - Angiyari) muharebesine ait tablo... Bu tabloda birbirine geçmiş atların, birbirine geçmiş süvarileriyle belirttiği boğuşma manzarası ve boğuşan atların ifadesi müthiş... «Bayrak Uğrunda Mücadele» isimli bu tabloda, sol taraftaki, yüzü dönük at, sanki bir insan kafası taşır. Mütefekkir ve muztarip bir insan kafası... Kaygı ve acı dolu gözler... Ve korkunç bir azim ve iradenin köpürttüğü vücut ve hareket ahengi...

(Leonar Davinçi) nin peşinden, aynı çapın sanatkarı (Michel-Ange - Mikelânj) geliyor, (Leonar Davinçi) elli yedi yaşındayken, kendisinden otuz yaş küçük olan bu sanatkarla, bilhassa ata muhtaç bir mevzu üzerinde müsabakaya girdi. Floransa şehrinin meclis odasını tarihi menkibelerle ziynetlendirme müsabakası... Bu münasebetle (Mikelânj) ilk şaheserlerinden birini verdi; fakat bu eserinde ata iltifat etmedi ve büsbütün mücerrede kaçtı. (Arino) suyunda yıkanırken, çırlıçıplak, birdenbire askere çağrılmanın dehşet ve hayretini temsil eden insanları tasvir etmekle kaldı. Sanat hayatı boyunca da, (Rafael) gibi attan fazla bir heyecan almadı. Atın büyülediği sanatkarlar arasında (Leonar Davinçi) başıdır.

Bunların arkasından (Nüremberg) li ressam (Albert Dürer) 1471 - 1528... (Rönesans) ın en büyük at dostlarından ve sanat ustalarından desen

ve gravürücü bir Alman... (Alber Dürer) atı ilk defa olarak en doğru çizgileri içinde zaptetmek ve cinslerarası farkını göstermek gibi, realist bir usul ve objektif bir görüş sahibi... (Alber Dürer) bu sanat tarzını yalnız mizacıyla değil, şuuriyle de temsil etti ve 1505 de İtalya'ya yaptığı seyahatten evvel fikirlerini kâğıda döktü. 1513 de ikmal ettiği «Şövalye, Şeytan ve Ölüm» adlı meşhur eserine 1506 da başladı ve eserinin realist temeline esas olmak üzere daha evvel ata dair birçok etüd meydana getirdi. (Alber Dürer) Yenicâğ, başlangıcının at mevzuunda ilk natüralizma ve realizma örneğidir ve atın vücut yapısını olduğu gibi zaptetmek bakımından bir inkılâp getirmiştir.

Garp dünyası, (Rönesans) la vahşetten medeniyete geçerken, plâstik sanatlarda vasıtası attır.

17 nci asırdan ileriye doğru (Salvator Roza) 1615 - 1673, (Lebrun - Löbrön) 1619 - 1690, (Van Der Meulen - Vandermölen) 1634 - 1690, (Wouwermans - Vuverman) 1620 - 1668, (Charles Parrocel - Şarl Parusel) 1688 - 1752, (Carle Vernet - Karl Verne) 1758 - 1835, (Gros - Gro) 1771 - 1835... Bunlar Alman resim ve gravür üstadının kurduğu natüralizma temeli üzerinde büyük (Rönesans) ustalarının idealizmasını yaşatarak sanat perdesinde atı, en gerçek vücut ölçüsü ve en doğru tavır ve hareketi içinde göstermeye muvaffak oldular.

Artık 19 uncu asır içindeyiz:

(Napolyon Bonapart) ın ressamı ve büyük aksiyonlarının çizicisi (Horace Vernet - Horas Verne) 1789 - 1863... Bu ressam «Borazanın Atı»

isimli eseriyle o devrin büyük süvarisine ait havayı vermiştir.

Derken ressam (Gericault - Geriko) 1791 - 1824, heykeltıraş (Barye - Bari) 1796 - 1875, ressam (Fromentin - Fromanten) 1820 - 1876 ve (Meissonier - Meysonye) 1815 - 1891...

İş bu son devir ressamlarına gelince, atın realist ifadesi bakımından fen âleminde bir inkılap oldu. Fotoğraf keşfedildi ve 1879 tarihinde Amerikalı fotoğrafçı (Muybridye - Maybriç) uçurtma dörtlümleri kadar atın bütün hareketlerini anı anına zaptetti. Bu keşif, tâ Eski Yunan'dan ve (Rönesans) danberi münakaşa mevzuu olan at vaziyeti bakımından, plâstik sanatlarda atla uğraşanlar hesabına temel vazifesini gördü. Bu yüzdendir ki, (Meysonye) nin (Fridland) eserinde, ilk defa, büyük bir kompozisyonun realiteye tam uygun olduğunu görüyoruz. Bu eserde (Napolyon) un önünden hücum dörtlümleriyle geçen süvari, tamamen vâkıya uygundur. Böylece fen ve sanat, atı olduğu gibi canlandırmakta 1879 danberi ittifak etmiş bulunuyor. Fotoğrafı güzel sanat kabul edenler için de, (enstantane) nin buluş tarihi olan 1879, at hesabına ayrı bir başarı getiriyor. O gün bugün at, en güzel çizgi ve hareketlerini fotoğrafa emanet etmektedir; ve artık at, plâstik sanatlarda gözle zaptedilmesi mümkün bir hareket fırtınasıdır.

(Meysonye) nin arkasından ressam ve heykeltıraş (Gérôme - Jerom), atı, realitesinin son haddine kadar götürdü. Onun «Jeneral Bonapart» isimli heykelinde ve «Çölü Geçen Araplar» adlı tablosunda, atı, bütün güzelliğine ek olarak bütün gerçekliği içinde buluyoruz.

Yirminci asırda at, empresyonist sanatın ve modern mekteplerin de kadrosu içinde, harikulâdeliğini muhafazada devam ediyor. Sonuna kadar da böyle olacaktır.

KAHRAMANLARDA AT

Kelâm bahsinde olduğu gibi, kahramanlık mevzuunda da, onların mâverasında, onlardan mücerret ve münezzeh olarak peygamberler...

Başını, dünya saltanatı içinde ötelere tacı süsliyen Süleyman Peygamber'in atları vardı. Atları ve büyük at teşkilâtı... Sabâ Melikesi Belkis da kendisine Yemen iklimlerinin en güzel atlarından hediyeler göndermişti. Alınları akıtmalı, ayakları sekili, hürî kızı yapılı Arap atları...

Süleyman Peygamber'in büyük at kadrosunu ve teşkilâtını kendi faslında göstermek üzere, şimdilik onu atlı kahramanların ilki olarak selâmlıyalım...

Eğer her şeyin ilk ve son kıymetine bir timsal arasaydık Peygamberlerin Serverini, Âlemlerin Nurunu ve Allahın Sevgilisini gösterirdik. Peygamberimizde at, bütün bir ilim ve tarih realitesi içinde, çok sevdikleri, methettikleri ve malik bulundukları bir unsur olarak mevcut ve mâlûm...

Vaktiyle, eski bir yazma kitapta, Allahın Resulü'ne ait atların isimlerini okumuştum. Bunlardan birinin ismi, «asıl» mânasına gelen «Necib»dir. Onun atlarından birinin ismini taşımak benim için en üstün rütbe...

Sahabi ile velî arasındaki farkı anlatmak için

mutasavvıflar, kıyas vâhidi diye atı kullanırlar. Derler ki:

— Vellinin en büyüğü, sahabının en küçüğüne ait atın burnundaki toz zerresi bile değildir.

Bu kıyastan at dâvasında alınacak ders, sahâbilerden çoğunun atlı olduğunu bilmekten başka, Araplarda atın en ulvi hikmetlere kadar ölçü teşkil ettiği...

Eski Mısır'ın fatih hükümdarı İkinci Ramses, atlı kahramanlar arasında, yaldızlı bir (Char-Şar) harb arabası içindedir. İki tekerlekli, ata fazla bir çekicilik sıkıntısı vermeyen, atın bütün hareketlerine müsaade eden ve onu en güzel çizgileri içinde gösteren, bugünün tankları yerindeki hücum arabası... Hükümdar, (Yemiş - Doymuş) ve (Teb'e Zafer) isimli iki atını, hücum arabasıyla kendisini zafere ulaştırdıkları için şöyle kutluyor:

— Tek başıma cenkettim ve milyonlarca insanı püsküttüm. (Yemiş - Doymuş) ve (Teb'e Zafer) büyük atlarımdı. Düşmanla çevrili olduğum zaman elimin altında onlar vardı yalnız... Onlara hergün yemlerini sarayda, kendi huzurumda verdireceğim. Zira tek başıma düşman içinde kaldığım gün, vefakâr, yalnız onları buldum.

İkinci Ramses, bu hitabesinden sonra atlarını, kendilerince Güneş Tanrısı (Râ) nın heykeli önünde taziz ettirmiştir.

Büyük İskender'in atı (Bucéphal - Büsefal) Mısır'ın (Sfenks) i kadar meşhur... İskender, prensliğinde ve çocukluğunda hiç kimsenin binemediği bu atı teshir etmekle kendisini gösterdi. (Büsefal) i ahırından çıkardı, gözlerini kızgın

güneşe çevirip kamaştırdı ve atın bir şaşkınlık anından faydalanıp hemen üstüne atladı, atı hâkimiyeti altına aldı. Manzarayı gören babası Makedonyalı (Filip) oğluna şöyle haykırdı:

— Benim ülkem sana yetmez; git, kendine yeni ufuklar ara!

Artık Büyük İskender hep (Büsefal) in üstünde... Onun sırtında Makedonya'dan çıkıp bütün Küçük Asya'yı dolanmış; çölü, vâhayı, ovayı, yaylayı aşmış ve sonra Büyük Asya'ya dalıp Hindistan'a kadar dayanmıştır. (Endüs) ün kıyılarında ve on altı yaşında ölen (Büsefal), İskender'i fetihten fethetme dolaştırarak, o zamanın ölçüsüne göre dünyanın öbür ucuna götürdükten sonra vazifesini bitirmiştir.

İskender, atı için büyük bir mezar yaptırdı; ve atın öldüğü yerde aynı ismi taşıyan bir şehir yükseltilmesini emretti. Bir müddet sonra da (Büsefal) siz kalan büyük atlı kahraman (Babilonya) çevrelerinde hayata veda etti.

(Maraton) muharebesi kahramanı (Miltiyadis), Atina tiranı (Pizistrat) ve Siragüza tiranı (Hiyeron), hep atlı... (Pendar) gibi şairin, adına kasideler okuduğu (Prissinüs), Siragüza tiranının gözbebeği idi. Atinalı (Simon), menfâsında üç defa, dört atlı harb arabası koşusunu kazandı ve aynı arabayla, atlarla ve koşu üslûbiyle Atina'ya döndü. Dönünce de düşmanları tarafından öldürüldü ve atlarıyla karşı karşıya gömüldü.

İskender'in babası Makedonyalı (Filip), atının yarışta birinci geldiği anda oğlunun da dünyaya geldiği haberini aldı; ve bu iki nailiyetten hangisine daha fazla sevindiği belli olmadı.

Romalıları atla yenen ve bu yüzden gözleri-

ni açan Kartaca kahramanları (Pirüs) ve (Ksan-
tip), at kaidesi üstünde yükselmiş büyüklerden...

(Jül Sezar) in atı garip şekilli bir hayvandı;
ve bu şekil hususiyeti türlü tefsirlere yol açmış,
at sahibinin cihangir olacağına alâmet sayılmış-
tı. Romalıların düşmanları da bu atı kendi he-
saplarına uğursuz biliyorlar ve korkunç görüyor-
lardı. (Jül Sezar) atına çok iyi baktı ve (Venüs)
âbidesinin önüne onun heykelini diktirdi.

Roma'nın deli İmparatoru (Kalligüla) yı kah-
ramanlar arasında göstermek mümkün değil
ama, onun, atı (İnsitatüs) ü nasıl kahramanlaş-
tırdığını, azizleştirdiğini bilmek, tam da bahsi-
mizin dâvası...

(Donkişot) un (Rosinand) sı ne kadar zaval-
lıysa (Kalligüla) nın (İnsitatüs) ü de o kadar gü-
lünçtür. Tabii birinin zavallı ve öbürünün gü-
lünç olmasında atların hiçbir suçu yok... Deli
İmparatorun atı, sahibi tarafından, evvelâ dini,
sonra siyasi bir hüviyet taşımaya kadar götürül-
dü. At, evvelâ râhipler kolleğine âza seçildi, son-
ra da (konsül) mertebesine kadar yükseltilmek
istendi. Bu atın debdebe ve tantanasını — at için
belki müthiş bir işkence — krallar arasında bile
görenler nadir... Ahır mermerden bir saray...
Yemliği fildişi, örtüleri kadife ve kürk... Çok de-
fa İmparatorun masasında altın yaldızlı yem yi-
yor ve İmparatorun kupasından şarap içiyor...
Evvelâ İmparator içiyor, sonra atı; ve böylece de-
vam ediyor... (İnsitatüs) yarış zamanı istirahat
ederken ahırının önünde gürültü etmenin cezası
ölüm... Atın sayısız hizmetçileri, köleleri, bende-
leri... Roma İmparatorluğunun olanca şevket ve
serveti bir atın ayakları altında... Onun mücev-

herlerine, incilerine malik tarihte az imparatori-
çe gelmiştir. Nihayet at ölüyor; ve hakkında, Ro-
ma mâbudlarına yapılan merasimin yerine ge-
tirilmesi emrediliyor.

Eski Roma'nın büyük kahramanları (Sezar)
ve (Mark Orel) in at alâkalarını, heykelleri ve-
silesiyle biliyoruz.

Cengiz ve Timurlenk, birer yağız at üzerin-
de... Timurlenk'in, üstünden hiç inmediği, boylu
boslu yağız atını yakından tanımaktayız. «Sü-
rün, Sürün!» diye saldıran Tatar akıncılarının or-
tasında Timurlenk, yağız atının sırtında, vakur
tavrı ve düşünceli haliyle çok güzeldir.

Osmanlı padişahlarından hemen hepsi atlı-
dır. Yıldırım Bayezid'in yıldırımlığı herhalde at-
tan geliyor. Kaptan Paşasına işaret vermek için
beyaz atını denize süren Fatih Sultan Mehmet
tasviri, atın renginden başka bir hata ifade et-
mez. Zira Osmanlı padişahlarında harb atı dai-
ma yağız, merasim atı da kırdır. Aynı hataya
Yavuz Sultan Selim hakkında da düşerler ve onu
Çaldıran'da, Mısır'da beyaz bir at üzerinde ha-
yal ederler. Halbuki Yavuz'un «Karaduman» is-
mini verdiği harb atı, siyah ipek renkli yağız bir
Arap atıydı. Mısır'da bir aralık üzerine çulla-
nan sekiz on Kölemenî kendi kılıcıyla bıçtikten
sonra Yavuz, atından inmiş; üzerinden pelte pel-
te düşman kanı süzülen atını okşamış ve demiş-
ti ki:

«— Karaduman; seninle bugün iyi bir gazâ
eyledik, değil mi?»

Gaza gibi aziz bir mefhumu atıyla paylaşan
Yavuz ne büyüktür!

Nef'i'nin sihirli seccade haline getirdiği atlar

üzerinde Dördüncü Murat... Ve «Sislikır»'ın sahibi Genç Osman... Atının mezar taşı kitabesi müzede...

Ortaçağ Avrupasında (Bayard - Bayar)... Şövalyeler şövalyesi... O da efsaneleştirilmiş bir at sırtında... (Bayar) 'ın zaferlerini kıskanan İmparator (Şarlman), onu, (Möz) nehrinde atıyla beraber boğdurmak için bir tertip düşünmüş; fakat bu tertip atın harikulâde atılışı, kurtuluşu ve yüzererek karşı kıyıya geçmesiyle suya düşmüştür. Bu vakadan sonra Belçika köylüleri, (Bayar) 'ı daima sağ ve (Arden) ormanlarında gizli sanmışlar ve atıyla bir arada destanlaştırmışlardır.

Gece gündüz attan inmeyen ve en azgınlarını zapteden at delisi (Jeanne d'Arc - Jandark) unutulabilir mi?

Büyük İmparator (Şarlman), yarışlar tertibeden, kazananlara ağır hediyeler veren ve atı çok seven hükümdar...

(Napolyon) un, Roma, Viyana, Berlin, Varşova, Moskova, bütün metropollerin kapısında boy gösteren ve her an bir iklimden ötekine geçen beyaz Arap atı, çok yakından tanıdığımız bir çehredir. (Napolyon) harb atı olarak yağızı seçmedi ve kır atına daima bağlı kaldı. (Napolyon) bu attan, sol eli dizginlerde ve sağ eli göğsünde, tarihi edasını yaşatır.

Kahramanlarda atı kendi misallerimizle biretirim:

İhtiyar Kuyucu Murat Paşa, atın üzerinde durabilmek için vücudunu topaç gibi ipe sardırırdı. Lâla Şahin Paşanın mübalâğalı at sevgisi, Türkiye'de ilk defa olarak atlarına Karacaahmette, kendi yanında mezar kazdırmasıyla sabit...

Pilevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın atı, bir at mumyası halinde Askeri Müzede hâlâ Pilevne ufuklarına doğru bakıyor.

Kahramanlarda at, büyüklüğün tuğrası gibi bir şeydir. O olmasaydı devlet sembolü tuğ, at kuyruğundan olur muydu? İngiltere devlet armasındaki at da bu millet aristokrasisinin ata verdiği değerden nişane...

Kahramanın yüreğini kurşun gibi eritip suya dökerek olursanız meydana çıkacak şekil atıdır.

TARİH BOYUNCA AT

ATIN MENŞEİ

Kelimelerle vâkıalar arasında o kadar mesafe var ki, eğer at gibi bir hakikati birtakım istilahlar içinden süzmek mümkünse size onun ilmi tarifini takdim edelim :

At :

(Equidés),

(Jumantés),

(Solipèdes)

Veya (Monodactyles) tarzında;

(Pachydermes) familyasından,

(Mamifères) sınıfından

Bir (Vertébré) dir.

Lâtinçe ismi (Equus Caballus)... Yunancası (Hippos)...

Bu tasnif, atı, vücut şekline, uvzi hususiyetlerine ve tek turnağına göre ayırdedici ve tabiat-

ta mevcut yedi hayvan cinsi içinde gruplandırıcı bir çerçeveleremeden ibarettir; ve atın menşei, tekâmül seyri üzerinde herhangi bir delâlet sahibi değildir. Sadece bir nisbet ölçüsü... Muadelede (S) daima gizli...

Atın maddi kaynaklarını ve insanla ilk ihtilâl şekillerini bulmak için çok eski çağlarda, içinde insan eseri adına hiçbir şey bulunmayan devrelere kadar uzanmalıyız. Jeologların keşiflerine göre, en iptidai çağların insan iskeletleri arasında at iskeletleri de bulunmuş ve insanla atın çok eskidenberi tanıştıkları belli olmuştur. Fakat atın insan hizmetine girişini ve giriş tarzını, ne zaman, ne de mekân ölçüsüyle tesbit edebiliyoruz. Bu noktada yalnız efsane konuşuyor.

Yine Jeologların müşahedeleriyle takviyeli tarih delâletleri, atın kaynağını, her şey gibi Asya'ya bağlar. Fikir ve ruhun ilk kaynağına...

Atın ehlileşmemiş bulunduğu devreye ait (Parpan) ismi verilen tip, 1870 yılına kadar Tataristan ovalarında başıboş yaşamıştır. 1879 yılında da Rus seyyahı (Prjewalski), Zungarya mıntakasında böyle bir tip keşfetmiş; ve atın vahşet çığrından kalma bu serseri nümuneye Rus seyyahının adı verilmiştir. Artık bunlardan hiçbirisi yok...

Asıl hayvan, Milâddan 19 asır evvel (Sit)lerin ülkesinde, (Oksüs) menbalarına yakın bir çevrede, Turanlıların Aryalarla muharebelerinde, ilk defa yüzünü ve işini gösterdi. İlmi tetkiklerde, atın, vahşet halindeyken bu mıntakada kümelenmiş olduğunu bildiriyor. Demek ki Turanlılar, yani Türklerin cedleri, atı, tarihten daha eski çağlarda zaptetmiş ve hizmete almış bulunu-

yorlardı. Orta Asyadan Hindistan, İran, Irak ve Akdeniz istikametinde inen Turan istilâcıları, bellerinden itibaren ata kaynamış bir (Santor) ordusudur. Batıya doğru bu ilk hareket karşısında Aryalar, aynı müdafaa imkânlarını aramışlar ve bu yolda İran'dan Hindistan'a kadar atın yayılmasına hizmet etmişlerdir.

Bir müddet sonra, Moğol tipiyle Arya tipi arasındaki farka eş bir değişiklik içinde Aryaların atı vücut buluyor. Turan atı, koç kafalı, yüksek boylu, yaygın gövdeli, kemikleri çıkıntılı; öbürü, düz alınlı, küçük kafalı, orta boylu ve top vücutlu... Atlardan biri, iri ve zarif; öbürü toparlak ve kuvvetli...

Aryaların atını, Moğol istilâsından sonra birdenbire gökten düşme veya topraktan bitme sanıyalım... Ne de Turan menşeli atın iklim değiştirmesinden vücut bulma... Fakat at değerinin âni takdiriyle, kendilerinde mevcut at nev'inin geliştirilmesi ihtiyacından üreme... Zira Milâddan iki bin yıl kadar evvelki büyük istilâ seli, atı, garp ırklarına ilk defa göstermiş değil, onun insan emrindeki rolünü öğretmiştir. O tarihlerde her yerde — son keşiflere göre milyonlarca yıldanberi Amerika'da — at mevcut... Fakat ilk kaynağı — Amerika müstesna — Asya...

Atın vahşilikten ehliliğe geçişini, Turani bir efsane şivesiyle şöyle tahayyül ederler:

Uçsuz bucaksız bozkırlarda dört-nala koşan bir toz bulutu... Bir çalılığın dibinde, şakak kemikleri çıkık, gözleri çekik Moğol, bu buluta bakıyor. Geyik sürüsü gibi birbirine yapışık, dört-nala koşan atlar... Moğolun pırıltılı gözlerinde bu nefis hayvan, yemeklerin en güzelidir. Moğol-

lun torunları atı avlamak için ellerinden geleni yapıyor ama muvaffak olamıyor. Kimbilir aradan ne kadar zaman geçtikten sonra doğum anında bir kısırağa rastgelip yakalayiveriyorlar. Hemen kesip yiyorlar. Gûya 30 asır süren âdet... At üç bin sene müddetle insana, kuş ve tavşan gibi gıda vazifesini görüyor. Derisinden de elbise ve kalpak yapıyorlar. Kemiklerinden ok ve dişlerinden düğme... Bir gün Turanlılardan bir ağa, obasına döndüğü vakit harikulâde bir manzara görüyor: Bu ağanın obasında nasılsa tutulabilmiş bir kısırakla bir tayı vardır; ve kabileye nefis bir ziyafet teşkil etmek üzere besidedir. Ağa hayretler içinde görüyor ki, oğlu taya binmiş zıplatmakta... O da kısırağa binmek istiyor. Bir iki tecrübe; tamam... Bütün kabile manzarayı vecd ile seyrediyor. Artık onların gözünde at, yenmek için değil, binmek için... Esrarlı toz bulutunun dörtnala uçtuğu bucakları sarıp var kuvvetleriyle at avlamaya bakıyorlar. Ağaç liflerinden ipler örüp asıl hayvana kemend atıyorlar ve onu insan hizmetine alıyorlar. At, Turan merkezinden her tarafa yayılıyor ve iklim iklim türlü şekillere giriyorsa da ilk ve büyük hizmet rolünü Turanlıların ellerinde gösteriyor. Vahşet devrinde at, ne başka hayvanların esiri olmuş, ne de başkalarını esir etmiştir. O, esiri olmak için insanı bekledi.

Moğol akınlarından bir müddet sonra Kafkasya, İran ve Türkistan yaylaları, Mezopotamya ovalarına kadar uzayan bir sirayet halinde atın beşiği olmuştur. Oralardan Yunanistan'a, Mısır'a ve şimal yoluyla Avrupa'ya... Prens soyun tohumu olan Arap atı müstakil bir dâva olduğu için

bu sirayet kollarının dışında mütalâa edilmeye lâyıktır.

Bir nazariyeye göre kedi, başka birine göre fil büyüklüğünde tasarlanan atın cedleri, bazı yerlerde bulunmuş fosillerin delâletine bakılırsa ön ayaklarında beşer, ardlarında dörder parmak taşıyormuş... Bu garip ve ürkek mahlûk, kendini kovalıyan öbür hayvanlardan kaçsın kaçsın, son hızıyla koşsın koşsın, irileşmiş, büyümüş... Bütün kuvvetini orta parmaklarına verdiği için de bu parmaklar gelişmiş, yandakilerle kaynaşmış, açtıkları parmaklar dumûra uğramış ve atın ayakları teker parmak halinde birer turnakla mahfazalanmış... Ve kaybolan parmaklar, at ayaklarının iki tarafında birer kemik çıkıntısı halinde görülebirmiş...

Hakikatleri tam tesbit edemediği ve bocaladığı yerlerde güzel bir edebiyat yapamayan ilmin ata dair verdiği bu zannî bilgi de gayemizin dışında...

Artık, vücut menşei şu, kıt'a menşei bu; fakat hilkatteki her mevcut gibi ilk anları gizli ve esrarlı olan güzel hayvanı, bir vâkıa bildiğimiz devirlerden teslim alıp gönümûze kadar getirelim ve çirkinleştirmekten sakınelim...

İLKÇAĞLARDA AT

[Hititler — Hiksoslar — İsrailoğulları — Asûriler — Mısırlılar — Kartacahılar — İran, Azerbaycan ve Medyahılar — Hindliler — Çinlilerdel
İlkçağlarda at, topun keşfine kadar efendisi olduğu harbin, çığneyici, kılıçtan geçirici, dağıtıcı ve kuşatıcı silâhı olarak büyük süvari kü-

meleri halinde, ilk defa step insanının elindedir. Onları, atların cidago kemigine yapışık vücutlarıyla, başsız ve sonsuz koşularına bırakalım ve medeni farzedilen âlemden başlayalım :

Evvelâ, ırklarının kaynağı tam bilinmeyen, fakat Asya kollarından biri sayılan Hititler...

Baştanbaşa Suriye ve kısmen Irak'ın istilâcısı Hititler, Milâddan 1800 yıl evvel harb arabalarına koşulu güzel atı (Babilonya) ya soktular. Merkezleri Kayseri olan Hititlerin krallık arşivlerinde (Hippologie - Hipoloji) at bilgisine ait esaslı bir etüd bulunmuştur.

Hititlerin müttefiklerinden (Hiksos) lar Milâddan önce 1700 sıralarında Hititlerden ayrıldılar ve Mısır üzerine yürüyüp oraları hâkimiyetleri altına aldılar. Mısırlılara harb arabasını ve atı tanıtan işte bunlar... O tarihten itibaren at, Küçük Asya ve etrafından bütün dünyaya yayılmaya başladı.

At tanımayan İsrailoğulları, onu ilk defa gördükleri zaman dehşete düştüler. Bir Fransız muharririnin iddiasına göre Hazret-i Musa, İsrailoğullarına, atlı harb arabalarının hücumu bakımından Allaha tevekkül etmelerini ve atların bilek sinirlerini keserek mukavemete çalışmalarını tavsiye etmiş... Tank karşısında asla paniğe düşmeksizin soğukkanlılıkla bombasını kullanmaktan başka çaresi olmayan piyadeye bugün verilecek emir kadar yerinde bir tavsiye...

Bir müddet sonra İsrailoğulları atla kaynaşıyor; sade kaynaşmakla da kalmıyor, prens soyun ilk yetiştiricilerinden biri oluyor. Milâddan bin yıl kadar evvel Süleyman Peygamber devlet çapında büyük bir at yetiştiricisidir. Prens soyun

münteha noktası safkan İngiliz atının temell üç büyük Arap aygırından (Darley Arabian) in cedlerini çerçevelliyen «Küheylân» şubesi, Avrupalı-larca Süleyman Peygamber'in elinde kıvamını bulmuştur. Süleyman Peygamber, malik olduğu 1400 harb arabası için 40 000 ve süvarisi için 20 000 at besliyormuş... Menbaları Mısır ve Arap Yarımadası...

Atın (Şang) lar devrinde ilk defa Çin'de görünüşü, Süleyman Peygamber zamanında...

(Hiksos) ların istilâ hareketi atın yayılmasında başlıca âmil... Bu atlı kavim, Mısır yoluyla atın Yunanistan'a ve Kartaca taraflarına geçmesini temin etti. Atın Fenike'ye girişi de Milâddan 20 asır evvel...

Hititler ve (Hiksos) ların elinde yalnız harb arabası çeken at, Asûrilerde iki cenahlı mümtaziyetini kazandı. Hem harb arabasında, hem de süvaride... İklim ve bakım şartları yüzünden de ayrı bir tip belirtmeye başladı. (Asûrnazirpal) i Milâddan evvel 9 uncu asırda, zafer meydanında uçuran at... Bu at tipi bilhassa müstesna sür'atıyla mümtaz... (British - Museum - Britiş Müzeum) daki Asûr kabartmaları, Asûrilerde at bakımı ve at etrafındaki itinayı teferrüatıyla gösterir. (Asûrnazirpal) in atları, ince ve küçük kafalı, önleri biraz yüksekçe, hareketleri sinirli, boyları kısaca, adaleleri kuvvetli ve sağrıları geniş, asil soya yakın hayvanlardır. İmparatorlar gibi de süs içinde...

Asûrilerde harb arabası üç kişilik : Sürücü, cengâver ve muhafız... Muhafız, elinde kalkan, cengâveri korur. Araba hayli ağır... İki atlı arabaya, arkadaşlarından biri yaralanacak olursa

yerine geçmek üzere üçüncü bir at ilâve edilmiştir.

Asûr atının esas yürüyüş temposu açık ve «uzun süratli»dir.

(Asûrnazirpal) ve (Salmanasar III) zamanında en parlak devrini yaşayan harb arabası müessesesi, milâddan evvel 8 inci ve 7 nci asırlarda (Sargon II), (Senahrip) ve bilhassa (Asûrbanipal) zamanında yerini süvariye bırakmaya başladı.

Bugün tankların gördüğü işe tamamen muatabık olarak cepheden hücum eden, düşman safalarını çökerten ve arkadan piyadesini yansıran harb arabaları, o devrin kocaman imparatorluklarını kurucu tek âmil vaziyetindeyken birdenbire ne olmuştu? Kaldı ki Asûr İmparatorluğu bir harb arabası imparatorluğu iken?..

Şimal steplerinden gelen Turanlı (Santor)lar ordusunun doğurduğu netice... Ne piyade, ne atlı; fakat insanla at kıyması şeklindeki acayip mahlûkların çekirge hücumu halinde saldırışı, harb arabasının kıymetini birdenbire düşürdü. Bunlar biniciliğin bütün sırlarını elde etmiş, at üzerinde her yana manevra yapmayı ve topaç gibi dönmeği bilen, harb arabalarına cepheden hücum ederken birden sağına, soluna ve arkasına geçmeği beceren ve at sırtında ok yağdıran çevik zebanilerdi; ve düpedüz hücum kabiliyetindeki harb arabalarının bunlara göre manevra yapabilmeleri imkânsızdı. Bu yüzden «Çivi çivi-yi söker» hesabıyla Asûriler, Turanlıların arkasından medenî âlemin ilk büyük süvari teşkilâtını kurdular. (Sargon II) devrinde at Asûrilerin gözünde o kadar azizleşti ki, daha evvel Hitit-

lerde olduğu gibi onu tanrılaştırdılar. At, Asûrilerde bineğe geçince, bütün bir (aristokrasi) ananesinin doğmasına vesile oldu. Senyörlerden başka kimse, şan ve şeref timsali ata binemezdi. Binicilik henüz iptidai devrinde... Eyer yerine keçe... Üzengi yoktur, ağızlıklar kabadır ve binici kılığı kötüdür.

(Asûrbanipal) zamanında Turanlıların süvari kıyafeti aynen kabul edildi. Havada uçan entariler yerine, bacakları ayrı ayrı saran, vücuda yapışık bir elbise... Süvariler başlarına (kask) ve vücutlarına zirh geçirdiler. Binicilik sanatı o kadar ilerledi ki, daha evvel her atlıya refakat eden müselâh atlılar ordudan silindi. Mızrakçı ve okçular, marifetlerini at sırtına intikal ettirebildiler. Baldır tesirleriyle atı istendiği gibi idare sanatını öğrendiler. Artık Asûr süvarileri uçurma dötrnalla giderken oklarını atabilmekte ve birden durup diledikleri manevrayı yapabilmekte-dir.

Asûrilerde süvariliğin tacı (Asûrbanipal) hep at sırtında ava çıkmakta; ve arkasında av takımlarını taşıyan atlı hizmetçilerini ve Asûr aristokratlarını dolaştırmaktadır. Süvarilik bu kralın devrinde (Milâddan evvel 668 - 627) Asûrilerde birinci plândadır.

Mısır'a (Hiksos)lar vasıtasıyla giren atın, yeni iklimine alıştırılması kolay olmadı. Onları, tereddiye uğramaktan kurtarmak için uzak dünyalardan boyuna aygır ve kısarak getirtmek icâbediyordu. Bu yüzden atın değeri çok yükseldi. Ahır sahipleri ancak büyük ve zengin senyörler... Firavunlar, İmparatorluğun menfaati icabı, at yetiştirenleri himaye ediyor ve en iyi nümu-

neleri verenlere mükâfat dağıtıyorlardı. Bu yüzden at bilgisi de Mısırdan ilerledi ve at cinsine Nil kenarlarında maya tutturulabildi. Ve at değerlendirildikçe değerlendirildi. Harb arabalarından mümkün olduğu kadar çoğunu bir sıraya dizmek ve en geniş safı teşkil edebilmek lükslerin lüksü sayıldı. Ahırlar ve hâralar çoğaldı. Bunların idaresi, (İkinci Ramses) zamanında devlet işlerinin en mühimlerinden birini teşkil etti. (Teb), (Mennis), (Heliopolis) gibi mühim şehirlerde hâralar kuruldu.

Harb arabası da, at gibi, Mısırlılar için yabancıydı. Fakat Mısırlılar bir anda ona da intibak ettiler ve Asya İmparatorluklarının ağır ve hantal arabalarını son derece hafiflettiler; bir adamın, sırtında taşıyabileceği ağırlığa indirdiler. Yalnız hafif ve sağlam ağaçtan ve deriden arabalar... Altın ve demir, sadece ziynet motifleri... İki atın çektiği, daha doğrusu uçurduğu arabaya da iki kişiden fazlasını bindirmediler: Sürücü ve cengâver...

Fakat Mısırlılar herşeye rağmen ata binemediler, süvariliği beceremediler. At, onlar için, kıymet ve zarafetini, heybet ve letafetini yalnız hücum arabasında gösteren, krallara ve krallıklara denk bir kazanç oldu.

Mısır'dan Batıya doğru devam eden akınların kurduğu Kartaca, en kıymetli at ocaklarından biri oldu. Yavaş yavaş belirmeye, Suriye ve Irak ovalarını süslemeye ve hafif süvariye temellendirmeye başlayan Arap atı. Berberilerin yurdunda daha az zarif bir cinse inkılâbettir. Sonraları Roma'ya geçen (Barbe - Barb) Berberi adını aldı. Bu cins, Cezayir, Fas, İspanya, Cenubi Fran-

sa ve İtalya yoluyla bütün güzergâhına tohumlarını serpti.

Şimalden gelen atlı step fırtınasından sonra İran, Azerbaycan ve Medya mintakasında at, Milâddan evvel 16 ncı asırda maya tutmuştur. Eski eserler ve mezarlarda bulunmuş vesikalar da, Milâddan evvel 9 ve 8 inci asırlarda bu mintakanın atla kaynaşmış ve büyük mikyasta at kullanmaya başlamış bulunduğunu gösteriyor. Bilhas- sa Medya sahası yetiştiriciliğe müsait olduğu için Türkistan taraflarının (Nisé - Nize) tipi at bu mintakada üremiştir. Yunan tarihçisi (Strabon) a göre (Part) atlarının cediti, bunlar...

Medya süvarileri çocukluklarındanberi ata binmeye alıştırmışlardır. Hücum veya ricatte, önden veya arkadan mızrak ve ok atmak, sanatları... Medya muharebelerinde süvarinin muvafatiyeti malik bulundukları binlerce iyi at sayesinde. Bu mintaka uzun zaman en zengin at tarlası vazifesi gördü ve İslâmiyetten sonra, Arap akınlarında, fatihlerin eline en iyi cinsten yüz bin at teslim etti.

İlk büyük Yunan tarihçisi (Herodot) Medya cemiyetinde atın rolünü o kadar ileriye götürür ki, onun ilâhlaştırıldığını bile kaydeder.

Yedi asil familya prensleri arasından seçilen kral, gün doğarken ilk kişneyecek atın sahibi olarak tesbit edilirmiş... Meşhur Dârâ işte bu suretle seçilmiş... Fakat seyisinin açığözlüğü yüzünden... Seyis tam seçim sabahı, atı muayyen tecrübe noktasına götürüp bıraktıktan sonra, daha evvel hazırladığı kısırağı gün doğarken ata göstermiş... At kısırağı görünce keyifli keyifli kişnemeğe başlamış, Dârâ da kral olmuş...

Bilhassa beyaz at bu muntakada mukaddes sayılır ve kurban edilirdi. Aynı âdeti, Eski Yunan'da, Roma'da ve Hind'de de görüyoruz.

Medyalılar, atla bu derecede haşr-ü-neşr olmalarına rağmen Asûrîlerin taş üstünde gösterdikleri sanat kabiliyetine ulaşamadılar ve ata dair yüksek eserler bırakamadılar. Hind'in Arya medeniyetine tekaddüm eden (Endüs) medeniyetinde (Milâddan evvel 2500 - 1500) at adına iz nâmevcut... Buna rağmen biliyoruz ki, (Veda) ların en eski çağlarında, Hindistan'da, harb arabası ve binek atı yarışı vardı. İskender'in fütuhâtı zamanındaysa (Milâddan evvel 326 - 325) Hind süvarisi teşkilâtı ve genişti.

Hind ordusu, sırayla, filler, harb arabaları ve süvari ile perdeli ve takviyeli...

Hindistan'a at Türkistan'da «Fergane» belde-si yoluyla girmiştir. Bu belde, Çinlilerin de gözlerini kamaştıran «üstün at» in merkeziydi.

Hindistan'da da atı iklime uydurmak güç oldu; ve at, ancak krallar tarafından tatmini mümkün bir zevk vasıtası bilindi. Âdi hizmetler için öküzler kullanılıyor ve ata sefil zahmetlerden hiçbirisi verilmiyordu.

Fakat atın kurban edilme âdeti, köklü olarak, en geniş mîkyasta Hind'de... Atını kurban eden kral saltanat ve muzafferiyetlerinden bir nevi emniyet hissi duyuyordu. En iyi cinsten, kemal yaşında, taylığında her iyi at gibi (Soma) isimli ananevi içkiyi çimen yemeye başlamadan içmiş bir aygır seçiliyor; ve hayvancık kurban edileceği tarihten bir yıl evvel otlaklarda keyfi istediği tarzda gezip oynamaya bırakılıyordu. Herhangi bir tehlikeye karşı korunması için dört

yüz delikanlı tahsis ediliyor; bunlar, beraberlerinde idiş edilmiş yüz at, aslı hayvanı takib ediyorlar ve kralın şarkılarını okuyorlardı. At, seyahatinden, güneş yılının muayyen gününe dönüyor ve kurban edilmeye hazır bulunuyor.

Büyük bir meydan... Ortasında, Hindlilerin hayalince Harb Tanrısı şerefine bir ateş yanıyor... İşte burada Kral harb arabasına biniyor; kurbanlık at arabasının öbür üç atı arasına katılıyor ve ateşin etrafında süratle üç devir yapılıyor. Kral harb kılığı içinde, zırhlara bürünmüş vaziyette; halksa etrafta, askerler saf halinde ve trampetler gürüldemekte... Bundan sonra atı öldürüyorlar, etini kızartıyorlar ve yiyorlar.

Hindistan'da atın mevkîi (Bouddha - Buda) masallarından da takdir olunabilir. Bütün dünya nimetlerini bırakıp kendisini kendince bir vecd ve tefekküre veren prens, efsaneye göre, en son (Kanthaka) isimli atıyla seyisine veda etti. Atı ve seyisiyle şehir dışına çıktı ve onlara verdiği dokunaklı bir nutukla, saltanata, dünyaya ve geçici nimetlere «elveda!» dediğini anlattı. «Plâstik sanatlarda at» bahsinde kısaca belirttiğimiz gibi «Büyük Ayrılış» isimli kabartmalar ve muhtelif sanat eserlerinde hep (Buda) nın atı... Bir eserde bu at, dize gelmiş, efendisinin ayaklarını yalamaktadır. Birçok Hind sanatkarının eserlerinde bu hâdise, birçok cepheden hakk ve nakşedilmiş ve sahne sahne gösterilmiştir.

Hind putperestlerinin itikadınca Tanrı Güneşle atın münasebeti kat'îdir. (Veda) ilâhilerinde buna dair birçok menkıbe var...

Hind atı nisbeten iri ve kuvvetlidir. Muhtelif tesalüplerden sonra elde edilen örnek Hindis-

tan iklimine uymuş ve aşağı yukarı «Anglo-Arap» tipine benzemiştir.

Hind atının teçhizatı, Asûr atı gibi basit... Daima keçe, kaba ağızlıklar ve fazla olarak kulakları arasında bir süs... Üzengi ve zahma, sonraları (Sîr) lerinkine benzer şekilde meydana gelmiştir. Milâddan sonra 8 inci asırda Hind atlarının ıslahı için harekete geçilmiş ve bilhassa Yemen, Hadramut, Amman taraflarından Arap atları getirilmiştir. Arap atı o sıralarda, Hindlilerin çok aradığı örnek... At sırtında muhtelif avlar ve bilhassa gazal avı şahane törenlerle yapılır ve sonralara doğru Arap atı bu avların ruhunu temsil ederdi.

Şimalî Çin ilk at tiplerinin ananevî yatağıdır ve bu bakımdan Çin ilkçağlardanberi ata yakındır. Eski Çin mezarlarındaki keşifler Milâddan evvel 1300 yıllarında Çin'de at ve harb arabaları bulunduğunu gösterdi.

«Atların büyük kumandanı» unvanı, Çin İmparatorluğunun en büyük makamlarından birine aittir... Atlar altı sınıfa taksim edilmişti: Cins atlar, harb atları, merasim atları, yol atları, av atları ve aşağı atlar... Bunlar hâralar müdürünün emri altında; ve hârâ teşkilâtı bu sınıflara göre... Hâralar müdürü her mevsimin başında birer at kurban eder ve kış başlarında terbiye görmüş hayvanları İmparatora takdim ederdi. Hasta atlara bakmak için «At sihirbazı» isimli büyücüler çalıştırılırdı.

Çin ülkeleri mütemadiyen Moğol istilâsına hedef teşkil ettiğinden, istilâcılarının en büyük silâhı olan ata atla karşı koyabilmek için, Çinliler, ellerinden ne geldiyse yaptılar. Milâddan 300 kü-

sur yıl evvel şimalî Çin hükümdarlarından birisi, harb arabalarıyla başa çıkılmıyan step atlarına karşı bir süvari kolordusu tertipledi. Bu hareketi, Çin'de, aynı gayeyle başka hükümdarların teşebbüsleri takibetti. Bunlar da step binicileri tarzında giyinip kuşandılar. Düşmanın silâhlarını da kopya ettiler. Büyük kütleler halinde kullandıkları at, küçük Mongol tipli... 19 uncu asırda (Prewalsky) isimli Rus seyyahının tesbit ettiği tipten, (Hiyognu) ların yani Hünlerin atı... (Perceval Yetts) isimli âlime göre, Milâddan evvelki ikinci asır boyunca Çinliler, at terbiyesi bakımından Stepîlilerin tâbii vaziyetindeydiler.

Milâddan 120 yıl önce (Ordos) havalisi yedi yüz bin Çinli tarafından müstemlekeleştirildi; ve Çin hükûmeti bunlara üç sene sonra birer tayla birlikte iade edilmek üzere, on binlerce kısarak iare etti. Milâddan 104 sene evvel de yine Çin Krallarından biri, daimî Moğol akınlarına karşı yeni bir at nev'iyle mukabele etmek için Afganistan'a bir heyet gönderip, şöhreti her tarafa yayılan Türkistan atlarından aygırlar ve kısarak teminine çalıştı. Bu atlar hakkında «Kan terleyen koşucular» tabiri kullanılıyor ve cedlerinin tabiat üstü bir varlık olduğuna inanılıyordu.

Milâddan evvel 115 tarihinde İmparator (Vu) Moğol Hünlerine başvurup at istedi ve krallarından birine ince ve zarif bir Çin prensesini zevce olarak vermeye kadar at uğrunda fedakârlık gösterdi. Prensese, (Hün) Kralının kollarına düşer düşmez İmparatora en iyilerinden bin at hediye gönderildi. Zavalı ince ve zarif Çin Prensesinin, başına gelen felâketten ötürü, acıklı bir şiiri vardır. Bu şiirinde, büyüklerine «otuz bin

senelik efendimiz!» diye hitabeden Çinlilerin prensesi, vahşi bir çölde, tek ve kaba bir çadırın altında, barbar yemekleri yiyerek sürdüğü hayata esef etmektedir.

Fakat atlar istendiği gibi çıkmadı ve Çinli gözleri yine Türkistan ve Fergana taraflarına çevrildi. Nihayet Türkistana doğru büyük bir yürüyüş tertiplendi. Bir generalin emrine altmış bin insan ve otuz bin Çin atı verildi, yanına da birkaç at mütehassısı katıldı; ve bunlara, üstün soydan 40-50 aygır, orta sınıflardan da üç bin at ve kusrak elde edip dönmeleri emredildi. Türkistan üzerine yürüyüş kolu Çin'e döndüğü zaman, mevcudu, on bin askerle bin ata inmiş, fakat garp istikametinde ticaret yolu açılmıştı.

Çinliler harb ve av için tek atlı ve hafif arabalar kullanmışlardır. Aynı buluşun neticesi olarak da (Bricol - Brikol) isimli modern tenezzüh arabasını ilk kullanan kendileridir. Çinlilerin merasim arabaları, dört, beş, altı ata kadar çıkıyordu. Aynıyle Hindlilerde olduğu gibi ağır çekicilik işi öküzlere bırakılmıştı. Binekte eyer (Han) devrinde kullanılmaya başlandı.

At, Çinlinin gözünde harbin muharrik kuvvetinden ibaretti. Bu bakımdan onun bütün gayreti, Moğol akınlarına karşı koyacak at tipini bulmak ve yetiştirmekti. Fakat bütün gayretler boşa gitti ve Ortaçağa kadar Çin'de, işe yarar bir at kalitesi ve bir süvarilik ruhu yoğurulamadı.

Bir iddiaya göre (Polo) oyununun kaynağı (Tibet) ve Çin'dir ve bu oyun askerî talim ve süvarilikte manevra kabiliyetinin inkişafı gayesiyle buralarda icad edilmiştir. (Polo) Tibet lisanında da «Tahta top» mânasına gelmektedir. Çinle

Tibet arasında inkişaf eden bu oyun oralardan İran ve civarına yayılmış ve sonraları Araplar tarafından alınıp Hindistan ve Mısır'a götürülmüştür. Bugün Avrupa'da kibar sınıfın işi olarak yayılmış olan bu spor şimdi eski merkezinde nâmevcut bulunuyor. (Polo) nun Avrupa'da öncüsü olan İngilizler bu sporu 1864 yılında, Hindistanın yalnız (Manipur) taraflarında ve (Endüs) yaylasında bulup memleketlerine götürmüşlerdir. Bir başka iddiaya göre (Polo) oyunu İran'dan yayılmadığı ve Çin'e girdiği asırda (Bizans)a da geçmiş ve (Tzykanisterion - Tzikanisteryon) ismi altında oynanmaya başlanmıştır.

TÜRKLERDE AT

Atın ilk şahidi, gönül vericisi, avcısı, teshir edicisi, hizmete ahıcısı, binicisi, nihayet ordusunu kurucusu Turanlılardan, bu âna kadar yalnız büyük saikler halinde ve başka bahisler zaviyesinden bahsettik. Şimdi onların, yani Türk ve Moğol çerçevesinin içine girmenin zamanıdır. Avrupalı, Moğolla Türkü karıştırdığı ve Türkü Moğollardan inme kabul ettiği için Turan dünyasının sahipliğini Moğollara verir. Bizse herhangi bir ırk münakaşasına girmeden, ayrı bir realite bildiğimiz Moğolların yanında Turan dünyasını Türklere bağlıyor ve «Türklerde at» başlığı altında ikisini birden mütalâa ediyoruz.

Türk, at ve Moğol, steplerin efendisidir. Step üçünün de vatani...

Steplerde üç cins insan yaşıyor: (İndo - Européene) Avrupalı Hind, yani Arya kanından gelme Türklerle, (Turco - Mongole) Türk - Moğol karış-

ması melezler ve sâf Moğollar... Birinciye misal Türklerden başka (Sit) ler, ikinciye misal (Hün) ler... Üçüncüsü kendi zatından ibaret... Bu üç cins insan topluluğu, atların sırtına yaratılıştan mihlanmış, başı ve sonu belirsiz bir kasırğa halinde, her an ve her istikametten saldırmakta... Düşünmeye, konuşmaya, toprağı ekmeye ve (site) ler kurmaya vakitleri ve mizaçları müsait değil... Ekserisi teker hecelik dar bir lisan (vokabüler) i içinde daimî hareket... Türk, Moğol, Kırgız vesaire diye isimlenen bu topluluklardan biri de «at dostları» mânasına bir kelimeyle anılıyor. At bunların şahsiyetine ve uzviyetine öyle işlemiştir ki, asırlarca onun üstünde kalmaktan bacakları çarpılmış ve kısalmıştır.

(Ammien Marcellin - Amyen Marsöllen) isimli bir muharririn, bu topluluklar hakkındaki satırları :

«— Ayakta muharebe edemezler, hattâ yaşayamazlardı. Küçük, çirkin, fakat şimşek gibi hızlı atlarına mihlydılar. Bu atların üzerinde meclis kurarlar, müzakere ederler, yerler, içerler, uyurlardı. Eyerlerinin yanına asılı etler ve köklerle geçinirlerdi.»

İşte bu topluluklar, canevlerinin başköşesine oturttukları at yüzünden, sade ovaları, kırları ve dağları bütün insan ve hayvan mevcutları içinde teshir etmekle kalmamış; medeniyet eserlerini de kendi hesaplarına en nefis, mükemmel ve rahat bir av saymış ve avlamıştır.

Barbar diye anılan step adamlarının medeni dünyaya karşı bu vaziyetinde, Türklerin Moğol ve Moğol kırmalarından apayrı rolünü her cümle sonunda tekrarlamaya lüzum görmeksizin,

steplerin at kasırgasını yekûn olarak vermekte devam edelim.

Böylece steplerin at kasırgası yirmi asır boyunca medeni dünyayı sürek avına döndürmüş, atının nalı altında ezmiş ve okunun ucu karşısında susta durdurmuştur. Çin seddini ören ve (Babilonya) nın asma bahçelerini yükselten insan zekâsı bunların karşısında apışıp kalmıştır. İşte yalnız insanı ifade ve ikmal için yaratılan atın, vahşet emrinde bile gösterdiği kabiliyet!..

Asûr devleti harb arabası imparatorluğuydu; Turanlılarınki de üzengi imparatorluğu oldu. Şimdi göreceksiniz.

Step halkı, ata binebilmek için pantolonu ilk defa bulan ve gülünç entarilerle ne yapacaklarını şaşırılmış medenilere at zaviyesinden örnek olan insanlar... Bu pantolon bileklerinden düğüm-lüdür ve bir müddet sonra da çizme içine girmeye başlar. Bugün Avrupalının en ince zarafetle kestirdiği ve :

«— Ata binmek için çizme giyilmez; çizme giymek için ata binilir!»

Dediği nesne de steplerin icadı... İlk defa olarak üzengi ve zahmayı bulan step atlıları, bu suretle ata hâkimiyet bakımından öbür kavimlere nisbetle açık bir üstünlük kazandılar ve her tarafı kasıp kavurdular. İlk üzengi ve zahma örneklerine ait vesikalar şu anda Moskova'nın tarih müzesinde... Çin'e ancak Milâddan dört asır sonra giren üzengi ve zahma, step atlılarında Milâddan dört asır evvel mevcut... Yunanlılar ve Romalılardaysa yok...

(Herodot) a göre (Sit) lerin başlıca faaliyeti, sayısız atlarının muhafazası ve talim ve ter-

biyesinden ibaret... (Tchertomlyk - Çertomlik) isimli meşhur tarihi vazonun desenlerinden öğrendiğimize nisbetle, (Sit) lerin atı Kalmuk cinsinden, yahut Moğol ponilerinden üreme Kırgız atı soyundan... Bu vazoda (Sit) lerin at terbiyesi usullerine ait şekiller var... (Sit) ler atlarını, stepteki vahşi ve başıboş atlardan devşiriyor, sonra bunları bir kamp içinde muhafaza edip alışık atlar arasında tahim ve terbiyeye tâbi tutuyorlardı.

Türk, Moğol ve bunların kırmalarından mürekkep stepliler at sürülerinin içinde ve atın istediği hayat gereğince yaşıyorlardı. Her fert ve ailenin atları vardı ve bunların değer ve nüfuzu malik bulundukları at sayısına göre... Atsız bir fert, başsız bir insan kadar tahayyülü imkânsız bir şey...

Cengiz'in yükseliş kademelerinde atın büyük rolü oldu. Babasından kalma sürüleri kaybeden Cengiz, gençliğinde, kendisini sefil bir avcı derecesine düşmüş hissetti ve ağazadesi olduğu kabîle içinde âdeta küçüldü. Bu fakirliğini kahramanlığıyla gideren genç Cengiz, evlenebilmek için dokuz at sahibi olmak zorunda kaldı. Peşinden karısının sürülerle attan ibaret çeyizinden faydalanıp etraftaki küçük Moğol prensleriyle değiş tokuşlar yapabilecek hale geldi, onlarla müsavileşti; ve bu suretle büyük Moğol İmparatorluğunun temelini atabilecek şartlara erişti.

(Califourchon - Kalifurşon) denilen, kadınvari yan biniş, düz binişle beraber, steplerin sanatından... Bu vaziyette, hedeflerini iyi dövebilmek için bordalarını veren zirhlılar gibi, en rahat ve müsait vaziyette ok yağdırıyorlardı.

İklimlerin en soğugundan, Sibirya'nın şimal şarkından hicret eden Yakutlar (Türk kollarından biri), kendi muntikalarının güzel hayvanını, geyiği hizmette kullandıkları için atla birdenbire kaynaşmamış ve Baykal gölü kenarlarına serptikleri eserlerde at ve geyiği birbirine karıştırmışlardır. Onlar da, kısa zamanda, at-adam haline gelmekte gecikmediler.

(Tukyu) lar; Milâdî altıncı ve yedinci asrın Türkleri, kendi putperestlik âdetlerince Gök ve Yer Tanrısına at, öküz ve koyun kurban ederler; ve seçtikleri reisleri at sırtında kutlardı.

Biraz evvel bahsettiğimiz Yunan ve (Sit) eseri tarihi vazodan inceden inceye hecelendiğine göre Türklerin at yetiştirme ve terbiye etme üslupları bir hârikadır. (Andersson) ve (Grousset-Gruse) isimli mütehassısların fikrinde, at, step adamlarının elinde tılsımlanmıştır. Atın bütün binicilik malzemesi bunlar tarafından keşfedildikten başka, bu aletlerin de o devre göre en ustalıkla yapılmıştır. Meselâ başlıca terbiye vasıtası gem, medeni memleketlerde olanlardan daha ameli, uygun ve fennidir. Büyük aksiyonlarını asıl Ortaçağda göstermiş olan Türkler ve steplerde at, İlkçağ manzarasıyla, insan iradesinin, iki bacak arasından fışkırmış, ayrı dört ayağı diye ifade olunabilir.

ESKİ YUNANDA AT

Eski Yunanda da harb arabası müessesesi, teşkilâtlı süvariye tekaddüm etti. Eski Yunan dünyası, o hendesi berraklığı ve ruhi nizamı için-

de harb arabasına da (entellektuel - entelektüel) fikri bir zarafet verdi. Mermer sütunlu âbidele-
rin önünden dörtlüğe geçen; ve altında düşün-
ce, kollarında madde adaleleri kabarmış Yunan-
lının sürdüğü ziynetli araba... İki, üç ve dört at
tarafından çekilen, Mısırlılarınki kadar hafif, ka-
nadlı, kuştüyü arabalar... Arabalarda bir veya
iki kişi, ayakta...

Fakat Yunanistanda atın belirttiği yenilik,
ilkçağların öbür medenî topluluklarında olduğu
gibi onun muayyen bir fayda etrafındaki kıyme-
tini çok aşan ve atı doğrudan doğruya spor ve
estetik plânına çıkaran bir hâdise... Yunanlılar
ilk defa olarak atı, aynı içtimâî ve askeri fayda-
lara daha çok yardımcı olmak üzere, etrafında
on binlerce insanın sıralandığı (Hippodrome -
Hipodrom) [*] larda, mücerret spor ve estetiğe
erdirdiler; ve «öz hikmetiyle sanat» gibi «sâf işi
içinde at» değerine ulaştırdılar.

İlk yarışlar (Santor) efsanesinin beşiği olan
Tesalya'da başladı. (Elien - Elyen), «Mukaddes
Hikâyeler» isimli kitabında, Tesalya yarışlarının
(Olympique - Olempik) oyunlarının doğuşundan
çok evvel başladığını kaydeder. Tesalya yarışla-
rında, yarışa girecekler, aralarında daha evvel
iddialaşıyorlar; ve bir ay evvel atlarını yarış ye-
rine gönderip halk huzurunda antrenmanlara
başlıyorlarmış...

Atın Yunanistan'da büyük spor ve estetik
plânına çıkışı, asıl (Olempik) oyunlarında... Bu
oyunlar, eski Yunanlının en büyük milli bayra-
mı... Oyunların devam ettiği ay içinde Yunan ka-

[*] Yunanca at yolu mânasına at meydanı.

vimleri arasında her türlü kavga ve düşman-
lık yasak... İlahların karargâhı farzettikleri
(Olympe - Olemp) dağının nezaret sahasındaki
oyunlar dinî bir mahiyet taşır ve bütün Yunan
kollarını birleştirici bir mâna ifade eder. Oyun-
lar, (Olemp) dağının başkahramanı (Jüpiter)
şerefine... Sâf Yunan kanını taşımayanlar iştirak
edemezler, yabancılar yalnız seyirci vaziyetinde
kalır, kölelerse hiçbir suretle boy gösteremez.
Kadınlar için de aynı şey... Bir kadının (Olemp)
oyunlarında bulunması, ölüm cezasıyla yasak
edilmiştir. Yalnız bir defa, babasının, kardeşinin
ve oğlunun hep birden muzaffer ilân edildiğini
duyan bir kadın, heyecanından dayanamıyarak
bayram yerine dalmış; ve bir ailenin bu kadar
muzafferi bir araya toplaması şerefine suçu ba-
ğışlanmıştı. Kadınlar yarışlara giremez, fakat at
ve arabalarını yarışa iştirak etmek için göndere-
bilirlerdi. Nitekim kadınlar arasında ilk yarış ka-
zanan, (Agésilas) ın kızkardeşi (Cynisca) dır. Fa-
kat ilk zamanların bu sert âdeti gün geçtikçe ha-
fifledi ve sonralara doğru kadınlar da (Olem-
pik) lere gider oldu.

İlahları şerefine kurbanlar, merasim, muhte-
lif müsabaka ve oyunlar ve nihayet atlı yarış...

Yan yana kırk arabanın hareket edebileceği
genişlikte bir pist...

Evvelâ iki atlı arabaların yarışı alıp yürüdü.
(25 inci Olempiyat)

Sonra sıra dört atlı arabalara geldi. (33 üncü
Olempiyat)

Yunanistan'da henüz at, binek vazifesini bi-
rinci plâna çıkarmamış olduğu halde, yarışlarda
bu aslî işi üzerine alıyordu.

Şöyle :

1 — Binek atları yarışı... (28 inci Olimpiyatta yenilendi ve hep devam etti.)

2 — Tay yarışı... (Yalnız gençlere mahsus - 128 inci Olimpiyatta tesis edildi.)

3 — Çifte yarış... (İki kısraktan birine binip öbürünü yedeğinde götüren ve birinden öbürüne atlıya atlıya koşan binicinin yarışı.)

(İlyada) nın ikinci şarkısında (Homer) atların nalından bahsettiği halde, Eski Yunan'da at nalsızdır. Yarış pistinin hat uzunluğu beş yüz, devir uzunluğu bin beş yüz adım kadar... Demek ki, bir tur, bin, bin iki yüz metre... Bu pist üzerinde en aşağı beş, en yukarı on iki tur yapılırdı.

(Olempik) yarışlarının hakemliği, (Hellanodice - Hellanodis) ismi verilen hususi ve mütehassıs memurlara aitti; ve bunlar muayyen bir yerin ahalisi adına hüküm verirlerdi. Aralarında on kişilik bir heyet kurarlardı ve kadife elbiseler giyerlerdi. Vazifeleri yalnız oyunların devamı müddetine münhasırdı. İnzibat ve intizamı da bunlar temin eder, galip gelenlere mükâfatı bunlar dağıtırdı. Mükâfat, zeytin dalından bir taç... Galipler omuz üstünde taşınır, zafer alayıyla memleketine gönderilir ve galibiyet şerefi onu her işinden takip ederdi. (Olempik) zaferi Yunanlı için en büyük şeref; ve o küçük zeytin dalı, cihan değerinde bir kazanç... Para ve menfaatle hiçbir alakaları yok... Sadece şeref ve şöhret... «Kahramanlarda at» bahsinde belirttiğimiz gibi en yüksek şahsiyetler yarışlara iştirak ederlerdi. Atlar, Kafkasya'dan, İran'dan, Mısır'dan ve Arap

illerinden getirilmiş ilk nümunelerin verdiği karışık nesiller halinde Yunanistan'ın muhtelif bucaklarına ait yerli tiplerdi; ve tek vâhit halinde herhangi bir kan ve soy ıstıfası henüz bahis mevzuu değildi. Böylece Eski Yunan'da Arap atının ilk pırıltıları çıkmaya başlamışsa da, atın yükselen mânası yanında tam bir soy yüksekliği elde edilememişti.

Yunan atı, Asûri atından daha çevik... Türkistan'ın (Nize) tipine yakın ve küçüklüğü içinde zarif... (Xénéphone - Ksenefon) a göre at terbiyesi Yunanistan'da en ileri dereceye götürülmüştür. Biniş; düpedüz oturuş ve iyi bir kavrayıştan ibarettir; ve üzengi ve zahma, alelusul, vücut bulamamıştır. Hakiki bir gem veya kantarma da yoktur ve bu vazifeyi birtakım bağlar görmektedir.

Büyük İskender'le, ata binmek sanatı Eski Yunan'da son tekâmül seviyesine erişti ve o devirden itibaren süvarilik geniş kadrosunu buldu. Harb arabası arka plâna düştü ve yalnız Olimpiyatlarda görünmeye başladı.

İskender'in atı (Büsefal) in başını taşıyan paralar Yunanistan'dan Hindistan'a kadar geçerken, at da orada asli plânına geçmiş, tek ve toplu Yunan biniciliğinin ağırlık merkezi olmuştur.

ROMALILARDA AT

Romalıların dininde at, cenaze merasimine mahsus bir timsaldir. Cenaze merasimindeki haşmetleriyle maruf Romalıların ilk at görüşü...

Harb arabası onlarda da birinci plânda ve

Büyük Roma İmparatorluğunun temel silâhlarından biri... Harb arabası yarışları, onlarca harb ilâhı (Mars) şerefine yapılır. Peşinden, uydurma ilâha at kurban edilir. Yarışı kazanan arabanın sağındaki at, kurbandır. Evvelâ başını, sonra kuyruğunu keserler; peşinden cesedi süratli hayvanların çektiği bir arabaya atıp dörtmala mâbede gönderirler. Bu hızlı gidişten gaye, kurban kanının akıp bitmemesi ve son damlalarının mâbedde yere damlaması...

Başlangıçta, harb arabasına rağmen Romalılarda da süvari yoktur. Koca orduda bütün atlı mevcudu üç yüz... Ata yalnız (senatör) ler ve büyük şeref sahipleri binebilir. Süvarinin harb kıymetine ise hiçbir ihtimal verilmemiştir. Kartacalıların taarruzlarına kadar bu kanaat devam etmiş ve bu muharebelerden aldıkları ders neticesinde Romalıların gözü birdenbire açılmıştır. Artık, varsa süvari, yoksa süvari... Bilhassa (Sezar) ın (Gol) lerle yaptığı muharebeler neticesinde süvarinin kıymet ve ehemmiyeti büsbütün anlaşılmış ve Roma İmparatorluğu ordularının süvarileşmesi için her tedbir alınmıştır. Kısa zamanda Asya ve Afrika istikametinden Roma'ya çekilen atlar ve kurulan süvari ordusu... Bazı tiplerini pek beğendikleri İngiliz yerli atlarından da sürü sürü Roma'ya çektiler; ve at merakı aldı, yürüdü.

Artık zengin Romalıların hârâları ve otlakları vardır. (Admissarius) isimli nadide aygırlara sahiptirler. Yarışlar da almış yürümüşdür ve büyükler için yarış atı beslemek göz kamaştırıcı bir lüks olmuştur. Yarış atlarının sağrıları, sa-

hiplerinin isimlerine mahsus harflerle dağlanmıştır.

At bilgisi ve baytarlık ilmi de inkişafta...

Roma'da at yarışları (Sirk) oyunlarında yapıyordu. Yunanlıların (Olempik) lerine mütenazır oyunlar... Bu oyunların da kaynağı efsane... (Sirk) oyunlarını, Roma'nın iki kurucusundan biri, (Romülüs) tesis etmiş... Arkadaşlarına zevce bulmak için (Sabın) leri Roma'ya çekmek gayesiyle... En eski (Sirk), Milâddan evvel altıncı asırda yapılan (Circus Maximus - Sirküs Maksimüs) dür. (Tarken) zamanında yapılan bu (Sirk), sırasıyla (Jül Sezar) ve (Trajan) zamanında büyütüldü. Muazzam bir meydan ve etrafı seyircilere mahsus sedlerle çevrili... 670 metre uzunluğunda ve 170 metre genişliğinde... Dört yüz bine yakın seyirci...

Roma (Sirk) lerinde yedi cins oyun oynanıyor:

1 — Truva oyunları... At üstünde asıl aile gençlerinin muharebe oyunu... (Virgil), (Enéide - Eneid) in beşinci şarkısında bundan bahseder.

2 — Süvari ve piyade muharebesi... Hakiki bir harb temsili...

3 — Jimnastik müsabakaları... Atletizm gösterileri...

4 — Avlanma... En vahşi hayvanların kendi aralarında ve insanlarla boğuşması...

5 — Su oyunları...

6 — Lâtince (Certamina Equestria - Sertamina Ekstriya) denilen at yarışları...

Mevzuumuz olan at yarışları, (Olempik) lerdeki gibi binek atı yarışı, bir sırık etrafında atlı gösteri, (Neptün) şerefine düz koşu ve araba ya-

rışı olarak dört türlüydü. Araba yarışı Romalı-
larda da iki atlı arabalarla başladı ve sonra dört
ata çıktı. Yarışçılar, mevsimleri temsil eden kır-
mızı, beyaz, yeşil ve mavi renklerle ayırd edili-
yordu. Yarış pisti (Olempik) lerdekinden daha
geniş olduğu için turlar daha az... Sadece yedi
tur... Virajlarda içinden geçilecek birer taş sü-
tun gayet keskin dönüşler talep ediyor ve bu va-
ziyet yarışı fevkalâde tehlikeli hale getiriyordu.
Yedinci turu ilk bitiren birinci oluyor ve mükâ-
fatını alıyor... Mükâfat eski Yunan'da olduğu gi-
bi sadece bir şeref sembolünden ibaret değil...
Muhteşem elbiseler ve hattâ atlar da hediye edi-
liyor... Kazanan atlara, inanılmaz şeref tezahür-
leri yapıyordu. Kıymetli taşlara atların resmi
çiziliyor, mermer levhalara isimleri ve künyeleri
kazılıyordu.

(Jokey) tipi ilk defa Roma'da doğdu. Yani
sahibi hesabına atı koşturan meslek tipi... Aynı
zamanda ve aynı şekilde antrenörler... Jokeylere
(cursores), antrenörlere de (agitatores) ismi ve-
rildi. Bunlar; atın binicileri ve çalıştırıcıları, ya-
rış kazanılınca büyük mikyasta lütuflandırılıyor-
du. (Kalligûla) devrin büyük jokeyi (Eutyclus -
Ötiküs) e, atını kazandırdığı için bir servet ver-
mişti.

Büyük İmparatorluğun hâkimiyet zevkı ve
taazzum duygusu icabı, (jokey) ler başlangıçta
kölelerden... Fakat sonraları bu iş Eski Yunan'-
da olduğu gibi bir şeref dâvası olunca bizzat asil-
ler yarışa girmeye başladı; ve meydana gelen sa-
yısız kaza neticesinde bu nevi yarışların değışti-
rilmesine karar verildi. (Ogüst) zamanında hâ-
dise Senatoya kadar aksetti ve İmparator, Roma

asillerinin öldürme yeri haline gelen (Sirk) den
bu tarz yarışı kaldırdı.

Romalılarda, zamanımızın Avrupa'sında ol-
duğu gibi yarış teşvik cemiyetleri vardı. Bunla-
rın (Editor spectaculorum - Editor Spektakulo-
rum) isimli reisleri yarışları tanzim ve idare eder
ve İmparator locasının karşısında bir locada otu-
rurdu. Tıpkı bugünün yarışları tarzında (desig-
nator) isimli bir de (starter) hareket işaretçisi...
İşaret, bir meşalenin birden alevlendirilmesiyle
verilirken, sonra sonra, havaya beyaz bir kumaş
atarak verilmeye başladı.

Bir gün (Neron) altın evde yemek yiyor...
Yemek zevki için gaseyan edip tekrar yemeğe
atılmayı düşünecek kadar keyfine düşkün Ro-
malının büsbütün zevkperest İmparatoru kimbi-
lir neler atıştırmakta ve bu iş ne kadar devam et-
mek istidadında?.. (Sirk) e nezareti olan saray-
da birdenbire bir velvele duyuluyor... Halk ora-
da kıyameti kopartmaktadır. Zira yarışa başla-
ma emrini verecek olan (Starter) İmparatoru
beklemekte... Atlar huysuzlaşmakta ve halk he-
yecandan patlamakta... Manzarayı gören (Ne-
ron), o gün keyifli olduğu için kızmıyor, sofrayı
da bırakmıyor ve elindeki beyaz peçeteyi hava-
ya atıp bağılıyor :

«İşte size işaret! Yarış başlasın...»

(Ogüst) devrinde kalkan yarışlar (Neron)
zamanında tekrar avdet etti.

Binicisiz at yarışı (Neron) devrinde ve İm-
parator tarafından icadedilmiştir. Atları tahrik
etmek için yanlarına tahta toplar asılıyor ve
üzerlerinde sivri demir parçaları bulunan bu top-
ların oynamasıyla at kudurmuş gibi koşuyordu.

Fakat ancak üzerinde bir insan bulunmasıyla tamamiyetini elde eden at ve ayrıca insan hesabına bu yarış güzel değil... Marazî şekilde zevkine düşkün Romalının, ne yaptığını ve ne yapacağını bilememesinden doğan mahsul... Artık tereddidini yaşıyan Roma'nın son (vis) leri... Nitekim lükslerin en büyüğü, gümüş veya altından nal...

Roma'da at zaviyesinden tecelli eden insan gururu, hemen her iyi atı biraz (Kalligüla) nın atına benzetmişti.

Bütün bu saçmalıklar içinde dikkate değer ince noktalar, bugünkü yarışların teşkilât ve tertibatına Romalıların o günden nüfuz etmeye başlamasıdır. Bugünün hakemler ve komiserler heyeti yerindeki (Editor - Spectaculorum) leriyle (Starter) leri; ve yine bugün (Starting - gate : Starting - geyt) dediğimiz, inip çıkan filelere eş, hareket noktasındaki müteharrik ipleri, sistem ve işe hâkimiyet bakımından mühim... Yarışın hangi at tarafından kazanıldığını varış potosuna göre, teşkilâtın reisi tayin eder ve kazananlara merasimle mükâfatını verirdi.

Harb arabası yarışları Roma'nın bütün sınıflarını alâkalandırır ve en hararetli iddialara zemin teşkil ederdi. Bugünün müşterek bahsi yerindeki tutuşmalar, iddialaşmalar... Bu yarışlar Roma'da Barbar istilâsına kadar sürdü ve oradan Bizansa geçti.

Görülüyor ki, at, Roma'da, Eski Yunan'daki kadar asil ve bedil olmaksızın, aynen iki medeniyet arasındaki farka uygun şekilde, İmparatorluğu ve İmparatorluk mizacını belirtici ve bu arada belli başlı (estetik) ve (pratik) kıymetlere ulaşıcı bir haşmet ve şehamet timsalidir.

ORTAÇAĞDA AT

Ortaçağda atı, evvelâ, Roma'nın devamı olan Bizans'da arıyalım :

Aynen Roma'dan tevarüs edilmiş şekil... Kartal ziynetli harb arabaları ve bunlarla bineklerin yarışı...

Bizans'da yarış teşkilâtını, tamamiyle sistemli ve kâğıt üzerinde kayıtlı buluyoruz... Programlar, listeler; atların isimleri, donları, sahipleri ve saire... Bunlar, yarış günü görülmemiş bir heyecanla bahse giren Bizanslılara dağıtılırdı. «Yeşil» veya «Mavi» şeklinde girilen bahisler çok defa iki tarafı birbirine düşürür, âdeta harb veya kıtâl sahneleri doğururdu. 6 ncı asırda (Birinci Jüstinyen) in karısı (Teodora) devrinde, Bizans'da her şey gibi yarışlar da çığrından çıktı, hırs vesilesi olmaktan başka bir şeye yaramadı ve kırk bin ölüye maloldu. Mânasını İmparatoriçenin hafifliğinden alan bu devir, Bizans'da yarışların ölmesine sebep teşkil etti. Nefsani hırs ve gayz vesilesi haline getirilen yarışlarda ve birkaç münferit saltanat atından başka, Bizans'da, ata tecelli sahası yoktur ve orada her şeye gerileme hâkimdir.

Ortaçağ... Hristiyanlığın mutaassıp ve istismarcı ellerde asli kaynağından inhiraf ettirildiği, eski medeniyetlerin yeni bir tefekkür ve tahassüs mihrakında nizamlanamadığı, fikir ve sanatın sararıp solduğu ve batı dünyasının kapkaranlık bir dehlize girdiği çağır... Bu çağırda at da mânasından çok şey kaybetmiş ve sadece toplu

aksiyon plânında iki harikulâde eser vermiştir : Şövalyelikte at ve step adamlarının akınlarında at...

Atın yalnız toplu kemiyet plânındaki hârîka-sını gösteren ve onu münferit keyfiyet çerçevesinde hiçbir yükseklığe ulaştıramıyan bu iki aksiyonun ötesinde, bir de, tam keyfiyet plânının, âlâların âlâsı bir işi meydana getirmesi... Bu da artık tam teşekkül ve ifade halindeki, prens soyun «cedd-i âlâ» sı Arap atının Müslümanlar elinde manzarasıdır.

Karakteristiğini Bizans misalinden sonra verdiğimiz Ortaçağ, şarkın hâkimiyet ve garbın mahkûmiyet devri olduğuna göre şimdi doğu'yu ele alıyoruz :

Ortaçağda yedinci asra kadar şark, garp gibi ölü... Yedinci asırda İslâmiyetle doğacak ve her kum tanesini bir kubbeye çevirecektir.

Ortaçağın şarkla garp arası ilk büyük at aksiyonu Hün akını... Atının bastığı yerde ot bitmeyen Atillâ'nın arkasındaki at ordusu... At zavıyesinden kıymet hükmünü step adamlarında verdiğimiz bu bahis bu kadar...

Şimdi sıra, at noktasından yedinci asra kadar şark ülkelerinin en büyük revnakını ısıldatan Sâsânîlerde... Milâdî üçüncü ve yedinci asır arası bu devlet, Medyahıların vârisi sıfatıyla atı en asil çerçevesi içinde tepesine asmayı bildi. Sâsânîlerde şah en büyük dinî reistir ve tahtını kanadlı atlar taşır. Av, münferit keyfiyet plânında atın en büyük tecelli zeminidir ve Sâsânîlerde hâkani çapa yükselir. Sâsânîlerde at sevgisi o derecedeydi ki, şahlardan birine yağız atının ölümünü haber verenin idam cezasına çarptırılaca-

ğını takdir eden korkak vezirler, hâdiseyi, ancak şahın gözdesi bir şarkıcı vasıtasıyla bildirmekten başka çare bulamamışlardı.

Sâsânîlerde ordu kuvveti asıllardan mürekkep süvarilerinde... İlk davette hazır on bin atlı, daima şahın emrinde... Bunlara «Ebediler» ismi verilmişti. Sayıları hiç inmiyor, küçük bir eksiklik olsa hemen yeri dolduruluyordu. Eyer, keçe, gem, üzengi, zahma, her şey, binicilik sanatı ve at bilgisiyle beraber, mükemmel... Kendileri ve süvarileri hafif sırlı, en ağır süsler içinde, (Nize) tipi güzel atlar...

Nihayet İslâmiyet; ve rûzgâriyle Kısraların tahtını deviren, (Büsefal) in ancak kenarlarına varabildiği iklimleri delik deşik eden, Bizans zirhlerini çiğneyen, İspanya'ya geçen, Atlas Okyanusuna çıkan ve Allahın ismini daha uzaklara götüremediği için müteessir başbuğun altında şahlanan Arap atı... Büyük gaye emrindeki prens at...

Bu ata ait kıymet hükmünü fevkalâdeliği bakımından başka bir fasılda vereceğimiz için ayrıca «Araplarda at» diye bir bahis açmıyor ve yalnız kısa bir portre çizmekle kalıyoruz.

Bir Fransız muharririnin cidden güzel buluşuyla, İslâmiyetten sonra, Türklerin, bir kısım Turanlıların ve Farsların Araplarla birleşmesi, atlı ırkların ittihamı demek oldu. Bu da, büyük gaye hareketlerinin at yönünden görünüşü...

İslâmiyetten evvel, devesine binmiş, harikulâde atını yedeğinde götüren Arap, nur çağlayanından sonra birdenbire kendini bulurken, atı da, büyük aksiyonun içinde büyük soyunu bulmuştur.

Peygamberimiz, Kâinatın Efendisi, at yarıştırdılar ve (Sence) isimli atlarının kazandığını görmekle zevklendiler. Hattâ, muazzez zevcelelerinden Hazret-i Âyişe ile yarışmacasına at sürdükleri bile oldu.

Yine Garp:

Şövalyelik, atlı adam ocağı... Plâstik sanatların Ortaçağ safhasında görüldüğü şekilde, iriyarı, kaba saba atlar üzerinde, demir elbiseli insanlar... Çeviklik ve incelikten mahrum, hantal, lâgar, koç boynuzu gibi yalnız cepheden tos vurmaya bilen, ham kuvvet sahibi insan ve at tipleri... Şövalyeliğin bütün bir ruh ve ahlâk ifadesi olduğunu ve mânasını attan aldığını kaydetmiştik. Bu müessesede at, mahiyeti bakımından fevkalâdelik arz etmek şöyle dursun, haşmetli bir hamaldan ibaret bulunduğu halde sırf tarihi bir mâna ve rengin temeli ve muazzam bir aksiyonun ruhu olduğu için mühimdir. Şövalyenin atı, müşahhas at olarak hiçbir şey değil, atın mücerret mânasıyla her şey...

Kıtaları, ve medeniyetleri birbirine nisbet eden, birbiriyle yüz yüze getiren ve büyük inkı-lâplar doğmasında saik olan şövalyenin atıdır. Bu at. Haçlı seferlerinde ve asil soyun karşısında if-lâs buhranları geçirmiş ve sonra ondan aldığı ders ve kanla tesellisini bularak memleketine dönmüştür.

Yedinci asırda kurulan şövalyelik, her şeye rağmen atlı adam ruhunu, Avrupa'da ve Avrupalılaştırmış milletlerde günümüze kadar devretti.

Şövalyenin muharebe dışında, atın mücerret kıymetiyle tecellisi (Tournoi - Turnua) isimli

oyunlardadır. Eski Yunanın (Olempik) ve Romanın (Sirk) oyunlarına mukabil Ortaçağın şövalyeler müsabakası...

Şövalye mutlaka aygıra biner; kısıraklarsa tenezzüh için münhasıran kadınlara tahsis olunur.

(Turnua) sabahı atlar fevkalâde bir tuvalete tâbi tutulur, süslenir, bezenir, şövalyenin armasını ve renklerini taşıyan örtülerle kapatılır ve müteaddit seyisler elinde müsabaka yerine getirilirdi. Atın arkasında yine müteaddit at uşakları şövalyenin miğferini, zırhını vesair aletlerini taşımakta... Şövalyeler, birtakım merasimden sonra sıraya girerler, saf olurlar ve arkalarındaki seyisleri ve at uşaklarıyla birlikte (Turnua) reisini ve hakemlerini selâmlarlardı. Bu mevkide çok defa krallar bulunurdu. Peşinden boru sesleri, işaret ve müsabaka... Bir nevi ciride benzeyen bu atlı müsabakalarda, attan âzami manevra kabiliyeti istenerek, kılıç, mızrak ve gürze bağlı bütün mücadele hünerleri, fiili tatbikat halinde gösterilirdi. Attan düşmek, yaralanmak, ölmek, tabii neticeler ve mağlûbiyet...

Altıncı asırda Fransa'da meydana gelen (Turnua) lar, mutlaka ölümle neticelenen teke tek atlı muharebelerdi. Sonraları biraz yumuşatıldı. Bilhassa ata hücum, atı yaralamak, şerefsizlik teşkil edecek kadar ayıp...

Tribünlerde bütün bir aristokrasi sınıfını ve bilhassa kadınları barındıran (Turnua) lar, şövalyenin, aşk, kahramanlık, şan, şöhret, mevki, her şeyini attan beklediği ve atı üstün hüneri içinde gösterdiği imtihan meydanları...

1559 da (2 nci Hanri) nin (Montgomery) ta-

rafından ölüm döşegine serilmesi, 1571 de de (9 uncu Şarı) in (Duc de Guise) in eliyle yaranması üzerine (Turnua) lar itibardan düştü; ve yerini (Carrousel - Karusel) ler aldı. Bu, Türklerin ve Arapların atlı harb oyunlarından mülhem, at sırtında kılıç ve mızrak kullanılışını safha safha gösteren, toplu ve az tehlikeli bir oyun... (14 üncü Lûi) bu oyuna bayılırdı.

Şövalyelerin sevdiği at İspanyol atıydı.. Belki de Arap kaniyle güzelleştikten sonra İspanyol tipinin belirttiği şekil... Şövalyelere ait birçok şiir ve şarkılarda İspanyol atının güzelliği, İspanyol atının çevikliği, İspanyol atına hasret nabız gibi çarpar, Şövalyede at, umumiyetle «Alman atı» tabir edilen iri kıyım hayvan; ve devirler ve milletlerarası münasebetler boyunca ele geçebilen başka örnekler... Filistin Haçlı seferlerinden sonra şövalyelikte Arap atı büyük bir kıymet kazandı ve Avrupa'ya götürülerek hâraları kuruldu. Böylece, iri kıyım atların kuvvetiyle Arap atının inceliği ve çevikliği arasında bir vasatı teşkil edecek katışmalar temin edilmek istendi. (Barb) denilen Berberi atları da, şövalyelerin, at nesillerini ıslah gayesiyle başvurdukları kaynaklardan...

Fransız şövalyeleri, (Golois - Golua) ların torunları olmakla iftihar ederler ve bunda dedelerinin atı azızleştirmiş olmasını esas tutarlardı. (Golua) lar (Epona) isimli, atların koruyucusu bir ilâheye inanıyorlardı. Romalıların (Golua) lardan iktibas ettiği (Epona), gûya bir Romalı ile bir kısıraktan doğma...

Ortaçağın sonlarına doğru step atının, malûm vasıflar içinde yeni bir imparatorluk kurma-

sı, Cengiz Han, peşinden Timurlenk;yağız atıyla İstanbul surlarının önüne dikilen Fatih ve kâpamış...

YENİÇAĞDA AT

Yeniçağda at bahsi birkaç kelimelik... Zira millet millet ilk oluşları temsil eden birbirinden ayrı ve münzevi topluluklar ortadan kalkmış ve beşeri oluş milletlerarası küçük farklarla tek bir vâhit haline gelmiştir. Bu vâhit içinde at, Yeniçağda, yarış atı, konkur atı, hizmet atı, ordu atı vesaire olarak muayyen mevkilerini bırak çizgiler içinde almış; ve bilhassa prens soyun tam teşkiliyle en büyük kıymet seviyesine ulaşmış ve 19 uncu asrın muazzam fen ve makine terakkileri sonunda sefil hizmet cephesini büsbütün sırtından atarak sadece estetik ve bu estetiğe bağlı fayda plânında çerçevelenmiş, kalmıştır. Yeniçağın at zaviyesinden harikulâde başarısı olan prens soyun teşekkülü ve kendisine büyük yarış meydanını açması esasen kitabımızın ana dâvası olduğuna ve kendi müstakil faslında ele alınacağına göre, toplu bakışla Yeniçağda at, prens soyun prens işde karar kılışını gösterir de-yip geçebiliriz.

Yeniçağın başından itibaren at sırtında ne büyük Türk akınları, ne de (Napolyon) un süvarisi, atın prens soy ve prens iş halinde tekevvünündeki aslı keyfiyete nisbetle, at noktasından bir değer ifade edebilir.

At bunca çile ve maceradan sonra, Yeniçağ-

da, oldu, olduruldu, lâyık olduğu plânı buldu ve
«at için at» olarak kaldı.

Yeniçağda at, eski çağların bütün zahmetini
 st nden atmış, kendisini sadece mücerret ve
bed i gayeye vermiş ve bu gayenin memleket
memleket müesseselerini kurdurmuŐ; artık yal-
nız rahatı, zevki ve öz istidadının Őilriyle meşgul
bir asilzadedir.

“SAFKAN”

IRK ÖLÇÜSÜ

Ata ait ırklar dâvasında, ilimle fikri karıştıranak şu ana ölçülere varabiliriz :

At, esasta ve umumi cins kadrosu içinde tek bir vâhittir ve bu vâhidin muhtelif kolları arasındaki soy farkları, iklim şartlariyle beraber mutlaka titiz bir ıstıfa neticesinde meydana gelmiştir. Yoksa hiçbir at ırkını hilkat, ayrı cinsler gibi, mümeyyiz vasıflariyle doğrudan doğruya insana vermemiştir. Bu bakımdan, at soylarının en aşağısiyle en yukarısı arasında, meselâ fare cüsseli bir Çin köpeğiyle merkep vücutlu bir Danimarka köpeği arasındaki fark yoktur. Böyle bir fark, ancak, atın umumi familya arkadaşı merkep veya yaban eşeğiyle kendi arasında olabilir. Halbuki eşek eşektir; at da at... Nasıl Çin köpeği

her türlü iklim ve ıstıfa [*] şartına rağmen Dani- marka köpeği olamazsa eşek de at olamaz. De- mek ki, atın kendi soy farkları, birbirine çok ya- kın birer asgari veya azami haddi arasında ve pek dakik ölçüler içinde vaki oluyor. Böyley- ken..... Evet, böyleyken, kaba farika unsur- larından yana arada büyük bir fark olmaksızın, bir İngiliz veya Arap atıyla bir Breton koşum atı veya Moğol ponisi arasında öyle bir fark vardır ki, bu, belki devekuşuyla bülbul arasında yoktur. Hâdisse, girift hilkat mimarisinde, ayniyet için- deki zıddiyete misal olarak birinci plâna lâyıktır.

Böyle olunca, uzviyetinin mahrem plânında saklı istidat cevheriyle, en küçük farkları en bü- yüğüne çıkarabilen at, gayesi olan prens soyu yoğurmak için, neyleri arasında sayısız tesalüp devreleri geçirmiş; ve nihayet, biri gökten düş- me denecek kadar ayrı, fakat tabii, öbürü ilkinin insan kontrolü altında daha ileri kademelere çı- karılması şeklinde harikulâde, fakat sun'î, iki muazzam örnek vermiştir:

Safkan Arap ve safkan İngiliz atları...

«Tabii» ve «sun'î» sıfatları itibari şeyler... Birinin tabiiliğine, aynı ıstıfaya tâbi tutulduğunu bildiğimiz halde ıstıfa şekillerini bilmemekten ve gözümüzü onunla açmış olmaktan; öbürünün sun'iliğine de ıstıfa kademelerini yakından bildi- ğimiz ve daha evvel eşini görmediğimiz için hük- mediyoruz. Yoksa ikisi de birbiri kadar tabii ve- ya sun'î...

«Safkan» deyince hatıra gelen işte bunlar- dır; daha ilmi ifadeyle yalnız İngiliz atı...

[*] En mükemmeli seçme, ayıklama.

Kendi bahislerinde bütün farikalarıyla ele alacağımız prens soyun başı ve sonu olan bu iki ırk, birbiri üstünde zirve noktasıdır. At kendi ist- idat mihveri etrafında döne döne bunlara var- mak için yaratıldı. Bu zirve noktasına erinceye kadar da, oluşundan evvel ve sonra, muhtelif ırk kavisleri çizdi. Kâh (Nize) tipi şeklinde boy at- maya savaştı, kâh İran atının çizgileri içine sak- landı, kâh Asûr ve kâh Suriye atının ifadesine sokuldu, Mısır'ı denedi, Berberi tipini yokladı, Yunan ve İspanyol atında akisler çizdi; bu iklim- lerden kimini az çok sevdi, kimini hiç sevmeyi ve nihayet, âni bir infilâkla altın haline gelen birtakım kimyevî maddelerin mesut kıvamını çöl- lerin potasında buldu ve oldu: Arap atı...

PRENS SOYUN BABASI ARAP ATI

Prens soyun babası bu üstün at, oluşunu, bi- raz evvel müşahhas ve ilmi ölçülerden ziyade mücerret ve fikri nisbetlerle zaptetmeye çalıştığımı- zı şekilde, ancak elverişli iklim, itinalı bakım, lâıyk iş ve titiz ıstıfa şartlarının birbiri içinde hamurlaşmasına borçlu... İş, fennî ve riyazî te- ferruat bilgisine dökülünce her şey karanlık ve müphem... Aydınlık olan bizzat eser... Elektrik gibi bir şey... Künhünü, «niçin» ini, «nasıl» ını bilmiyoruz ama, onu ampul içinde tutuyor ve gö- rüyoruz. Arap atı da, yüz bin mumluk bir ampul halinde, pırıl pırıl, karşımızda:

Boyu 1,45 le 1,55 arası... Ortalama 1,50... İlk ve toplu ifadesi, çarpıcı bir zarafet... Bu zarafeti doğuran uzuv nisbetleri, baş, boyun, bel, sağrı, ayak, bilek ve tırnaklarda toplanıyor. Harikulâ-

de nisbet ölçüleri içinde küçük bir efsanevi bir baş... Açık alnı, her an hareketli ve helezonlu ince kulaklar, gurur dolu büyük ve enfes gözler, hassas ve müteharrik burun delikleri... İnce, uzun; ve şahane tavrın karakteristiği olarak umumiyetle kalkık ve bükük bir boyun... İpek gibi ince, yumuşak ve dalgalı saçlar... Düz karın, kısa bel, yuvarlak ve ahenkli sağırlar... Üzerlerinde adeleler tam teressümlü... Yerine kuvvetle perçinli, gür ve zengin ve daima kalkık ve mukavves kuyruk... Uzunluğu vücuda nisbetle mütenasip ayaklar, incecik bilekler; ve büyükçe, hafif yatık, kuvvetli tırnaklar... Donu, yağız, doru, al, kır ve bunların değişik tonları... İnekler gibi paftalı, kula, bulanık kır, vesaire piç renkler Araplarda olmaz. Sekili ayaklar, alında akıtma veya kartopu, sık rastlanan hususiyetlerinden...

Üç yeri ince uzun olacak: Kulakları, boynu ve ard ayakları...

Üç yeri kısa olacak: Sırtı, kuyruk koçanı ve ön ayakları...

Üç yeri geniş olacak: Alnı, göğsü ve sağırları...

Üç yeri parlak olacak: Tüyleri, gözleri ve tırnakları...

Böyle olursa at iyi...

Arap atı zeki ve ahlâklıdır. Vakar içinde heyecanlı, çok sıcak kanlı ve uzun ömürlü... En ileri yaşlarda bile verimli, yorulmak bilmez derecede hamarat ve çalışkan, her türlü zora tahammüllü ve mukavemetli...

Beşiğinin, Irak, Necid, Basra Körfezinin kıyıları ve bilhassa (Bahreyn) mıntakası olduğu söyleniyor. Bu teşhis de emin değil... Tarihi de-

lâletlere göre Arap atının teşekkülünde, Suriye, Filistin, Hicaz ve Yemen sahaları, Mezopotamya ve havalisinden daha az şanslı sayılamaz. Netice itibariyle Arap ırkının beşiğini, Suriye'nin şimalinden İran hududuna ve oradan Basra Körfezine çekeceğimiz hattın altında, bütün Arap Yarımadasını içine alan büyük çerçevenin içi olarak kabul edebiliriz. Arap atı bu çerçeve içinde, hangi ellerde ve nasıl bir bakım ve iş görek ve ne türlü ıstıfalara tâbi tutularak meydana geldiği meçhul, ilk büyük asalet kaynağıdır. Ondan sonra, tarih boyunca bütün at kolları bu kaynaktan damlalar alarak güzelleşmenin, incelişmenin ve cevherlenmenin yolunu tuttu; ve 17 nci asırdan itibaren büyük prens soy, boyuna ve üstüste bu kaynaktan su içerek meydana geldi.

ARAP ATININ HİKÂYESİ

Arap atı, masal, folklor ve edebiyatta olduğu kadar, vâkıalar âleminde de sayısız hikâyelerin kahramanı... Fakat bizimki, malûm hikâye olarak değil de, onun meydana gelişinde esas teşkil eden tarihi rivayetlerin nakli halinde Arap atının macerasından birkaç satır:

Arap atının oluşunu, yahut oluşunun tam idrakini, korunma ve yetiştirilmesinin şuur ve sisteme bağlanışını ve artık her tarafa yayılışını İslâmiyetten başlatmalıyız. İslâmiyetten evvel Arap atı, şurada ve burada, uzak ve sarahatsız bir vaaddır, bir istidattır; veya gözden uzak mıntakalarda kaçan münzevi bir realitedir. İslâmi-

yetten sonraysa, birdenbire hem keyfiyet ve hem kemiyet plânını dolduruvermiş; bir yanda en parlak münferit ifadesini verirken, öbür yanda toplu at aksiyonlarının en büyüğünü göstermiştir.

İnsanlardan başlayarak her şeyin nesebini en titiz ölçüde tutan asalet meraklısı Arap, bu mizacına çok yakışan ve çadırının önünde cennetlik bir zarafetle duran atının nesebini inceden inceye elemiş, zaptetmiş ve tomarlar doldurmuştur. Onu bir ağaç gibi ana kollara bölmüş, ana kolları ince dallara ve bunları daha ince şubelere dağıtmıştır. Zaten (pedigri) nin Arapça mukabili «şecere», ağaç üslûbunda şube şube dalanma mânasına gelmiyor mu?

Bu bölümlerin, bu bölümlere ait vâkıaların ve isimlendirmelerin, hayal veya hakikat mahsulü olarak o kadar hikâyesi var ki, hiçbirine yanaşmadan işin esasına bakalım:

Arap soyları, şark ve garp mütehassısları tarafından, birbirleriyle iştirakli ve iştiraksiz, birçok kola ayrılmıştır. Bir Alman profesörü, 12 kola bağlı 223 şube tesbit ediyor. Ana kolları 3 ile 15 arasında değiştiren değiştirene... Ekseriyet beş kabul ediyor. Fakat bu beş de birçoğunda ayrı... Aralarında en büyük iştirak Seklâvi ve Kühey-lân üzerinde... Daha sonra Manegî ve Übeyyan... En sonra Hamdanî ve Hedban...

Bu familyaların doğuşu, rivayete göre, Peygamberimiz zamanında ve Peygamberimizin kudsiyetiyle ilgili...

Emin hadis kitaplarında rastlıyamadığımız ve şark menbalarından ziyade garp müsteşriklerinden doğma olduğunu sandığımız rivayet:

Peygamberimiz, bazı asil ve seçkin atları ter-

biye altına almışlar... Bunlara, ıstır ıstırmez hemen koşup toplanmalarını gerektiren bir boru sesi talim ediliyormuş... Talim ve terbiyenin son safhasında bir gün, Allahın Sevgilisi, atların aç bırakılmasını tenbih etmişler; bir zaman sonra açlıktan tepinen atlara yemlerini verdirmişler ve tam o anda emir buyurmuşlar:

«— Boru çalın!»

En şiddetli açlıkla yemini kudurmuşçasına yiyen hayvanlardan, yalnız birkaçı başını yemlikten kaldırıp emre itaat etmiş... Kâinatın Nuru da, emre itaatı yeme tercih eden atların ahnlarını okşamış ve buyurmuş:

«— Allah bunların neslini mübarek etsin!»

İşte, Arap ırkının ana familya reisleri bunlarmış...

Hâdisenin doğru olup olmayışındaki tereddüdümüz, Allahın Resulüne ve O'na ait nakillerle olan sonsuz hürmetimizden... Emin olmadığımız için bu şiveyle konuşuyoruz. Yoksa hâdis e o kadar güzel ki, her güzel gibi yalnız O'na, O'nun eteğine yapışabilir. Bizim bu rivayet üzerinde emniyet ve kat'iyetle söyleyebileceğimiz şey, Arap atının da en yüksek takdir, tayin, muhafaza ve nema ölçüsüne elbette O'nun zamanında kavuştuğudur. Bu takdirde, tasavvur olsun, hakikat olsun, bahsettiğimiz rivayet, her şeyin O'na bağlı olduğu düsturunun içine ve maiyetine girer.

Arap atı, O'nun eli alınca değdikten sonra Arap atıdır. Ve Arap atının alınca, ümmetten ve ümmetin dışından, değmeyen büyük insan eli kalmamıştır.

Fakat sade O'nun eli... Ne demek?..

PRENS SOY İNGİLİZ ATI

«Safkan» tabiri, mütehassısların lûgatçesinde, yalnız İngiliz ırkına mahsus... Hakikatte İngiliz atının kanı, mutlak alkol gibi sâf ve Arabinkî karışık olduğu için değil... Sadece birkaç asırlık hayatı olan İngiliz atı, bütün kollariyle malûm ve mazbut bulunduğu ve elde edilen kan vâhidine, o gün bugün, hiçbir şey karışmadığı için... İngiliz atı, olduğu gündenberi olduğu gibidir; bu nokta kat'îdir ve o, bu yüzden «safkan»dır. Halbuki İngiliz atının oluşu tam bir katışma neticesi... Olsun!.. Bu katışma neticesinde, hendese şekilleri gibi, her noktası ve çizgisi sabit, riyazi bir (ünite) elde edilmiş ve artık o (ünite)nin mazisi silinerek istikbali açılmış ve aynı (ünite)lerin kendi aralarında üremesi şeklinde emin bir «safkan» kolu doğmuştur. İngiliz atının «safkan» lığı işte bu... Halbuki Arap, ıstıfası için kim bilir ne kadar beklemiş olan kendi öz vâhidi noktasından İngilizden bin kere daha sâf olduğu halde, her yere dağıldığı, her yerde ayrı bir katışıklık şüphesine mevzu olduğu ve bilhassa zaman ve mekân bakımından şubelenişli İngiliz atı gibi basit ve apaydınlık olmadığı için, atçılık ıstılahında, mücerret «safkan» mevkiine oturtulmaz. Bu imtiyaz İngiliz atına verilmiştir.

Hakikatte ve halk lisanındaysa bunların ikisi de «safkan»dır; şu farkla ki, atın cinsi söylenmeden sadece «safkan» tabiri kullanılırsa, hatıra Arap değil, mutlaka İngiliz gelir. Arap atı hakkında «safkan» tabirini kullandıktan sonra bir

de cins ismini ilâve etmek lâzımdır: Safkan Arap...

Garphılar Arap atını sadece «Arap» diye anarlar, bunu söylerken Arap atının bir safkan hazinesi olduğunu bilirler, fakat mücerret «safkan» tabirini İngilizlerden başkasına vermezler. Onlarca (pur - Sang) safkan Arap mümkündür, fakat baştaki tabir fazladır; zira (pur - Sang), İngiliz demektir.

Evet, prens soy İngiliz atı... Zira Arap atının içinden çıkarak Arap atını birçok sahada, bilhassa ana yarış sahasında gölgede bırakmıştır; teşekkülâtını, Araba nazaran, kır çiçeğiyle gül arasındaki fark derecesinde inkişaf ettirmiştir. Nihayet, prens soyun ta kendisini şekillendirmiştir.

Bu işin şerefi Araba mı aittir, İngiliz mi, bilemiyoruz ama, İngiliz atı önünde Araba düşen pay herhalde nazari, öbürününkü ise ameli...

Bugün ilmi mütearife şudur ki, Arap atı, İngiliz atıyla karşılaştırıldığı zaman, artık koşuya yaramaz bir ilk teşekkül, bir protoplazmadan ibaret kalır; ve onu yarış bakımından müdafaa etmek, asrımızda yeniçerinin harb unsuru sayılabileceğini iddia etmek gibi bir şey olur. Şu kadar ki, şiir ve insana akrabalık bakımından eşsiz olan bu müstesna kan cevherini, koşu haricinde, kendi öz zatiyle ve ayrıca «safkan» dışı ırklara ıslahçı roliyle muhafaza etmek de başlıca gayedir.

Gelelim prene:

Arap atının bütün izlerini mübalâgayla taşır. Değişen, yalnız boyu, cüssesi, cidago kemigi

nahiyesi, beli ve sağırlarıdır; ve bütün bunların terkibi olan tavrı... Demek ki, hem o, hem değil...

Boyu, 1,55 - 1,65... Cidago kemiği çıkık, kabarıklık ve yüksek... Beli daha uzun ve sağırları düşükçe... Ayakları, cüssesine nisbetle Arabınkilerden daha uzun... Öbür taraftan, Arabınkilerden belki daha narin, daha ince... Boyun düz, kuyruk lâkayt, tavır ve eda nümâyışsız ve sakın...

İtiraf etmeli ki, tam koşuya göre, tam koşunun gerektirdiği âza ve tavır yapısı budur. Arabın bineğe mahsus zarafeti İngiliz atında silinmiş ve kararmış, koşuya kabiliyet ifadesi tamamen açılmış ve aydınlanmış; Arap atının her noktasına inen çekiçlerle, orası düşerek, burası kalkarak, şurası genişliyerek, İngiliz atı prens soy ortaya çıkmıştır. Arada öyle bir fark doğmuştur ki, sun'î yapılı at, Arap atını saniye başında iki metre geçmektedir. Artık yarış atı demek, İngiliz atı... Araptan çıkan, Arabı silmiştir. Münakaşa kabul etmez gerçek...

İNGİLİZ ATININ HİKÂYESİ

12 nci asırda kendi yerli tipleriyle (Cross-Country - Kros-Kantri) ismini verdikleri arazi yarışlarına başhyan İngilizler, hakiki, teşkilâtlı ve sistemli yarışı 17 nci asrın başında idrak ettiler.

Atla uğraşmalar 12 nci asırdan da eski... 10 uncu asrın ortalarında (Anglo - Norman) Kralı (Athelstan) İngiliz yerli ırkının ıslahı yolunda ilk kaygıyı gösteren ve tedbir almayı düşünen hükümdar... Kendisine hediye edilen ve,

ya Arap, yahut Berberi olduğu sanılan iki atı o kadar sevmişti ki, bunlardan ve bunların nesillerinden doğma olanların İngiltere dışına çıkarılmasını, en büyük memleket meselesi halinde, vasiyetnamesinde bile emretti. Böylece İngiltere'de at dâvasının millileşmesine ve ananeleşmesine doğru ilk büyük adım atılmış oldu. Bu at dostu Kralın halefleri de aynı yolu takibettiler. (Athelstan) dan bir asır sonra, ilk Arap atları, tırnaklariyle İngiliz topraklarını kazımaya başladı...

Birinci Haçlılar seferi (1096 - 1099) olmuş, İngiliz şövalyeleri Arap atını görmüş, hayran olmuş ve bunlardan elde edebildiklerini İngiltere'ye getirmişlerdi. Hemen ırklar arasında tesalüp tecrübeleri yapıldı, fakat muvaffak olunamadı.

(1 inci Hanri), 12 nci asrın başında aynı yoldadır; o da bir muvaffakiyete erişemez.

12 nci asrın sonlarında (Arsian Yürekli Rişar) Üçüncü Haçlılar seferinden iki hârîka Arap aygırıyla döndü; ve onu, refakatindeki İngiliz senyörlerinin de şuradan buradan elde ettikleri atlar takibetti. Arap kanını yerli tiplere intikal ettirmek gayesi, daimî bir tecrübe mevzuu olmakta berdevam... Yine mühim bir örnek elde edilmiş olmamakla beraber (Genêts-Jene) dedikleri bir birleşme tipi az çok iyi vasıflar göstermeye ve istikbal için vaitkâr görünmeye başladı.

İş, İngiltere'de büyük ve gerçek yarışların kurucusu (Birinci Jak) a kadar bu tarzda sürüp gitti. Yerli cinsi, kanunlaşmış birtakım yetiştirme ve koruma usulleriyle, dışarıdan kan nakliyle, yarış istifaları yoluyla, şununla, bununla ıslah etmek gayesi hiçbir kralda gevşemedi. (Topraksız

Jan) ilk devlet hârâsını kurdu. (2 nci Edvar) yeni atlar getirtti. (3 üncü Edvar) kendisine, yarış atları için muazzam bir ahır tesis etti. (3 üncü Rişar) yerli aygırların harice satılmasına kat'î surette sed çekti. (7 nci Hanri) buna bir madde daha ilâve ederek atların vücutça tam inkişafından evvel ilkah işinin yapılmaması fermanını çıkardı. (8 inci Hanri) daha ileri gidip kullanılacak aygırların 1,52 ve kısırakların 1,32 boyundan mutlaka fazla olmalarını kanunlaştırdı.

Artık at dâvası İngiltere'de milli bir çile olmaya başlamıştı. Herkes bu çileyi zevkle benimsiyor ve meşhur İngiliz sebatkârlığını gösterecek bir vesile telâkki ediyordu. Israr, ısrar... Bütün bu ısrarlar 17 nci asrın arifesine doğru, ıslahına 10 uncu asırdanberi başlanmış bulunan yerli tiplerin nihayet değişmesinde müessir oldu. Nihayet, yüksek ve geniş teşekküllü bir nümune elde edilebilmişti. (6 nci Edvar) zamanında, ıslahı yolunda o kadar didinilen yerli tipler, hakiki bir kıymet kazandı. Şöhreti etrafa yayıldı ve isteklisi çoğaldı. Bu yüzden at hırsızlığı aldı yürüdü. O kadar ki, önüne geçilemez bir mikyas kazandı. Vur, kır, as, kes, yak, para etmiyor. Bunun üzerine Kral Parlâmentodan şu hükmü çıkarttı:

«İngiltere'de at hırsızlığı eden veya bu işi yaptığına inanılan herkes, dinî himaye ve sahabet kardosundan çıkarılacaktır!»

Yani «dinsiz ilân edilecektir!» denir gibi bir şey... Bir İngiliz için ölümden ağır bir hüküm... Nitekim hemen tesiri görüldü ve at hırsızlığı bir anda durdu. İdam sehпасının başaramıyacağı bir işi, bu dinî ve ahlâkî tehdit yerine getirdi.

Bu misal karşısında o kadar ürperiyoruz ki,

bir an bahsimizi topyekûn bırakıp başka dâvalara dönüyor ve ağzımızdan yalnız iki hecelik bir ses kaçırmak zorunda kalıyoruz:

«— İbret!»

Bakın, at, bizi nereye kadar götürebiliyor?

(Elizabet) devrinde yeni hârâlar kuruldu; arada, bütün gücünü denize veren (2 nci Filip) gelip geçti ve nihayet sıra (1 inci Jak) a geldi.

17 nci asrın başındayız. Bu asır, kaydettiğimiz gibi, İngiltere'de sistemli yarışın başlama çağı... (1 inci Jak), yedi asırdanberi süren yerli atları ıslah dâvasında, Arap kanının tek çare olduğunu derinden derine anlayan ve artık bu işde en kat'î ve cesur tedbirlerin alınması gerektiğini idrak edenlerin belki en hararetlisi... Selefleri bu yolda bir sürü tedbir almışlar, fakat tam muvaffak olamamışlardır. Birçok sebebi var... Evvelâ hamleler korkak ve mütereddittir, bilgi ve anlayış eksiktir; sonra kalın ve ağır yük taşıyıcı şövalye hayvanı henüz itibardan düşmemiştir.

(1 inci Jak) zamanındaysa şartlar bir hayli değişti. Barutun kullanılma şekli ve ateşli silâhlar İngilizlerin elinde terakki etti; ve onu ilk defa 1346 da kullanmış olan İngilizler, bu defa, at üstünde şövalyelerin büründüğü kalın zırhların faydasızlığını anlamaya başladılar. Şövalye hafifleşince, atın da ağırlığından kaybedip hızından kazanması icabetti. Peşinden yaylı ve zarif araba sanayii, yeni yollarla beraber doğup her tarafı kaplayınca da, araba atının dahi inceliği ve hızlılığı birinci plâna geçti; ve bütün bunların arkasından ıslahçı Arap kanı birdenbire ve eskisinin bin misli fazla bir alâkayla baş köşeye otur-

tuldu. Fakat Arap atına karşı bu takdir ve itimat kralda ve etrafındaki dar bir zümrede... Arap atı yolundan nesil ıslahının hiçbir şeye yaramıyacağı üzerinde köklü bir «fikir-i sabit» ayrı ve kuvvetli bir zümrenin tezi olmakta devam ediyor ve Kral bile bunlarla başa çıkamıyordu. Müsbet fikirlilerin başı olan (1 inci Jak) hiçbir şey dinlemeden İngiltere'nin kapılarını Arap atlarına açtı.

İlk olarak İstanbul'dan (King's Arabian) ismini koydukları bir at aldılar. Bu at hiçbir iş göremedi, Ne yarışta, ne hârâda, ne bir yerde... Kısa boylu, kötü teşekküllü, miskin bir hayvan... Muvaffakiyetsizlik üzerine bir kıyamettir koptu:

— Vay efendim, olmuyor, işte olmuyor, Araptan bir şey çıkmıyor!

O zaman (Duc du Newcastle - Dük dū Nyuvkasıl), zamanının en usta atçısı sıfatıyla yaygalarlara cevap verdi:

«— Telâş beyhude!.. Bu at şahsen kıymetsiz!.. Onda, Arapların attâ aradıkları meziyetlerden hiçbirisi yok!»

Bu haklı ihtarın hiçbir faydası olmadı; yerli İngiliz atının o günkü değerinde bile, asırlık tecrübeler yüzünden Arap atının hatırı sayılır bir hakkı ve hissesi olduğu unutuldu, bütûn kıymet iç ıslah teşebbüslerine atfolundu ve büyük dâva bir asır geriletildi. Arada Türkiye'den getirilen (Place's White Turk - Pleysiz Vayt Türk) isimli Arap atı, (Stud - Book: Stud buk) isimli İngiliz şecere kütüğünde en eski kan vericilerden biri görüldüğü halde ondan da bir netice çıkmadı. Böylece (1 inci Jak), devrinde yarışları en ileri dereceye çıkarabildiği halde, kendisinden bir fik

kademe sonra gelecek olan hârikayı idrak edemedi ve yalnız dâvanın en büyük nazariyecilerinden biri olarak göçtü.

Derken (1 inci Şarl)... Aynı yolda... Ordu atına gem'i, spor atına da kantarmayı ilk defa tatbik ettiren o... Zamanın diktatörü (Cromwell), evvelâ at ve yarışa arkasını dönüp bu işi hayli körlettikten sonra fikrini değiştirdi ve İngiltere'nin İstanbul Sefirine emir vererek Arap aygırları temin etmesini istedi ve bir iki at getirtti. Bunlar da fantezik plânda kaldı. Diktatörün gayesi at dâvasını himaye etmek değil, politika yapmaktı.

On yedinci asrın ilk yarısını geçmiş bulunuyoruz. Tahtta (2 nci Şarl)... Yarışlar boyuna terakkide, tekâmülde... O da yerli atın Arap kanıyla ıslahı tezini güdüyor... Türkiye'ye, Arabistan'a, Cezayir'e ahır şeflerini göndererek Arap aygır ve kısıraklarından en mükemmellerini ısmarladı. Gayesi, devrin en iyi atlarını temsil ve istikbaldeki kahramanların hepsindeki kan temelini teşkil eden krallık hârâsını, hem aygır, hem de kısırak kolundan ıslah etmek... Yine fazla bir verim alınamadı. Arkasından gelen ve tahtta ancak dört sene kalan (2 nci Jak) bu kısa zaman içinde at bakımından büyük işler yaptı. (Stud - book)a girebilen atlar getirtti; fakat hâlâ, tesfiye edile edile giden İngiliz yerli kanının büyük inkılâbını belirtici başörneklerden bir haber yok...

Oluşunu adım adım takibettiğimiz «safkan» ın üç direğinden birine nâil olan Kralı nihayet idrak ettik: (3 üncü Giyyom)... Krallığı 1689 - 1702... Artık yol, perde düşercesine birdenbire açılmıştı. (3 üncü Giyyom) at dâvasında hiç

de seleflerinden üstün bir gayret ve kabiliyet sahibi olmadığı halde, subaylarından birinin altında, koca İngiliz ırkının üstünde durduğu ilk temel direğini buluvermişti. Talih dediğimiz o esrarlı yoldan gelen hediye... (3 üncü Giyyom'u takibeden Kraliçe (An) zamanında temellerin ikincisi; aradan (1 inci Jorj) geçtikten sonra (2 nci Jorj) devrinde de üçüncüsü bulundu; ve «safkan» bu üç direğin üstüne en muhkem şekilde oturdu ve kat kat yükselmeye başladı.

Prens soy İngiliz atının hikâyesi burada bitmiyor, belki buradan başlıyor. Temel direği üç kahramanın olduğu yerden...

TEMEL DİREĞİ ÜÇ KAHRAMAN VE NESİLLERİ

Her şeyden evvel bilmek lazımdır ki, İngiliz «safkan» ını tesis eden sadece üç Arap «safkan» ıdır. Onlardan sonra gelen bütün büyük İngiliz atları mutlaka bunlardan birinin torunlarından ve herhangi birinin başka bir merkeze bağlı olmasına imkân yoktur.

Bu noktaya kadar verdiğimiz bilgi, esasında (Gal) eyaleti veya İrlanda ponilerinden ibaret olan İngiliz yerli atının, kendi içinde ne çilelerle istifaya tâbi tutulduğunu ve bu üç kahramana lâyık, ne pahada bir son örnek elde edildiğini göstermek içindir ve bir mukaddemecik mahiyetindedir. Gösterdiğimiz bütün çalışmalar, didinmeler, kraldan krala ve nesilden nesle müdevver gayretler, «safkan» ın terkiibinde ancak iki ana unsurdan biri üzerinde müessir olmuş; ve netice, öbür unsur gelmedikçe bu birin hiç kıymeti ol-

mayacağı şeklinde tıkanıp kalmıştır. Ana vâhidin bu yarı hassasını meydana getiren âmil de, topluca, yine dışarıdan ve mütemadiyen verilip de tam tutturulamayan Arap kanı + iklim + bakım + gıda + iş + yarış + kendi içinde tesfiye şartlarının muhassalası halinde bir ıstıfa faktörüdür. Yarışlar İngiliz yerli tipini kendi içinde süzüp özleştirmiş, buna ayrı üretme şartları yardımcı olmuş, iş kuvvetlendirmiş, gıda büyütmüş, bakım serpiştirmiş, iklim geliştirmiş, Arap kanı boyuna düzeltmiş; ve bunların, hangisi evvel, hangisi sonra, belli olmayan muhassala tesiriyle, üç kahramana uygun vasat teşekkül edivermiştir.

Büyük mimar (Lökorbüzye) diyor ki:

«— Mimaride (akustik) mayonez gibidir; ya tutar, ya tutmaz...»

İngiliz yerli at tipinin son kıvamı, işte üç koldan üzerine boşaltılacak hayat iksirini bütün canıyla kabul edip, asla evvelden kontrol altına alınmasına imkân bulunmayan mayonez gibi tutmuştur.

Kahramanlarımız:

- 1 — (Byerly Turk - Byerli Türk)...
- 2 — (Darley Arabian)...
- 3 — (Godolphin Arabian - Godolfin Arab-yan)...

Bunların doğum tarihleri, sırasıyla ve tahminen 1680, 1700 ve 1724... Hangi krallara tesadüf ettikleriyse malûm... Demek ki yedi asırlık bir çalışma sonunda elde edilen İngiliz yerli tipi, hep si elli yıl içinde yediği üç iğneyle «safkan» ı buluyor.

Dışarıdan getirilen ıslahçı atlar daima sahiplerinin ismini taşımakta ve ismin sonundaki «Türk» veya «Arap» kelimesi atın milliyetini ifade etmektedir. Meselâ (King's Arabian = Kralın Arabı), (Plac's White Turk = Pleys'in beyaz Türkü) gibi... Bunlar da, (Byerli'nin Türkü), (Darley'in Arabı) ve (Godolfin'in Arabı) ismini taşıyorlar.

(Byerli Türk) hakkında az şey biliyoruz. Emin olarak bildiğimiz, onun, yüzbaşı (Byerli) isminde bir hassa zâbitinin binek atı olduğu... Birdenbire bu at dikkati çekiyor ve zâbitin altından alınıp doğru (3 üncü Giyyom) un hârasına... Tesadüf, İngilizlerin yedi asırdır aradıkları kan merkezini ayaklarına kadar getiriyor da bir müddet haberleri olmuyor. Hayvan, Yüzbaşı (Byerli)nin elinde Viyana muhasarasında sahibiyile beraber esir düşmüş... Oradan binbir macera ile kurtulup İngiltere'ye gelebilmişler... Viyana muhasarasında ne arıyorlar; İstanbul veya Türkiye'nin başka bir yerinden kalkıp kara yoluyla İngiltere'ye dönerken mi esir düşüyorlar, bilmiyoruz. (Byerli Türk) Türkiye'de yetişmiş bir Arap aygırıdır ve İrlandalı Yüzbaşı (Byerli) nindir; bildiğimiz bu kadar...

Artık o, (3 üncü Giyyom) un meydana getirdiği (The general Stud-Book containing pedigrees race horses) isimli «Yarış atlarının şecerelerini ihtiva eden umumî soy kütüğü» diye tercüme edebileceğimiz kitabın başına geçecek, orada İngiliz ırkının üç reisinden biri gösterilecek ve kendisini takibeden dünya çapında atların atası görünecektir.

(Darley Arabyan) ı daha yakından tanıyoruz:

İngiltere'de (York) şehri civarında (Aldby Park) mevkiinde at yetiştiriciliğiyle uğraşan (M. John Brewster Darley) isimli biri vardır. Bu adamın kardeşi Halep'de bir işle meşgul... Halep'deki kardeş, Arap atlarını çok seviyor ve mütemadiyen kardeşine mektup üzerine mektup yazarak fikrinden bahsediyor, Arap kanının üstünlüğünü ve ona olan hasretini bildiriyor. Nihayet ikna edilebilen (Darley) kardeşine cevap veriyor ve diyor ki:

«— Bana orada bulabileceğin en mükemmel aygır satın al ve gönder!»

Artık Halep'in (Darley) i, mükemmel bir aygır bulmak için gezip tozmakta... Bir gün, güzelliği hançer gibi yüreğine işleyen bir at görüyor. Doru, iki ard ve bir ön ayağı sekili ve alnı akıtmalı... Tabii Arap boyundan daha yüksek... Faraza 1,55... Süleyman Peygamber'e nisbet edilen «Küheylân» soyundan... Palmir çöllerinden gelme...

Asıl ismi «Mennika» olan atın sahibi Arapla, (Darley) arasında bir çekişmedir gidiyor:

- «— Verirsin!»
- «— Vermem!»
- «— Ne istersen veririm!»
- «— Ne versen vermem!»

Vesaire...

İngiliz, at aramak vesilesiyle ava çıktığı için elinde, o devrin en ince yapısı halinde bir İngiliz av tüfeği vardır. Arap hayretle bu tüfeğe bakıp soruyor:

«— Elindeki de ne?»

«— Tüfek; bununla avlanıyoruz.»

Arap tüfeği kapıyor, kurcalıyor, nasıl kullanılacağını öğreniyor, atıyor, vuruyor, hayran oluyor ve haykırıyor:

«— Onu verirsen atı veririmi!»

Varını yoğunu istese verecek olan İngiliz hemen tüfeği sunuyor, atı alıyor ve doğru İngiltere... Sene 1705...

İngiliz soy kütüğünde onun da yeri aynı ve yetiştirdiği kol muazzam...

(Godolfin Arabyan) ın macerası son derece hazin ve o nisbette muhteşem:

(Groke - Grok) isimli bir İngiliz 1731 sularında Pariste dolaşadursun... Bir gün gözüne ne çarpsa iyi?... Bir su arabasını çeken, beygir mevkilinde harikulâde bir at... Kestane dorusu, sağ ön ayağı hafif sekili, cidago kemiği nahiyesi yüksek, boynu fevkalâde bükük ve kabarık, başı çok güzel, omuzları uzun ve adaleleri yaygın ve kuvvetli... 1.50 den epey yüksek... Her halinden kuvvet ve heybet tütüyor... Bakımsız vaziyetine ve hor işine rağmen, dilenci kılığında bir kral gibi edası «benimi!» diyor ve su arabasında birtakım taşkınlıklar yapıyor, şahlanmak istiyor. Sanki kendisini bu hale mahkûm edenleri parçalamak sevdasında...

(Grok) hayran olduğu atın cazibesine kapılıp arabanın arkasından gidiyor, alâkalılarını buluyor ve atın menşeiini tahkik ediyor:

Tunus Beyi, Fransayla imzalanan ticaret anlaşması vesilesiyle (15 inci Lûi) ye sekiz Arap aygırı hediye etmiş... Sekizi de birbirinden güzel...

(Suffolk) Kontluğunun kısa boylu atlarından başka bir cinse sevgi duymayan Fransa Kralı, enfes Arap aygırlarına şöyle bir bakıp arkasını dönmüş ve fazla bir alâka göstermemiş... Aygırlar kaba işlerde kullanılmış ve nihayet hiç denecek paralara satılmış... Aralarında (Godolfin Arabyan) işte bu su arabasına düşmüş... Hayvan yedi yaşında ve zaptı güç... İsteklisine satacaklar...

(Grok) deli gibi elini cebine atıyor ve küçük bir ağız yoklamasından sonra, dünyalar değerindeki bu atı tam 75 franga, üç buçuk altına satın alıyor. Hemen Londra'ya... Fakat at gerçekten zaptedilir gibi değildir. Ne yapsın?... Atla alâkalı (Roger Williams) isimli bir adama, aldığından daha yüksek bir paraya devrediyor. Yeni sahibi de atı dilediği işde kullanamıyor, bir türlü iradesine tâbi kılamıyor ve İngiltere'nin en büyük at müşterilerinden, yetiştirici ve yarışırıcı, Kralın hazine lordu (Godolfin) e, 25 İngiliz lirasına satıyor. Artık atın ismi (Godolfin Arabyan)... Lord, şahane atı, (Kembriç) kasabasında, meşhur Üniversiteye dört mil mesafedeki, kendisine ait (Gog - Magog) şatosu hârasına veriyor ve emre diyor:

«— Bakalım, deneriz! Şimdilik tecrübe aygırını diye kullanınız!»

Hârâda, kendilerince pek itibarda (Hobgoblin) isimli bir aygır vardır; ve zavallı Arap prensi at, işte bu aygırın yüzü suyu hürmetine tecrübe aygırlığı edecektir.

Tecrübe aygırlığı dünyanın en elemli işi... Kısrağa daha evvel onu gösterirler; öğer kısrağın istekli çıkarsa onu götürüp öbürünü getirirler. İstekli çıkmazsa çifteleri tecrübe aygırını yer, göğ-

sû ve suratı parçalanır, böylece emniyette bekleyen asıl aygıra bir şey olmaz. Demek ki, tecrübe aygırı, yemek iyiyse kendisi yiyemeden başkasına teslim eden, kötüyse ve yenemeyecek gibiyse cezasını bizzat çeken korkunç bir mazlum... Kısrak o tahrir edecek, kendisi de bu arada kaynayıp köpürecek, fakat nimete başkası konacaktır. Onu, tecrübeden sonra «baks»-ına kapatacaklar ve yanına bir teselli kısrak olsun vermeyeceklerdir.

(Gog - Magog) hârasında, bir de (Roksana) isimli dilber bir kısrak vardır; ve işte at dünyasının en hazin ve muhteşem aşk macerası, şahane Arap aygırıyla bunun arasında geçecektir. Arada, sahte ve nazlı zampara (Hobgoblin) ise, kaderin, karşısına çıkarttığı Arap efesi at yüzünden hayatını verecektir.

(Roksana) yı vuslat yatağı noktasına çıkarıyorlar. Gelsin tecrübe aygırı (Godolfin Arabyan)... Gerilerde de, hakiki güveyi (Hobgoblin), bir an sonra gerdeğe girmek üzere bekliyor. Aşık olduğu (Roksana) yı öpüp sevdikten ve fevkalâde istekli olduğunu gördükten sonra efe aygır, bir de bakıyor ki, arkasında sahte ve nazlı zampara... Bir fıskırışta seyisinin elinden kurtuluyor, adamı yere seriyor ve doğru (Hobgoblin) in üzerine... İki at arasında efsanevi bir çarpışma... Adamlar daha koşup ayırmaya vakit bulamadan, efe aygır rakibini öldürüyor ve kan revan içinde, bir atılıştaki (Roksana) yı enseleyip muradına eriyor.

Dünyanın en büyük atları ve «safkan» in imparatorlar kolu, kendisini, işte bu visale borçludur.

(Godolfin Arabyan), öbür iki kahramandan bir derece daha yüksek...

Görülüyor ki, İngiliz atı, bu üç kahramana gelinceye kadar, bir Fransız muharririnin «merhametsizce gayret» tabiriyle belirttiği gibi, hutsuz didinmelere rağmen bir türlü olamamış; ve tab beklenmediği, istenmediği, umulmadığı, hattâ olmaması için her şeyin yapıldığı bir hengâmede, insan emeğini alaya alan ve fakat sonunda mükâfatlandırılan bir kader cilvesiyle oluvermiştir. Temel direği üç kahraman da, bu iş için tahsisen aranıp, bulunup, seçilip, getirilip doğrudan doğruya işe başlatılan şeyler değildir.

«Safkan» dâvasının, dikkate şayan, en ince kıymet hükmü şudur :

Dalma dışarıdan nakledilen şark kaniyle evvelâ yarım kana geçirilen, sonra iç istifa tedbirlerinin refakatinde kanı sekizde yediden daha ileriye götürülen İngiliz yerli atı, esasen Arabın İngiltere içinde bambaşka bir rejime tâbi, bambaşka bir (Métamorphose - Metamorfoz) istihalesini temsil ederken, yüzde yüz Arap bu üç kahraman bir anda vasatiye dahil olunca birdenbire müstesna bir «oluş» arzemiş; ve Arap atından çıkma, fakat Araptan ayrı ve yeni bir varlık halinde vücade gelmiştir. Artık bu varlık, yalnız kendi içinde devam edecek ve dışarıdan tek damla kan kabul etmeyecek yekpare bir bütündür ve nitekim öyle olmuştur. Arap atı, İngilizlerin elinde ve binbir faktör içinde öyle bir tasbihi, ıslah ve istifa mevzuuna esas teşkil etmiştir ki, meydana gelen son vâhide kıyasla artık o bile dâvaya yabancıdır; ve bundan böyle işin içine girecek olursa «safkan» lar yerine ancak yarım-

kanlar verebilir. Artık yükseltemez, geriletir. Ehramın zirvesi, üç kahraman ve bilhassa sonuncusuyla nihayet noktasını bulmuştur.

Koca (Godolfin Arabyan)... Tam 29 yıl yaşadı ve 1753 de öldü. «Safkan» ın ilk prensleri üç çocuğunun da zaferini idrak etti. 1738 de (Newmarket) de, hazine lordunun büyük atları olarak onun üç çocuğu birden koşuyordu. Biri (Regulus), üç yaşında... İkincisi (Cade), dört yaşında... Üçüncüsü de (Lath), beş yaşında... Atların üçü de girdikleri yarışların birincisi oldu. (Lord Godolfin) bu üçüzlü zaferden o kadar memnun kaldı ki, şahane aygırı hipodroma getirtti ve çocuklarının muzaffer edasını ona uzaktan gösterdi.

Hayatı bir insan kadar macera dolu (Godolfin Arabyan), efsanevi çizgilerini bir de hayrete şayan bir tabloyla bitiriyor: Hayatta tek arkadaşı bir kedir. Ondan hiç ayrılmayan bir kedi... Bu kedi daima ahırda, ya aygırın iki ön ayağının arasında, yahut sırtında... Müstesna at ölünce bu kedi üstünü başını paralarcasına ağlıyor, yemekten ve sudan kesiliyor ve inilti bir devreden sonra çok geçmeden o da dostunun arkasından ölüyor.

Kahramanlarımız bir yandan kendi kollarını yetiştirir, öbür yandan da bu kollar kendi aralarında ihtilât ederek üç kolu birleştirirken, «safkan», kıvılcımlar üstüne kıvılcımlar saçarak mayalaştı ve tarihî mayonez tuttu.

(Darley Arabyan) dan 1711 de (Flying Childers) meydana geldi; (Godolfin Arabyan) 1748 de, torunu (Matchem) i verdi; (Byerli Türk) ün neslinden de (Herod) geldi ve bunlar dâvayı tes-

lim alıp götürdüler ve ahırlarının çatısına ilk defa «safkan» bayrağını çektiler.

Bir müddet sonra (Darley) ve (Godolfin) kollarının birleşmesinden, meşhurların meşhuru ve yarış pistinin hiç yenilmemiş kahramanı (Eclipse - Eklips) doğdu ve «safkan» zaferi en yüksek seviyesine erdi.

(Eklips) güneş tutulması mânasındadır ve böyle bir günde doğduğu içindir ki, ata bu isim verilmiştir. Efsanevi mânalar sahibi büyük atın büyük yavrusu da aynı mânaları pırıltıyor... 5 Nisan 1764... Güneş tutulduğu gün... (Godolfin Arabyan) ın oğlu (Regulus) ün kızı (Spiletta) isimli kısrağı, (Darley Arabyan) ın oğlu (Bartlett's Childers) in oğlu (Squirt) in oğlu (Marske) isimli aygırdan bir tay doğuruyor. (Cumberland) Dükünün hârasında doğan bu at, yeni ve eski bütün yarış âleminin Büyük İskender'i oluyor ve bütün ömrü boyunca mağlûbiyet acısını bir kecek olsun tatmıyor.

Açık al, alını uzun akıtmalı, sağ ard ayağı çok uzun şekilli, sağrısı siyah benekli... Bu benekler (Eklips) soyunun, bilhassa (Stockwell) kolunda sık sık görülen ayırıcı alâmeti olmuştur.

Muharrirler, (Eklips) in tasviri mevzuunda, onu tüy tüy sayacak kadar tafsilâtli tariflere girişmişlerdir. Bizse, İngiliz atının, Arabî mefkûreleştiren hârika ve temel örneği deyip geçelim...

(Eklips) in sahibi olan Dük ölünce hârasını müzayedeye satıyorlar. İki yaşına geldiği halde henüz vaitkâr hiçbir haline rastlanamayan at, bu yüzden ucuz bir paraya, (Wildman) isimli bir tacire geçiyor. Tüccarın elinde o türlü hırçınlaşıyor ki, yanına sokulmak mümkün olmuyor.

Ümidini kesen tacir, hârika atın zaptedilmez halli önünde ne yapacağını düşünürken, karşısına Yüzbaşı (O'Kelly) isimli, yarış amatörlerinin en meşhurlarınran bir zâbit çıkıyor. Bu adamın ahırında (Sullivan) diye İrlandalı bir antrenör vardır, lakabı da «At sihirbazı» dır. En isyankâr atları bir tecrübeye yola getirmekle meşhurdur ve (Eklips) i yalnız o, adam edebilir.

Tacir soruyor:

«— Pekî, bu işe mukabil benden ne istersiniz?»

«— Atı müzayede günü gördüm ve o anda param olmadığı için alamadım, diyor Yüzbaşı (O'Kelly); eğer imkânım olsaydı benim elimden kurtaramazdınız. Sizse onu bir hiçe satın aldınız. Ben olmazsam hiçbir şey yapamazsınız. Onun yansı hissesini bana veriniz, at yanınızda kalsın, antrenmaniyle biz meşgul olalım, ilk yarışında kıymetini bizzat tayin eder ve benden yarısını alırsınız.»

Bu mûsâit, hattâ cömert teklifi tacir derhal kabul ediyor, At sihirbazı getirtiliyor, hakikaten bir iki dakika içinde tayı itaat altına alıyor ve çalışmalar başlıyor.

O devirde atlar aynı hipodromda çalışıyor ve birbiriyle mücadelelerini halk huzurunda yapıyorlardı. Halk da aldığı neticelere göre müşterek bahis iddialarına girişiyordu.

Kurnaz tacir, ilk defa olarak bu namuslu kaideyi bozuyor, (Epsom) sahasında çalışan atının galoplarını gizliyor; bunu, saat değiştirmek ve kimsenin bulunmadığı anlarda çalışmak suretiyle beceriyor, her defa meraklıları ve takip-

çileri şaşırtıyor. Bir gün atın çalışmalarına yeti-şemeyen meraklılar, orada rastladıkları ihtiyar çöpcü kadına soruyorlar ve aynen şu cevabı alıyorlar:

«— Yarış mıydı, neydi, bilmiyorum ama, beyaz bacaklı öyle bir at gördüm ki, canavarca koşuyordu. Çok uzaktan onu başka bir at takibediyor ve bütün gayretine rağmen her an biraz daha geride kalıyordu. Beyaz bacaklı atı, dünyanın öbür ucuna kadar koşsalar kimse yakalayamaz.»

1769 yılının 3 Mayısında, İngiliz yarış tarihinin en mühim günü geliyor. O zaman atların inkişaf devrelerinden evvel koşmaları yasak olduğu için, o güne kadar bekleyen 5 yaşlı (Eklips) ilk yarışına girecek... Koşacağı yarışın ismi «Asiller ve Centilmen Mükâfatı»... Cokeyinin ismi (Whiting)... Üzerinde, Yüzbaşının sarı - siyah renkleri... Dört rakibi var; hepsi 5 li, yalnız biri 6 h... Mesafe 6400 metre... (Eklips) bu mesafeyi 6 dakikada alıyor; ve rakiplerini yüzlerce metre gerilerde bırakmış ve cokeyi tarafından sıkı sıkı tutulmuş olarak rahatça geliyor.

Yarışın ikinci turunda Yüzbaşı şöyle haykırıyor:

«— (Eklips) in en aşağı 200 metre ara ile birinci geleceğine iddiam var! 500 İngiliz lirasına 1000 İngiliz vereceğim! Var mı tutuşan?»

Tutuşuyorlar ve (Eklips), ikinci gelen rakibinden en aşağı 300 metre önde potoyu yakalıyor. Atın ilk sahibi tacir ona 935 İngiliz lirası değer biçiyor, Yüzbaşı bunu hemen ödüyor ve ortaklık muamelesi tamamlanıyor. Ondan sonra (Eklips) bir fırtına... Hangi yarışa girerse kaza-

nıyor, yarış üstüne yarışa giriyor ve sahiplerini, bilhassa oyun seven Yüzbaşıyı zengin ediyor. O güne kadar hiç mağlûp olmamış (Büsefal) isimli bir atla ve birçok at arasında yapacağı yarışta, Yüzbaşı bire on beş iddiaya giriyor ve onu da, mücadelesiz, kazanıyor. Artık (Eklips) yarış âleminin, başka atların ve sahiplerinin başbelâsıdır ve üzerine müthiş kin çökmektedir. O oldukça hiçbir ata hayat yok... Kin o kadar büyüyor ki, zavallı tacir korkuyor ve kendi payını Yüzbaşıya 1000 sterlinge satıyor. Artık Yüzbaşı at kralıdır ve atların kralına sahiptir. Aldığı imzasız mektuplar ve tehditler kendisine viz geliyor ve zaferlerine devam ediyor. Daima kazanç, daima muvaffakiyet, daima üstünlük... Yüzbaşı bire otuz ödemektedir; fakat bir kere bile ödemiş değildir. Hârika at etrafındaki gayz o dereceye geliyor ki, (Sullivan) namı diğer «At sihirbazı», efendisine başvurup :

«— Biliyorsunuz ki, diyor; tek saniye hayvandan ayrılmıyorum. Artık benim için (Eklips) den başka hayat yok... Atın zehirlenmesi ihtimalini böylece önleyebilirim; fakat bir kurşunla öldürülmesine mâni olamam... Ne yapmak lâzımsa yapınız!»

Yüzbaşı da işi ciddiye alıyor ve bir ilân çıkarıp, artık (Eklips) in yarıştan çekileceğini ve sadece daha evvelden angaje olduğu (New-Market) sonbahar yarışlarına girip mesleğine son vereceğini bildiriyor. Yarışlar başlıyor. Bu defa oyun iddiası bire yetmiş!.. Görülmemiş şey!.. (Eklips) kaybederse 70 verecekler, kazanırsa 1 alacaklar... Tabii 1 alıyorlar.

4 Ekim 1770 tarihi, bütün dünya yarış ta-

rihinin bir eşini görmediği ve görmeyeceği bir hâdise doğuruyor. (Eklips) in son yarışı... Yarış «Kral Mükâfatı»... Böyle bir canavar karşısında bütün atlar pes ediyor, hiçbir at yarışa girmiyor; ve tarihi at, âdeta yürüyüşle pistin üzerinde nazlı nazlı dolaşp mükâfatını alıyor. Bu ağlatıcı zafer tablosu karşısında da halk, çılgınca onu alkışlıyor ve üstüne çullanıp her tarafından öpüyor.

(Eklips) in kariyeri o kadar şanlıdır ki, eğer elimizde en riyazi vesikalar bulunmasaydı, onların hepsini efsane telâkki etmek icabederdi. (Eklips) sade mağlûbiyet tatmamakla kalmamış, hayatı boyunca ne mahmuz, ne de kurbacın tadını bilmiştir.

Son koşusundan sonra (Eklips), (Lord Grosvenor) a, uzun tartışmalardan sonra, yarım milyon frank peşin, ayda 7500 franklık bir irad ve üç adet damızlık kısarak mukabili satılıyor. Lord hârika atı hârasına çekiyor ve artık İngiltere atçıları hesabına tek bir gaye kalıyor: Kısrağını (Eklips) e çekertmek... Büyük hayvan 7 yaşından 25 yaşına kadar, kanını bütün İngiltere'ye ve «safkan» kollarına dağıtıyor; ve Fransa'da Büyük İnkılâbın koptuğu sene, 1789 da (kolik) den ölüyor. 342 çocuk babası oluyor ve bunlar 1000'e yakın koşu kazanıyorlar. Sahibine, o zamanın parasıyla servetlerin serveti demek olan 15 milyon altın frank kazandırıyor. Bugünün parasına tam tercümesi 150 milyon Türk lirası...

Atın cesedi üzerinde (otopsi) yapılıyor ve kalbinin 13 libre (5 kilo 800 gram) geldiği, kemiklerinin de çelik gibi sert olduğu hayretle görülüyor. (Eklips) in iskeleti müzededir.

Artık üç kahramanın nesilleri, (Eklips) yol

ağına geldikten sonra binbir kola dağılacak ve «safkan» tarlasını her taraftan kan selleriyle besliyecektir.

Yarış bahsinde göreceğimiz nesil kademeleri ayrı...

İKİ KAN ARASINDA AT DÜNYASI

Mademki dâvamız yalnız prens at ve onun prens işi; biraz daha elverişli hale gelmek için bu iki menbadan kan alan âdi hizmet atları mevzuumuzun dışında... Yoksa Arap ve İngiliz «safkan» menbalarının buluşmadığı, hususi surette yetiştirilmiş soba borusu bacaklı ve fil gövdeli koşum hayvanları müstesna, hemen hemen hiçbir at nev'i yoktur. At, ağır taşıyıcılık ve ağır çekicilik gibi bir vinç hizmetinden kurtulup bir parçacık binek veya iki tekerlekli hafif araba mevzuu olur olmaz, kendi işinde düzelmek için bu kanlara muhtaçtır. Bu nevi hizmet hayvanlarını bahis dışı tuttuğumuza göre, iki kan arasında hangi at dünyası var?

Prens ata ve prens işe yakın iki at ve faaliyet nev'i... Bunlar, (trotör) dediğimiz yalnız süratli (tırıs) yürüyüşün marifetlileriyle, (konkur) ve av atlarıdır. İkinci sınıfın, koşu kalitesine yükselmesi şeklinde de, ayrıca (Steeple - Chase - Stipıl Çeys) dedikleri manialı yarış atları...

Bu nevilerden bir ikisi, bazılarınca münhasıran, dörtünl süratli bakımından zayıf, başka bakımlardan kuvvetli «safkan» işi telâkki ediliyorsa da, onları, düz yarışta kalitesiz «safkan» lar-

la beraber «yarımkan» vazifesi kabul etmek en doğrusudur.

«Yarımkan» ın başında, artık İngilizin son merhalesinde onu tekrar Arapla birleştirmek suretiyle elde edilen (Anglo - Arap) lar... «Safkan», kendi müstesna oluşundan sonra kâh Arap, kâh başka kaliteli nevilerle birleşerek, düz ve (klâsik) koşular dışı yarışlarla, talim ve tenbiyeli atlama hayvanı ve toplu arazi binışı atını meydana getirmiştir. Bu bakımdan en kıymetli bir nevi olmak üzere de Fransızlar, ismine «Fransız kanı» diyecek kadar kendisinde sabit bir vâhit tasavvur ederek (Anglo - Arap) yetiştiriciliğine gayret sarfetmişlerdir. 1864 de «Fransız Yarımkan Cemiyeti» ni kurmuşlar ve Cemiyetin gayesini şöyle tarif etmişlerdir:

«Fransız yarımkanlarının ıslahı gayesiyle bir cemiyet kurulmuştur. Bu Cemiyetin, ıslahına çalışacağı at nev'i, çekici veya taşıyıcı (trotör) tırıs yarış atıyla; manialı yarış, müsabaka ve iş hayvanlarıdır.»

Bu nevi atların yarış şekillerini o bahiste görmek üzere yalnız kanları ve cinsleri üzerinde kısaca duralım:

Tırıs (Trot) yarışlarının en büyük kan vericilerinden (Y. Rattler) isimli yarımkan at, (Lord Poley) in av atı vazifesini gördükten sonra hâ-râya intikal etmiş ve orada bu nevi için vasıflarına malik tayları yetiştirmekte birinci sınıf rol oynamıştır. Bu atın babası (Ratteler) isimli bir «safkan»dır ki, yolu, (Matchem) vasıtasıyla (Godolfin Arabyan) a kadar varır.

(Konkur) hayvanlarının en iyi cinsi, bazı müelliflerce yine «safkan» ın düz yarışta az ka-

liteli tipleri olmakla beraber, daha anlayışlı bir zümreye göre (Anglo - Arap)lardır. (Anglo - Arap), ideal binek atı... İleride göreceğimiz beynelmîl müsabakalarda, «safkan» ın başka bir «safkan» içinden süzülüşünü ve düz yarış kalitelerinden ayrı keyfiyetlere geçişini temsil eden bu tip, atlama vazifesine memur atın en parlak örneğini vermiştir. Atlayıcı tipin sürat vasfıyla bir arada manialı yarışa memur edilen nev'i ise, atlama mevzuunda hususi bir ıstıfaya tâbi tutulmuş, doğrudan doğruya «safkan»lar oldu. Bunların arasında büyük şöhret yapmış ve atlayıcı «safkan» nesline baba vazifesi görmüş (Stockwell), (Atheistan), (Monarch), (Teddy), (Saint Simon), (Sardanapale), (Rabelais), (Ksar) gibi aygırlar, büyük «safkan» deposunun bu işe mahsus vasıflarla tefrik ettiği ve düz koşu kabiliyetiyle beraber atlamada da birinci sınıf hayvanlara baba hatları kurmak üzere seçtiği tiplerden birkaçı...

Demek ki, atı hamallık işi dışında mütalâa ettiğimiz zaman, ona düz yarıştan itibaren hangi faaliyeti yakıştıracak olursak karşımıza «safkan» çıkıyor.

Varsa yoksa «safkan»...

ONLARDA YARIŞ

ÖZ YURDUNDA İLK YARIŞLAR

Yeniçağda (modern) mânasıyle yarışın öz yurdu İngiltere... İptidal şekli Ortaçağda başlıyor, mütakâmil şeklinin ilk kademesi de 17 nci asırda kuruluyor.

İngiltere'de Ortaçağ yarışlarının bütün karakteristliğini, (2 nci Hanri) zamanındaki şu tabloda bulabiliriz :

Her cuma günü (Smithfield) pazarına satılık at getiriyorlar... Müşterilere atların değerini göstermek için de onları koşturuyorlar. Hayvanlar (Jokey) ismi verilen ahır oğlanları vasıtasıyla koşturuluyor... (Jokey) ler atları ilk andan itibaren, hoplatarak, zıplatarak, sert kamçı ve mahmuz darbeleri ve müthiş çığlıklarla alabildiğine sürüyor ve en iyi fiyatlar kazananlara veriliyor. Ne saha, ne usul, ne nizam, ne bilgi, ne bir şey...

(William Fitz-Stephens) in «Description of City of London - Londra Şehrinin Tasviri» eserinden öğrendiğimize göre (Jokey) tabiri o günlerden kalma... Fransızlara göre bu tabir, Fransızca uşak, bazan serseri mânasına gelen (Jaquet - Jake) kelimesinden alınmıştır. Hattâ İngilizce (Sport - Spor) kelimesi de Fransızların eski (desport) tabirinden dönmedir.

Yine Ortaçağda, aynı iptidai tecrübeleri, Londra'dan birkaç mil mesafedeki (Epsom)'a nakletmişler...

Yarış olarak ilk koşu, (Arslan Yürekli Rışar) zamanında yapılmış... Mesafe 3 mil, ikramiye 40 İngiliz altını... O zamana göre çok büyük para... Aynı şekilde iptidai yarışlar, bugünkü (Steeple - Chase - Stipil Çeys) lerin anası olan (Cross - Country) ismiyle manialı yarış halinde (1 inci Jak) devrine kadar geliyor. Bu Kral 17 nci asrın başında, İngiltere'de hakiki yarışların kurucusu... Şöyle anlatıyorlar :

— (Newmarket) in geniş ovasında ilk ciddi yarış yeri kuruldu. Kral, yarış işinin en küçük teferruatına kadar bizzat hesaplamaktan çekinmedi. İlk pist ve üzerindeki mesafe tahdidi onun eseri... Seyirci yeriyle koşu yerini kordonlarla ayırttı. Başka yerlerde de sahalar kurdu ve kendisini ata ve yarışa o türlü verdi ki, Krallarının bu halî İngiliz milletine de sirayet etmekte ve yarışçılık İngilizlerin millî sporu olmakta gecikmedi.

İlk çimenli hipodromlar onun zamanındadır. Bu alâkayla beraber antrenman bilgisi ve baytarlık ilmi de inkişafa başladı.

Atların taşıdığı ağırlık, umumiyetle ve her

at için 63.50 kilo olarak tesbit edilmiş ve henüz (Handicap) inceliklerine nüfuz edilememiştir.

(Birinci Jak), bir taraftan at kanını ıslaha çalışırken, öbür taraftan da, at sporunun her şeklini tatbik ediyordu. Uzun atlı yürüyüşler de tertibetti ve bunların ilki 1604 de oldu. (Lepton) isimli uşak, Londra - (York) arasındaki mesafeyi, beş kere ve beş günde kesti. 1609 tarihinde de (Chester) de ilk (Sweepstake) at sahipleri arasında iddialı bahis yarışı yapıldı. Galip, her at sahibinin koyduğu muayyen bir paradan başka (Saint - George's Bell) isimli gümüş bir çan kazanıyor ve bunu bir yıl muhafaza edip müteakip senenin galibine devrediyordu. (3 inci Hanri) zamanında ihdas edilen bu küçük çan, herhalde galiplerin şerefine çalınan kilise çanlarının sembolü olsa gerek... Çünkü 17 nci asrın sonuna kadar yarışta birinci gelenin şerefine uzun uzun kilise çanlarını çalmak, âdetti. Müsterek bahse gelince, bu da şimdiki gibi girift ve teşkilâtî bir iş değil, sade şahısların kendi aralarında iddialaşması ve at sahiplerinin duhuliye paralarını alması gibi basit bir tarz... At sahiplerinden her biri muayyen bir para koyuyor; kazanan, paraları topluyor.

(1 inci Jak) devrinin yarış bakımından en büyük hâdiselerinden biri, o güne kadar aşağı tabakanın eğlencesi olan bu işin yüksek (aristokrasi) sınıfına maledilmesidir. Büyük senyörler Krallarını taklidederek bu işe hemen ısındılar ve kendilerini verdiler. Böylece yarış yeri İngiltere'de, yüksek sınıfın, bütün kibarlık alâmetleriyle kendisini gösterdiği tezahür çerçevesi oldu. İngiliz atlarının Fransa'da da koşması ve ya-

riş kazanması vesilesiyle (13 üncü Lûi) nin asilzadeleri de aynı alâkayı gösterdiler.

(1 inci Şarl), selefinin eserini genişletti, yeni sahalar vücade getirdi ve bilhassa Londra'nın (Hyde - Park : Haydпарк) ında tesislendirdiği yarışlara, mükâfat olarak değerli bir kupa koydu. (2 inci Şarl) ilk defa olarak, yarışlarda atların yaşlarına ve taşıyacakları sikletlere ait şartları sisteme bağladı; gümüş çan hediyesini kaldırdı, yerine 100 İngiliz lirası değerinde kupalarla ikramiye hududunu genişletti. 1671 de (Craven) Kontu tarafından idare edilen (Newmarket) yarışları ilk nizamlı koşulardır. O tarihten yüz sene sonra (Jockey - Club - Cokey Klâp) İngiltere Cokey Klübünün ihdas ettiği (Whit) yarışı (2 nci Şarl)-in hâtırasına izafe edilmiştir.

(3 üncü Giyyom) düz yarışları çoğalttı ve bir binicilik akademisi kurdu. 1710 da Kraliçe (An) zamanında, ikramiye kupası altına döndü ve (Royal Gold Cup) ismini aldı. Aynı Kraliçe, 1712 de, kendi öz ismine kayıtlı olarak (Pepper) ve (Mustard) isimli atlarını koşturdu.

12 Ağustos 1714 günü, altın kupanın mücadele hedefi olduğu an, (York) Hipodromunu muthiş bir kalabalık sarmıştı. Büyük meydanda tam elli altı tane aristokrat arabası sıralanmış... En güzel kılıkları ve edaları içinde bütün İngiliz sosyetaesi orada... Giden, gelen, konuşan, tartışan... Tam çanlar çalınıp da (Jokey) ler piste davet edilince, birden, Kraliçenin öldüğü haberi geliyor. Ortalığı muthiş bir heyecan kaplıyor ve yarış yeri muazzam bir miting sahası oluyor. Belediye Lordu (William Bedman) ve dini mümessil Arşövek (Davis) de aralarında... Onlar, coşan halkı

Hanovra hanedanı lehine çeviriyorlar ve böylece sonu gelen (Stuart) ailesi tamamen İngiltere tahtından çekilmiş oluyor. Birkaç gün sonra Londra «oldu - bitti» yi aynen kabul ediyor ve hâdiseye «yarış yeri ihtilâli» nazariyle bakılıyor. Bu misal, her sınıfiyle halkın büyük mikyasta topluluğunu çeken sahaların kıymetinden bir nümunedir; ve bu bakımdan yarış yerinin o devir İngiltere'sinde ne büyük rol oynadığı açıktır.

Artık «safkan» ın teşekkülü başladığı için (Darley Arabyan) dan gelen (Flying Childers - Flaying Çıldır) yarış yerinin kahramanıdır. Onun derecelerini ancak (Eklips) aşabilecek ve hiçbir at yanına sokulamıyacaktır. Bu at o kadar muvaffakiyet kazanıyor ki, uyanan kin ve savrulan tehditler karşısında, aynen (Eklips) misalinde olduğu gibi, atı yarıştan çekmek zorunda kalıyorlar.

İngilizler gibi spor aşığı, dürüst insanların âleminde bu iki hâdiseye hayret etmemek lâzımdır. «Safkan» ın doğuşu ve teşekkül haline geliş o zamanın yarışlarında öyle bir üstünlük ifadesi olmuştur ki, bunu, asırlardır at yarıştıran İngilizler birdenbire hazmedememiş ve yerli İngilizlerin daimi mağlûbiyetleri önünde bir an hırslarına kapılmışlardır. Fransız muharrirlerinin hayretle telâkki ettiği bu meseleyi biz gayet tabii görüyor ve işi «safkan» hârikasının doğurduğu muvakkat paniğe atfediyoruz.

(1 inci Jorj) kupa hediyesini 100 İngilizlik bir ikramiye ile değiştirdi; (2 nci Jorj), artık yetişen yeni nesiller önünde âdi poni yarışlarını vesaireyi tamamen kaldırdı, yarışa iştirak yaşını 5 olarak Parlâmentoya tesbit ettirdi ve geçmiş yarış

ların şekillerine ait bir muhtıra tabettirdi.

O zamana kadar (York) etrafında kümeleyen yarışlar büyük mikyasta inkişafa ve taraf taraf intişara başladı. (Devonshire); (Somerset), (Rutland) Dükleri ve (Godolphin) Lordu kendi keselerinden fedakarlık ederek, yarış teşkilâtını seviyelendirmekte birbiriyle yarıştılar. Fakat her şeye rağmen dâva, Kral da dahil, henüz şahısların ferdi alâka plânında kalıyor ve resmî bir teşekkülün sistemli sahabeti altına girmemiş bulunuyordu. Nihayet 1750 de bütün dünya yarış teşkilâtının ana örneği (Jockey Club) temelleri atıldı ve yarış meselesi en emin mihrakını buldu.

Üstünde bulunduğumuz noktayı, İngiltere yarış tarihinin iptidai devresi diye mühürleyebiliriz.

İNGİLİZ JOKEY KLÜBÜ

İngiliz Jokey Klübünün ilk temeli 1750 de... Kendi kendisine vücut bulmuş, bu vücuda inanların hamiyet dairesi içinden zorlamadan fışkırmış bir cemiyet... O tarihte henüz ne nizamı, ne programı, ne de müeyyidesi var... Âzası, tıpkı şato davetlilerinin sabit kadrosu halinde, sadece bellibaşlı bir fikrin cazibesıyla buluşup dertleşiyor. Kâh (Pall - Mall) mahallesinde (Star and Garter) isimli meyhanede, kâh (Saint - James) de (The Thatched House) adlı konakta, kâh (Newmarket) in (Red Lion) lokalinde buluşuyorlar. Henüz (Kaos) halindeler ama, tasarladıkları dünya, elifi elifine ruhlarında... Her şeyleri açık olmakla beraber, ilk hristiyanların (katakomp)

toplantılarına benzer bir gizlilik sülûpları içindeler... Bu da herkes tarafından anlaşılamıyan dâvalarının kendilerine aşıladığı vecdden doğuyor. Zaten yeryüzünde her büyük ocak, yalnız âzasına açık bir mahremiyet plânı arzetmez mi? İngiliz Jokey Klübü ise, ileride, at ve yarış vesilesiyle dünya asaletinin ve seçkin insan tipinin en sıkı ocağı olacaktır.

O tarihe kadar yarış işlerinin idare ve inhisarı, bir spor komitesine mi, doğrudan doğruya saraya mı bağlı; meçhul... İşte 1750 de kurulup yalnız topluluğunun ismini koyan ve sağda solda birtakım perakende içtimalardan ibaret kalan İngiliz Jokey Klübü, 1752 de öz mekânına kavuşabiliyor. (Newmarket) de, (William Erratt) isimli bir at tüccarının (Lord Hastings) ve (Ancaster) Düküne elli yıl müddetle kiraladığı arazi üzerindeki bir paviyona yerleşiyor ve bu paviyona (Jockey - Club rooms) «Jokey Klübü odaları» ismi veriliyor. Bir sene içinde İngiliz Jokey Klübü, aynı yerde bir kısım arazinin sahibi oluyor ve onun üzerinde sırf kendi âzasının atlarına mahsus ilk yarışı tertipliyor. Bu küçük arazi, bugün İngiliz Jokey Klübünün malik bulunduğu nihayetsiz toprağın cüz'î bir kısmı olup bütünü, 1752 - 1882 arası Klüp gelirlerinden parça parça satın alınmıştır.

İngiliz Jokey Klübünün ilk fiili müdahale işi 1758 de oldu ve bu tarihte Klüp, jokeylerin tartı işini kontrolü altına aldı. 1767 de tam kıvamını buldu, kendisini tamamen nizamlandırdı; ve Klübe âza olmanın ancak bir asli âza tarafından takdim ve tekeffül ve umumî heyet tarafından kabul edilmekle mümkün olabileceğine dair tarihi

maddeyi tesbit etti ilk azası arasındaki şahsiyetlerden birkaçı : İngiltere tahtından Majeste (Cumberland) Dükü, (Devonshire) Dükü, (York) Dükü, (Bridgewater) Dükü, (Hamilton) Dükü, (Grafton) Dükü, (Lord Craven), (Lord Rockingham), (Lord Godolphin), (Lord Grosvenor) ve (Barrymore) Markisi... Biraz sonra da (4 üncü Jorj), (4 üncü Giyyom), (Filip Egalite) vesaire... Kralların ve en büyük asılların ocağı...

1764 de İngiliz Jokey Klübü (2 nci Şarıl)ın hâtasına izafetle (Challenge Whip); ve 1768 de, biraz ileride bahsedeceğimiz (Challenge Cup) koşularını tesis ediyor.

Jokey Klübün ilk nizamnamesi 1771 de intişar etti. Aynı tarihte Klüp, âzasında (M. R. Verdon) isimli zatın bu maksatla yaptırdığı lokalere geçiyor; ve o tarihten 60 sene sonra, arazinin ilk sahibi (Erratt) ailesine 4500 İngiliz lirası verip toprakla alâkalarını büsbütün kesiyor.

Başlangıçta Klübün idaresi yalnız (Newmarket) yarışlarına inhisar etmişti. 1844 de tayin ettiği komiserler (Epsom) Hipodromunu, 1857 de (Ascot) ve 1878 de de (Goodwood) yarış yerlerini ellerine alıyorlar ve ondan sonra Krallığın bütün koşu sahaları Klübün emrine geçiyor. Artık İngiliz Jokey Klübü, İngiltere'de at ve yarış işinin emr-ü-ferman makamıdır.

İşin en garip veya en lâtif tarafı şu ki, İngiliz Jokey Klübünün mahiyeti ve salâhiyetleri hakkında hâlâ bir kanun veya hükümet emri yoktur ve hiçbir zaman olmayacaktır. Verdiği kararların ve icra emirlerinin ise hiçbir kanunî kıymeti mevcut değildir. Böyleyken dediği dedik, kestiği kestik... Ya bu korkunç salâhiyet, esasını

nereden alıyor? Anane ve ahlaktan... İngiliz Jokey Klübünü ayakta tutan ve kanunî değeri olmadığı halde kararlarını temyizsiz yüksek mahkeme hakemleri gibi dinleten ve yerine getirten âmil; Klüp mümessillerinin belirttiği asalet, ahlâk, doğruluk, ihtisas, istiklâl ve şereftir. İngiltere tahtına bağlı prenslerden en eski İngiliz ailelerinin reislerine kadar maddi ve manevi bütün yükseklik mihraklarını çerçevesi içine almış ve onları yeni bir mihver etrafında, yeni bir ruh tecellisine memur etmiş olan İngiliz Jokey Klübü, bu haliyle, İngiltere'de sık sık görüldüğü gibi, kanun üstü ve yalnız örf ve ananeye bağlı hutsuz bir hak ve salâhiyet merkezidir. Kendisine bu mânayı veren, at, ata da bu imkânı veren kendisidir.

İngiliz Jokey Klübü yalnız düz yarışlarla uğraştı ve manialı yarışlar 1883 den itibaren (Grand National) komitesinin elinde kaldı. 1866 danberi her iki cemiyetin hipodromlar üzerindeki kararları öbürü tarafından makbul sayılmaktadır. Fransız Cemiyetleri de bu birliğe girmiş ve 1892 den bu yana Avrupa ve Amerika'nın bütün teşekkülleri Fransızları takibetmiştir. Neticede İngiliz Jokey Klübü bütün dünya at ve yarış cemiyetlerinin reisi makamına geçmiştir.

Müşterek bahis işi Klübün hükmü altında değildir. Bu iş (Newmarket)de (Committee of the rooms) ve Londra'da (Committee of Tattersall's) isimli iki hususî mahkemece idare edilmekte ve Büyük Britanyanın bütün yarış otoriteleri, komitelerin salâhiyetini, resmî kıymeti olmadığı halde tanımaktadır.

En küçük bir doğruluk hatasına şahit olur

olmaz İngiltere Kralını bile (diskalifiye) etmekte hiçbir tereddüdü olmayan ve bu hususta nice tarihi misaller vermiş bulunan İngiliz Jokey Klübü, atın insanda pırlıdattığı asalet ruhunu, kanun üstü bütün bir örf ve âdet manzumesi içinde barındıran ocak olmuştur.

ÖZ YURDUNDA YARIŞLARIN DEVAMI

Prensler gibi merasimle gömülen ve ihtiyarlığında bile damızlık kısıraklar kendisine bir servet mukabil takdim edilen hârika at (Eklips)den sonra yarış dünyasının en ince meselelerinden biri ortaya atıldı:

— Atlar hangi yaşta koşturulmalıdır? Vücutça inkişaflarının tamamlanma yaşı olan beşe kadar beklemek mutlaka zaruri midir? Atından bir semere kollayan yetiştiricinin bu kadar sabretmesini gerektirici gerçek bir sebep var mıdır? Daha hafif ve yıpratmayıcı şartlar altında genç hayvanlar koşturulamaz mı?

Bu sualler ve hayvanları taylık devirlerinde koşuya başlatmak temayülü gün geçtikçe kabardı ve yarışlar sırasıyla dört, sonra üç ve daha sonra iki yaşlılara kadar teşmil edildi. «Safkan»ın istikbali bakımından meseleyi ciddiyetle mütalâa eden İngiliz Jokey Klübü 1770 de, iki yaşlıların da hususî şartlarla yarış yapmasında mahzur görmedi.

Uzun isim listeleri tertiplemek ve soy ağaçları çizmek zahmetinden kurtularak tek cümle içinde kaydedelim ki, (Eklips)in arkasından, soyları hep kendisine ve iki üç akrabasına bağlı nice kahramanlar geldi ve geçti.

Sıra dünyaca meşhur (Derby - Derbi) yarışlarında...

Londra'ya birkaç mil mesafedeki (Epsom) çayırliklarını hatırlıyoruz; daha evvel bahsi geçmişti. İşte 18 inci asrın başından itibaren at meraklılarının koşu sahası olan bu mıntakada ve at mihveri etrafında küçük bir (centimen) grubu şekillenmeye başlamıştı. Manzarası hârika olan bu yerde «Meşeler Hanı» isimli, mütevazı bir misafirhane vardı. Bir gün oralarda avlanan bir general, manzarayı ve sevimli misafirhaneyi o kadar beğendi ki, hemen satın aldı ve av meraklılarının randevu mekânı haline getirdi. Biraz sonra aynı yeri (Lord Derby) satın aldı. İsmi «Meşeler Malikânesi»... Büyüttü, güzelleştirdi, etrafını muhteşem parklarla çevirdi ve kendisine sultanı ve hususî bir ikametgâh yaptı. Lord 1779 da genç ve güzel Amazon (Lady Elisabeth Hamilton) la evlendi ve «Meşeler şatosu» bu münasebetle binbir gece masallarının ziyafetlerini yaşadı. Zamanın şairleri, Lordun, güzelliği dillere destan karısına «Meşeler Bâkiresi» lakabını taktılar. O zamanlar İngiltere'de, içinde atın rol almadığı hiçbir şenlik yoktu. Davetliler (Lady Hamilton) un isteğiyle, üç yaşlı dişi taylarla «Meşeler yarışı» diye isimlendirdikleri bir koşu yaptılar. Ondan sonra daima bu ismi muhafaza eden yarış 14 Mayıs 1779 da cereyan etti ve Lord'un (Bridget) isimli atı tarafından kazanıldı. Yarışa 11 at girmişti. (Bridget) in jokeyi (Goodison)... Aynı jokey, iki sene daha arka arkaya aynı yarış kazandı.

Bu meşhur jokey, yarış ahlâkı bakımından dikkate layık bir vakanın kahramanıdır: (Queen-

bury) Markisinin bir atına binmek üzere hazırlandığı vakit, üzerine büyük paralar çeken atın kazandırılmaması için jokeye mühim bir meblağ teklif ediyorlar. Namuslu jokey vaziyeti Markiye bildiriyor.

«— Öyle mi, diyor Marki; pekâlâ, parayı kabul ediniz, cebinize atınız ve gerisini bana bırakınız!»

Ertesi günü atlar eyerlenirken, birdenbire Marki zuhur ediyor, bir ayağı zahmada olan (Goodison) u çekip uzaklaştırıyor ve ceket ve pantolonunu atar atmaz meydana çıkan jokey kıyafetiyle ata bizzat atlıyor ve birinci geliyor. İşte Markinin hilekârlara verdiği ders...

Bu ilk «Meşeler yarışı»nın süksesi büyük oldu ve (Lord Derby) ertesi sene üç yaşlılar için daha büyük bir yarış tertipledi. Yarışın ismini de (Derby Stake) koydular. Mesafe, «Meşeler yarışı»nda olduğu gibi 1600 metre... Ağırlık 50.50 kilo... Kısraklar için 49.50 kilo...

İşte ilk (Derby) budur. Yarış 7 Mayıs 1780 de yapıldı ve (Diomed) isimli erkek tay tarafından kazanıldı. Kayıtlı at sayısı 36, iştirak edenler 9...

(Derby) yarışları, bir müddet sonra mesafe 2400 metreye çıkarılmış olarak, İngiltere'nin sade en meşhur koşusu olmakla kalmadı; «safkan»ın bütün ruhunu temsil eden bir millî yarış mahiyetini aldı. Son zamanlara kadar (Derby) günü, belirttiği millî mâna noktasından bir İngiliz bayramı ve tatil günü kabul edilmiş ve Parlâmento bile o gün kapılarını kapamıştır. Bugün (Derby) zamanı resmî tatil yoksa da aynı mâna yerli yerindedir.

Artık (Derby) günü (Epsom) yarış yerinde-

ki mahşeri kalabalığı ve yüksek sosyeteyi tasavvur etmek lâzım... Bugünün (Rols Roys) larına karşılık, iki sultan atının pırıl pırıl koşumlar içinde çektiği yüzlerce konak arabası... Ayrıca binekleriyle gelenler... İnce, subyalı pantolonları, rugan çekme fotinleri, uzun ceketleri ve silindir şapkalarıyla yüksek sınıf... Dolaşanlar, birbirini selâmlıyanlar... En ağır tuvaletleri içinde prensesler, düşesler, kontesler... Orta ve aşağı sınıf halktan da yığın yığın insan... Hattâ yankesiciler, dilenciler, satıcılar, hokkabazlar... Tam bir panayır...

Artık (modern) mânada ilk büyük yarışın oluşu demek olan (Derby) nin renkleri ve çizgileri üzerinde biraz daha duralım... (Canter) isimli Fransız muharririnin 1868 de çıkmış «Yarışların Alfabetesi» isimli eserinden aynen takdim ediyoruz:

«Hareket hakemi at üzerinde... Kırmızı ceketli, konçları devrik çizmeli... Başında yüksek bir şapka ve elinde bayrak... Muvasalat hakemi, müteharrik bir kulübeye kapanmış... Bu suretle (winning-post) noktasına kadar atları görmeden gidiyor. Elinde, sadece, her jokeyin renklerini gösteren bir tablo var... Galip at geçerken, muvasalat hakemi onu yalnız rengiyle tayin edecektir.....»

«O kadar güvercin uçuyor ki, âdeta havayı karartıyorlar. Evvelâ toplu olarak gelip birden dağılıyorlar ve her tarafa iyi veya fena haberi götürüyorlar.....»

«Son yarışlar, kayıtsızlık içinde geçiyor. Çünkü artık yemek zamanıdır. Yemek yeniyor, içiliyor, sarhoş olunuyor ve biraz sonra, çiçeklerin

veya bir meteliklik bebeklerin başında toplanmak üzere dönülüyor. (Derbi) günü bir meteliklik bebekler herkeste neşe ziynetidir. Bu bebeklerin ilıştırılmemiş olduğu şapkalar nadir... Kaidde, bu bebeklerden en aşağı onunu, kolda ve bacakta taşımaktır.....»

«(Derbi) nin ertesi günü Londra'da ve sonra bütün İngiltere'de, üzerlerine galip atla jokeyinin resmi basılmış boyun atkuları satılır. Renkler düzgünse de şekillerde benzeyiş zayıftır. Dediklerine göre, ilk defa bu fikri bulup atkuları satışa çıkaran adam, birkaç gün içinde milyon kazanmış...»

İngiltere'de olduğu gibi başka memleketlerde de (Derbi) den ikramiyece daha zengin koşullar yok değildir. Fakat (modern) yarışın ana çerçevesi olan (Derbi), mánaca daima hepsinin üstünde... (Derbi) galiplerinin altın kitabına geçecek ata sahip olmaktan büyük gaye, hiçbir at sahibi hesabına tahayyül edilemez.

Gariptir ki (Derbi) yarışı, bizzat kurucusu tarafından, ancak 1787 de ve bir defa kazanılmıştır. Lord'un, başlangıcından itibaren üstüste kazandığı «Meşeler yarışı» müstesna...

(Lord Derbi) yarışçılık davasında bir hayli çırpındıktan sonra İngiliz Jokey Klübüne äza seçildi.

(Derbi) yarışını kazanabilen ecnebi atlar:

(Gladiateur), Fransız, 1865...

(Kisber), Macar, 1876...

(Iroquois), Amerikan, 1881...

(Durbor), Amerikan, 1914...

(Biospoussel), Fransız, 1938...

(Pearl Diver), Fransız, 1947...

(My Love), Fransız, 1948...

(Calcador), Fransız, 1950...

(Never Say Die), Amerikan, 1954...

(Phil Drake), Fransız, 1955...

(Lavindin), Fransız, 1956...

Eğer İrlandalıyı da yabancı saymak kabülse:

(Orby), İrlandalı, 1907...

(Arctic Prince), İrlandalı, 1951...

(Tulyar), İrlandalı, 1952... Vesaire...

(Derbi) yi, 1914 tarihine kadar ancak beş kışrak kazanabilmiştir:

(Eleanor) 1801...

(Blink Bonny) 1857...

(Shotover) 1882...

(Signorinetta) 1908...

(Tagalie) 1912...

(Derbi) yarışlarında yalnız iki defa (dead-heat) başbaşa geliş olmuştur: 1828 de (Catland) ile (The Colonel) ve 1884 de (Harvester) ile (Saint-Gatien) arasında...

(Derbi) yarışlarının başlangıcından bu yana 177 yarış olduğuna göre, teker teker 177 galibin isimlerini vermeye lüzum görmüyorum. Yalnız, (Eclipse), (Matchem), (Herod), kolundan sonra, İngiltere'de nesil yürütücüsü ve çoğu Derbi fatihi büyük «safkan» ağasının ana dallarını gösterelim: (Sir Peter) 1787, (Sir Thomas) 1788, (Waxy) 1793, (Didelot) 1796, (Sir Harry) 1798, (Ditto) 1808, (Paris) 1806, (Wizard) 1809, (Smolensko) 1813, (Cadland) 1823, (Royal Oak) 1826, (Sir Hercules) 1829, (Priam) 1830, (Cossack) 1847, (Stockwell) 1852, (Hermit) 1867, (Galpin)

1875, (Bend Or) 1880, (Saint Blaisse) 1883, (Saint-Simon) 1884, (Flying Fox) 1890, (Cicero) 1905, (Sunstar) 1911, vesaire... Yanlarındaki tarihler zafer seneleri...

1839 tarihine kadar (Derbi) yarışları, salı günleri, «Meşeler yarışı» ise cumartesi günleri, Mayıs ayının son on beş günü içinde yapılırdı. O tarihten sonra, Fransız atlarının Fransa'daki yarışlarını bitirip iştirak edebilmeleri için müteakip haftanın çarşamba gününe atıldı.

(Derbi) den sonra İngiltere'nin mühim yarışlarından biri, (Saint-Léger - Sen Leje) koşusudur. 1776 da tesis edildi. (Doncaster) de, (Park-hill) de oturan Miralay (Saint-Léger) nin tesisi... Bugün, (Derbi) ve (Oaks) dedikleri «Meşeler yarışını» takiben İngiltere'nin üçüncü (klâsik) koşusu sayılır.

Şimdi (Epsom) ve (Doncaster) sahalarından başka, elimizde eski yarış yerleri olan (Newmarket) ve (Ascot) kalıyor.

(1 inci Jak) ın kurduğu (Newmarket) Hipodromu İngiltere'de en eskisi... İngiliz Jokey Klübünün teessüsünden sonra esaslı tamirler ve değişiklikler görüyor, İngiltere'nin en iyi at çalıştırma sahası oluyor ve çok rağbet edilen bir hipodrom yerine geçiyor. 1774 yılına kadar, beş yaşlı atlara mahsus yalnız üç yarışa sahip olmakla kalan, tesisleri en mükemmel bu hipodrom, 18 inci asır sonlarında bazı ilâve yarışlara daha nail olmuş ve nihayet 19 uncu asırda iki büyük ve klâsik yarışla zenginleştirilmiştir. Bugün bu sahada, iki yaşlılara mahsus (Criterion Stake), (Midde Park Plate), (Dewhurst Plate) isimli üç büyük yarışla, (Newmarket Stake), (Jockey-

Club Stake), (Prince of Wales Stake) adlı büyük yarışlar ve ayrıca iki büyük sonbahar handikapı vardır.

(Ascot) yarışları Kraliçe (An) zamanından başlar. Fakat hakiki kurucusu (3 üncü Giyyom)-un amcası (Cumberland) Dükü... Son ıslahatçısı ise (4 üncü Jorj)... Saha, henüz vellaht bulunan (4 üncü Jorj) zamanında İngiltere'nin yegâne zarafet ve şıklık meşheri oldu.

Öyle bir noktaya geldik ki, İngiltere'de yarış ruhunu ve spor ahlakını çırpıplak gösteren ve bilhassa İngiliz Jokey Klübünün ne demek olduğunu anlatan en çarpıcı misal ile karşılaştık:

(Ascot) yarışlarının hâmisî, o vakit İngiltere vellahtı ve (Gal) prensi (4 üncü Jorj) büyük bir hârâya sahiptir. Sekiz yılda 185 yarış kazanmış bir sürû at... 1788 (Derbi) sini (Sir Thomas) adlı hayvaniyle kazanan da o... Son zamanlarda, büyük bir müsrif olan Prens'in mali vaziyeti biraz bozuluyor ve bu havadis her tarafta duyuluyor. O sıralarda (Newmarket) in 1792 ilkbahar yarışlarında, Prens'in (Escape) isimli atı, kat'i ümit ve hattâ emniyet hilâfına yarışı kaybediyor. At üzerine o kadar çok oynanmıştır ki, eğer kazansaydı getireceği bire ikiydi. Ertesi günü aynı at, bire beş getirmek vaziyetinde, yarışı (kenter) yürüyüşle vuruyor. Müthiş bir hayret ve dehşet! Nasıl olur? İngiltere vellahtı hilekârlık mı yapmıştır? Herkes de Prens'in sıkışık durumunda olduğunu ve büyük mikyasta oyun oynadığını bilmekte... Büyük skandal!.. Prens'in joke-yi (Chifney), gözyaşları içinde, vaziyeti izah edebilecek hiçbir şey söyleyemiyor, Prens'in (diskalifiye) edilmesi icabeden bir vaziyet doğuyor.

Jokey Klüp bunu da müstakbel kralın yüzüne çarpamıyor ve nihayet bütün kabahat jokeydeymiş gibi, Prense şu manidar ihtarda bulunuyorlar:

«— Eğer jokeyinizi kullanmakta devam ederseniz, hiçbir at sahibi alteslerinin atlarıyla koşmaya razı olmayacaktır!»

İngiltere veliahtına karşı açık itham ve hakaret... Vaziyet üzerinde tek kabahati olmayan, jokeyinin de hile yapmış olması ihtimalini kabul edemeyen Prens, teklifi kabul etmiyor. Bir iki gün zarfında, atın ilk koşu günü (rog) denilen ufak bir keyifsizlik geçirmesi yüzünden kazanamadığı ve 24 saat sonra, rahatsızlığı geçer geçmez birinci geldiği anlaşıyor. Klüpte kimsenin ağzını bıçak açmaz oluyor; fakat kararlarından dönmüyorlar. Prens de tamamen belli olan hakikat karşısında jokeyini atmak gibi bir küçüklüğe düşmüyor, hiddetinden çıldıracak gibi oluyor, yarış yerlerini terk ediyor, (Hampton - Court)daki hârasını topyekûn 60.000 liraya satıyor. Artık Prens'in at sahasındaki alâkası pek zayıf... Ne Klüp Prense, ne de Prens Klübe en küçük yakınlık gösteriyor.

Aradan tam on üç yıl geçtikten sonra, ancak 1805 tarihinde, Prens İngiliz Jokey Klübünden şu mektubu alıyor:

«Alteslerini hoşnut etmek için, İngiliz Jokey Klübü âzası, Prens'i yarış yerlerinde görmekten doğan teessürlerini arzeder; maziye unutmalarını ve yarışları vücutlarıyla şereflendirmelerini rica eyler.»

Prens mektubu alınca çocuk gibi seviniyor, kendisine edilen korkunç hakareti unutuyor, ne-

zaketle cevap yazıyor ve buna rağmen atlarını ancak sekiz sene sonra yarış yerine gönderebiliyor ve kendisi şahsen hiç görünmüyor.

İşte İngiliz yarışları, İngiliz spor ahlâkı. İngiliz Jokey Klübünün ruhu, İngiltere'de at ve at etrafındaki âlem... Gerisi, günümüze kadar, yarışlar üzerinde bir sürü isim, cisim, rakam ve saire...

İngiltere'de, (Epsom), (Doncaster), (Ascot) ve (Newmarket) Hipodromlarından başka büyük ehemmiyette daha birçok yarış yeri var... (Chester); ilk yarışların beşiği...

(Goodwood); 1812 de (Richmond) Dükünün malikânesinde Lord (Bentinck) in kurduğu...

(Lincoln); senenin ilk büyük handikap koşusunun yeri...

(York); İngiltere'nin eski spor merkezi...

(Sandownpark); (Eklips) adını taşıyan en büyük mükâfatlardan birinin sahası...

(Manchester); düz yarışların son büyük handikapla bittiği yer...

Vesaire vesaire...

İngiltere'de 18 inci asrın yarısından itibaren verilen ikramiyelerin, altın para hesabıyla muazzam tablosundan birkaç kademe:

1762 de 374 ata 1.536.000 frank — Bugün (1957) 12 milyon Türk lirası...

1802 de 536 ata 1.780.000 frank — Bugün (1957) 13 milyon Türk lirası...

1849 da 1315 ata 4.572.750 frank — Bugün (1957) 53 milyon Türk lirası...

1911 de 3680 ata 15.686.140 frank — Bugün (1957) 150 milyon Türk lirası...

Araları kırkar, elliser senelik bu dört kade-

me, İngiltere'de yarışların nereden başlayıp nereye doğru gittiğini her bakımdan göstermeye yeter. İngilizin at aşkını, at zevkini, at fikrini, at bakım ve yetiştiriciliğini; ve iktisadi, içtimai ve bedîî zaviyelerden at etrafında halkalanışını bu kuru rakamlar, mütehasşis göziyle okunursa, haykır haykır ilân edecektir.

İngiliz, atı, zatiyle ve bütün sembolleriyle anlayan millettir.

Prens soyu elde etmek ve onun altına prens iş zeminini bütün şartlarıyla çekebilmek şerefi İngilizindir.

BAŞKA GARP İLLERİNDE YARIŞ

En başta Fransa... İngilizlerle at mevzuunda müsabakaya girmek cesaretini gösteren ve neticeyi kaybetmiş olsa bile ileri dereceler tutan Fransa...

Fransa'da ilk nizamlı ve usullü yarışın başlangıcı, «Güneş Kral» dedikleri (14 üncü Lûi) devri... (16 ncı Lûi) devrindeyse sarayda son haddini bulan (Anglomanie), İngilizlik illeti büyük mikyasta at alâkasını doğurdu ve dâvanın amelî yollardan gerçekleşmesi için teşebbüs zeminleri açtı.

Fransız muharrirleri, Fransa'da (Société d'Encouragement) - «Yarış - İslah Cemiyeti» nin kuruluşuna, yani 19 uncu asrın ortalarına kadar ciddi hiçbir şey yapılamadığını ve bütün fırsatların kaybedilmiş bulunduğunu acı acı kaydediler. «Safkan» telif hakkının İngilizlerde tecellisine de kıskanç nazarla bakarlar. Çünkü sonun-

da İngilizlerin kucığına düşen büyük Arap ıslahçıları, Fransızların eli altından İngilizlere kaymış; hele bunlardan bir tanesi Fransa'da su arabasına kadar düşürülmüşken, İngiltere'de prens mevkiine çıkarılmış ve prens soyun babası olmuştur. Nitekim daha evvel de (14 üncü Lûi), Tunus Beyinin kendisine hediye ettiği bir Arap kısrakını (Lord Petre) ismindeki İngiliz diplomata hediye etmiş ve kısrak hemen İngiltere'ye gönderilip (Petre's Arabian Mare) adıyla malûm ıstifa faaliyetinde hemen rolünü almıştır.

Fransa'da ilk nizamlı ve usullü koşuların başlangıcını (14 üncü Lûi) devri diye göstermemize rağmen, bu koşular, büyük senyörler arasında ve bir iki atın iştirak ettiği, av koşuları gibi basit denemelerden başka bir şey değildir. Yine asillerden üç beş seyirci karşısında ve bizzat senyörlerin bindiği atlarla yapılan yarışlar... Bunların yanında, bir de, her memleket atının girmekte serbest olduğu beynelmilel yarış... Bu yarış 1683 yılının 25 inci günü (Achères) ovasında Kral ve bütün saray halkının huzurunda yapılmış, (Luxembourg), (Gramont) ve (Aumont) Dükleri hareket sinyalinin vermiş; yarış, dönemeçlere çakılı birkaç sırtık etrafında cereyan etmiş ve içinde bin tabanca bulunan büyük bir gümüş tepsiden ibaret mükâfat, İngiliz (Monmouth) Dükünün bindiği (Sir Thomas Wharton) a ait yağız at tarafından kazanılmıştı.

İşte ilk nizamlı ve usullü yarış dediğimiz bu kadar... Daha doğrusu, nizamlı ve usullü yarışlara doğru ilk iptidai tecrübeler... Bu tecrübeler esnasında da Fransa'da at neslinin ıslahı diye tek düşünce ve kaygı yoktur.

(16 ncı Lûi), İngiltere'de uzun müddet kalan ve orada İngiliz atçılığını tetkik eden (Laura-guais) Kontuna sormuştu:

«— Bu kadar zaman İngiltere'de ne yaptınız?»

«— Düşünmeği öğrendim efendimiz!»

«— Atları düşünmeği demek istiyorsunuz herhalde...»

(16 ncı Lûi) saltanatının sonu olan Büyük İhtilâle kadar at dâvasına daima lâkayt ve hatâ düşmanca hareket ettiği halde Fransa'da nisbeten ilk teşkilâtli ve nizamlı yarış onun devrinde vücut bulur.

(16 ncı Lûi), İngiltere'de uzun müddet kalan ki tamamen züppelik plânında — o kadar büyüdü ki, o devirde İngilizlerin en ileri meşgalesi at da Fransızlara mevzu teşkil etti. (Eklips) in yetiştiği devirde, Fransada, ata bağlı hiçbir dikkat ve alâka bulunmamasını şiddetle tenkid eden muharrir ve mütefekkirler de çıktı. Fakat kimse dâvayı kökünden kavrayamadığı ve Kral bu işe esasından muhalif olduğu için münferit ikazlara kulak asan olmadı. Neticede, ancak emeksiz taklid plânında küçük bir hareket görüldü; belki de sadece şan ve şeref gayreti yüzünden birtakım büyük şahsiyetler İngiltere'den at ithal etmeye başladılar. 1775 tarihi, işte, hiç olmazsa at ithal ederek İngiltere'de olup bitenleri, dış yüzünden olsun, taklide savaşıma cereyanının başlangıcıdır.

İngiltere'deki yarış ve at faaliyetini yeryüzünde haber almayan kalmamıştır. Bilhassa Fransa'da yalnız onun dedikodusu yapılmakta, fakat

teşebbüsü esirgenmekte... (Volter) bile İngiltere'den gönderdiği bir mektupta yarıştan bahseder:

«Ben de sanıyordum ki, (Newmarket) denilen yerde misilsiz bir manzara, en hızlı Avrupa atlarından mürekkep büyük bir alay göreceğim... Bunlar, gözle takibedilemez şekilde yeşil çimenler üzerinde koşacaklar ve bütün saray halkı önünde, ipeklere bürünmüş binicileriyle gözlerini kamaştıracaklar... Bunları beklerken, işleri güçleri birbiriyle iddialaşmaktan ibaret büyük bir kukla kalabalığının içine düştüm ve mevcut ihtişamdaki ziyade bunların manzaraya sindirdiği çirkinliğe şahit oldum.»

Görülüyor ki sözde mütefekkir (Volter) bile dâvanın farkında değil ve at yarışlarını sadece muhteşem bir geçit resmi kadrosu içinde anlayan bir insandır. Gerisini kıyas etmeli...

Nihayet Fransa'da, bilhassa birkaç anlayışlı senyörün devamlı tazyik ve teşvikleriyle, yarı takdir ve yarı taklid eseri, bir komite kuruldu. Paris'in (Passy) tepelerinde (Sablon) düzlüğü hipodroma benzetildi ve burada ilk yarışlar tesis edildi. Büyük İhtilâle kadar 12 - 13 sene müddetle bütün Paris yarışları hep bu iptidai hipodromda cereyan etti. Yarış yerine, İngiliz eyerleri üzerine İngilizvâri edalarla yerleşmiş, İngilizvâri redingotlar giyinmiş atlı aristokratların akını başladı.

İngilizce biniş elbisesi mânasına gelen (riding coat), Fransızcaya (redingote) diye geçmiş, bir müddet sonra orada resmi kılık haline gelmiş, oradan da Türkiye'ye tam bir «Babıâli» efendisi kıyafeti olarak intikal etmiştir. Şu İngilizin

tesirine bakın!.. Onların at elbisesi, başkalarının saray kıyafeti oluyor.

20 Nisan 1776 tarihinde yarış yerinin açılış merasimi yapıldı. Gazeteler haftalardır bu yeni spordan bahsediyor ve kibar mahfiller hep onu konuşuyordu. Yarış ıstılahları herkesin ağzına düşmüştü.

Kraldan başka bütün saray yarış yerine geldi. Kral, ihtilale yakın günlerde de olduğu gibi, ava çıkmayı tercih etmişti. Kraliçe ve maiyeti için hususi bir tribün yapılmış, Kraliçenin etrafında büyük bir asalet halkası yer almış; ve saha, iğne atılsa yere düşmeyecek şekilde Parislilerle dolup taşmıştı. Herkes, ilk defa şahit olunan bir tezahür çerçevesi içindeki bu yeni sporu görmeye gelmişti. Kumar ruhu bir anda o kadar alevlenmişti ki, paradan, mücevherden, attan, arsadan, metresine kadar iddiaya girişenler...

Paris'den sonra (Fontainebleau) taraflarında da başka bir yarış yeri... Asiller arasında iddialar, çekişmeler, gürültüler, patırdılar, hikâyeler, nükteler... Birkaç cilt doldurabilecek kadar vaka...

Nihayet, Fransa'da at ve yarış davasının en büyük hâmisî mevkiine geçen (Comte d'Artois) Artua Kontu ve arkadaşları, vurdumduymaz Krala telkinlerini artıra artıra, 1780 de, evvelâ Kral tarafından resmî bir ikramiye, peşinden de yarış nizamnamesi şeklinde 17 maddelik bir emir kopararak bu işin plânlaşmasını temin ettiler. (Marquis de Conflans) Kral tarafından yarış komiseri tayin edildi ve yarışlara ait bütün şartlar nizamnamede gösterildi. Bu nizamnamede, yarıştan başka at neslinin himayesine ve yetiştirici-

lik usullerine ait noktalar da düşünülmüş ve yarışçılıkla beraber yeni tip atıcılığın Fransa'da milileşmesi gaye edinilmişti. Böylece Fransa'da sistimli yarış, 1780 nizamnamesiyle tamamen kurulmuş oldu; ve Büyük İhtilale kadar, İngiltere'ye nisbetle pek küçük plânda, fakat yüksek sınıfın sahabeti altında, oldukça zevkli ve hararetli, devam etti.

(Napolyon) a kadar hiçbir şey yok... İngiltere'de yarışların at nesli üzerindeki kıymetini anlayan (Napolyon) 31 Ağustos 1805 tarihli bir İmparatorluk fermanıyla işi eline aldı, resmen programlaştırdı, Dahiliye Nezaretine bağladı ve yeni yarış sahaları kurdu.

(Onuncu Şarî); eski (Atrua) Kontu, (16 ncı Lûi) zamanında at davasını en fazla himaye eden Prens, tahta geçince, esasen beklenmesi icabettiği gibi bu işe en büyük hızı verdi ve işin spor ve yetiştiricilik cephelerini bir arada korudu. 1825 fermanıyla İngilizlerin (Stud - Book) soy kütüğüne eş bir kayıt tutturdu ve Fransa'da yetişen «safkan»larla dışarıdan gelenleri sınıflandırdı. Yarışları daima takip, büyükçe ikramiyeler ihdas ve Krallık hâraları tesis etti.

Dâva, böylece, daima ilerleyerek, fakat hiçbir zaman büyük bir içtimâî şuurla halinde temeline oturtulamayarak 1833 yılına kadar adım adım geldi. Bir aralık (22 Mayıs 1831) Roma'nın muvazenesiz İmparatorlarından (Neron) gibi, binicisiz at yarışlarına kadar, gülünç tecrübelerle kâğıtlı; ve 1833 de her şey, birdenbire merkezini buluverdi.

11 İkinciteşrin 1833 tarihi Fransız atıcılık ve yarışçılık tarihinin en kıymetli dönemeç nokta-

sıdır. Zira (Société d'Encouragement pour l'amélioration des races de chevaux en France) - «Fransa'da At Soylarını Islaha Teşvik Cemiyeti» kurulmuştur. Biz bu teşekküle «Teşvik Cemiyeti» veya, mânayı muhassalalandırarak, kısaca (Fransız Yarış - Islah Cemiyeti» deyip geçeceğiz.

(Orlean) ve (Nemur) Düklerinin himayesi ve (Lord Henri Seymour) un reisiği altında kurulan cemiyet, büyük bir hamaratlıkla ileriye atıldı, hararetili neşriyat yaptı, (Manifest) ler kaleme aldı, (Chantilly - Şantiyyi) Hipodromunu açtı, vilâyetlere kadar el attı, hükûmet nezdinde her türlü kanuni yardımı buldu, Fransız Jokey Klübünü ve büyük ikramiyesini tesis etti ve 1836 da ilk Fransız (Derbi) sini meydana getirdi.

Artık «safkan» Fransa'da tutturulmuş ve bir İngiliz ihraç malı olarak yemişlerini vermeye başlamıştır. Şahıs ve devlet hâraları her tarafa yayılmıştır.

(Şantiyyi) nin arkasından (Champ - de - Mars: Şan dö Mars) Hipodromu da kapılarını Teşvik Cemiyetine açtı ve peşinden (Satory - Versailles - Satori Versay) Hipodromu... Devrin kahraman atları (Lord Seymour) un (Miss Annette) ve (Frank) isimli atları... Görülüyor ki, Fransa'da da yarış işinin idaresi ve orada yetişmiş «safkan» ın dizginleri, yine İngilizin elinde...

O sırada en iyi mahsullerini vermeye başlayan (Du Pin) Devlet hârâsı İngiliz kanının Fransa iklimine uydurulabileceğini birçok misalle göstermiştir. Bir taraftan boyuna (Manş) yoluyla «safkan» ithal edilmekte, bir taraftan da yetiştiriciliye büyük kıymet verilmekte...

1840 da «Fransız Yarış - Islah Cemiyeti» Ya-

rış Kanununu ve Komite Nizamnamesini çıkarttı. Bununla beraber resmi yarış bültenleri de ihdas edildi ve dâva bûsbûtün nizamına büründü.

1842 de Fransız atçılık ve yarışcılığının büyük yardımcısı (Lord Seymour), İngiltere'den getirtilip de Fransa'da yetişmiş gibi gösterilen ve bu suretle kendi atlarını geçen bir hayvan yüzünden fena halde öfkelenildi, hârâsını sattı ve elini Fransız yarışcılığından çekti. Fransızlar onu, Fransız yarışcılığının babası sayarlar.

1846 da, Fransız Devlet hâraları dairesi, Fransa'da yetişen «safkan» ların babası olan (Royal - Oak), (Ion) ve (Gadland) dan sonra (Gladiateur) isimli aygırı getirtti. Dünya çapında meşhur, İngiltere (Derbi) sini kazanmış ve heykelini Fransa'nın en büyük hipodromuna diktirmiş büyük (Gladiateur) ün ceddî bu at, Fransa «safkan» larının en büyük kan merkezi oldu. Bugün Fransa'da rol oynamış ve oynamakta hiçbir yarış atı yoktur ki, kanında (Gladyatör) den bir damla bulunmasın...

1853 deki ufak muvaffakiyetlerinden cesaret alan Fransızlar 1854 de İngiltere yarışlarına büyük mikyasta katıldılarsa da hiçbir türlü muvaffak olamadılar.

1856 da, bugün Fransa yarışlarının en büyük sahası ve temel zemini (Longchamp - Lonşan) Hipodromu kuruldu. Paris'e yakın (Lonşan) ovasında 66 hektar arazi, Paris belediyesiyle uzun çekişmelerden sonra 50 senelik icar mukavelesiyle «Yarış - Islah Cemiyeti» nin emrine verildi; ve burada, dünyanın en büyük ve zengin hipodromlarından biri yapıldı. (Antre) sinde, İngiltere Derbisi galibi Fransız atı (Gladyatör) ün

heykeli bulunan meşhur hipodrom... Hipodromun merasim kısmı duvarları, Fransız yarışçılık tarihine ait gayet hünerli kabartmalarla süslendi; ve İmparator (3'üncü Napolyon) un mümesilleri prensler ve yüksek asalet sınıfının huzuruyla küşat resmi yapıldı.

1859 da (Şantiyyi) Hipodromu Parise tren yoluyla bağlandı, yarış yerleriyle şehir arasında muntazam yollar ve nakil vasıtaları kuruldu; ve artık bütün Paris hipodromlara akmaya ve İngiltere'de olduğu gibi yarış yerlerini bir tuvalet ve zarafet meşheri haline getirmeye başladı.

1862 de «Manialı Yarışlar Cemiyeti», 1864 de de «Fransız Yarımkan Cemiyeti»... Artık Fransa'nın bellibaşlı vilâyetlerinde birçok hipodrom kurulmuş, yarışların her türlüşü ahp yürümüş ve bir Fransız tipi olarak (Anglo - Arap) lara çalılmaya başlanmıştır.

1865: Hizmet ve (konkur) atı etrafında «Fransız Atçılık Cemiyeti...» 1867: Beynelmîlîl Paris Sergisi, başta Rusya İmparatoru olmak üzere dünyanın her tarafından gelen büyük ziyaretçiler ve bu arada Fransız atçılığının her cephe-den tezahürü... Yeni hipodromlar ve üstüste kurulan yarış şirketleri...

1870 bozgunu Fransa hesabına at zaviyesinden de felâket oldu; hâralar dairesi kaldırıldı, hipodromlar Alman askerî birlikleri tarafından tutuldu, tribünler yıkıldı, kıymetli atlara el kondu, bir kısmı da sahiplerince İngiltere'ye kaçırıldı. Otuz beş senelik emek ve eser, bir anda mahvolacağa benzedi. Fakat «Fransız Yarış - Islah Cemiyeti» elinden geleni yaptı, yetiştiricilere ye-

ni ümitler ve hamleler aşıladı ve dâva kısa zamanda kurtuldu.

1874 de müşterek bahis meselesi etrafında büyük hâdiseler koptu. Fransız istinaf ve temyiz mahkemeleri, müşterek bahis işini kanuna muhalif saydılar ve oyun ajanlarının mahkûmiyet kararlarını tasdik ettiler. Bu vaziyet yarış alâkasını biraz sarsmakla beraber, hergün daha artan oyun iştahını bozmadı, oyuna da mâni olamadı. O tarihten 13 yıl sonra hükûmet, müşterek bahis işinin tamamen kanunî olduğunu ilân edecektir.

1876 da Cemiyet, müşterek bahisten cemiyetin istifadesine dair (Oller) teklifini red ve gâyesinin sadece at yetiştiriciliğine hizmet olduğunu ilân etti; 1878 de ise oyundan faydalanan bütün teşekküllere yardımını kesti.

(Bookmakers - Bukmeykers) ismi verilen oyun ajanları ortalığı o türlü sarmıştı ki, at ve yarış gibi en temiz bir gaye, en kirli ellerde kapkara hale gelmeye yüz tutmuştu. Bunların tesiri altında kalan jokeylerin de ahlâkı bozulmuştu. Muhtelif yarış şirketleri, oyun menfaatini gaye edinmişlerdi. 1886 da «Yarış Yerleri Birleşik Şirketi» nin yerine kaim olmak üzere «Yarış - Islah Spor Cemiyeti» kuruldu ve bu suretle müşterek bahis işinin toplu bir elden ve namuslu ölçülerle idare edilmesi düşünüldü. Fakat bir türlü işin içinden çıkılamayınca, hükûmet, evvelâ 15 Mart 1887 tarihli bir emirnameyle müşterek bahsi topyekûn kaldırdı; sonra hipodromların birdenbire bomboş kaldığı görülünce de (totalisateur) usulüyle oyun oynanmasını münasip gördü ve oyunu serbest ilân etti. 1891 tarihine kadar süren bu

usul, vaktiyle «Yarış - Islah Cemiyeti» ne (Oller) in teklif ettiği şahsî icadından başka bir şey değildi.

Nihayet bu dâvanın da sonu geldi ve mesele topyekûn Mebuslar Meclisine aksetti; büyük münakaşa, itiraz ve müdafaalara yol açtı ve 2 Haziran 1891 tarihli bir kanun meseleyi kökünden tesviye ve tasfiye etti:

«Her türlü yarış teşkilâtı ve şirketleri bundan böyle Ziraat Nezaretine bağlı olacak ve bu işlerde her türlü red ve müsaade salâhiyeti Fransa Ziraat Nazırının iradesine tâbi bulunacaktır. Bu hususlarda Hâralar Yüksek Konseyinin de fikri alınacaktır.»

Ayrıca, oyunlardan tefrik olunacak müessese hissesi yüzde 7 olarak tesbit ediliyor; bunun yüzde dördü şirketlere, yüzde ikisi hayr teşekküllerine, yüzde biri de yetiştiricilik işleri için Ziraat Nezaretine tahsis ediliyordu. Pay hadleri sonradan yükselmiştir. Kanun Vazının bu tahditlerden gayesi, oyun fırtınasını dindirmek ve cyunları azaltmak olduğu halde bunun tamamen aksi zuhura gelmiş; 1891 de Fransa'nın hipodrom sayısı 277 iken yirmi sene içinde 433 e, müşterek bahis miktarı da 181 milyon franktan 400 milyon franga (bugünkü 3 milyar Türk lirası) çıkmıştır. Fakat Fransız «Yarış - Islah Cemiyeti» at etrafında köpürtülen kir ve leke dalgalarından üzerine tek bir damla bile sıçratmamış ve sadece at neslinin ıslahından ibaret gayesini asalet ve faziletle yürütmüştür.

O gün bugün; at neslinin ıslahı gayesi bir tarafta, her an biraz daha gelişen yarışlar bir tarafta, müşterek bahis derdi bir tarafta yürüye-

dursun... Boyuna sayısı yükselen hipodromlar, her sene artırılan ve yenileri ihdas edilen ikramiyeler; ve bütün bu insani hırs tertiplerinden habersiz, şan ve kan uğrunda koşan ve isimleri kütükleri dolduran prens soylu atlar...

Fransa mahsulü nesil yürütücüsü büyük «safkan» lar zafer yıllarıyla: (Frank) 1838, (Poetess) 1841, (Monarque) 1855, (Fille de L'Air) 1865, (Gladiateur) 1865, (Trocadero) 1869, (Consul) 1869, (Sornette) 1870, (Boiard) 1874, (Verneuil) 1878, (Saint Christoph) 1878, (Ténébreuse) 1888, (Omnium II) 1896, (Elf) 1897, (Le Roi Soleil) 1899, (Maximum) 1903, (Ajax) 1904, (Berûleur) 1913, (Sardanapal) 1914, (Teddy) 1917, (Ksar) 1921 ve saire...

1896 da Fransa'da (Starting - gate) inip çıkıcı start filesi tatbik olundu. 1898 de (Şantiyyi) de bir jokey hastahanesi açıldı. 1901 de (Saint - Cloud - Sen Klu), 1906 da (Tremblay) Hipodromları kuruldu. 1907 de harb atı yetiştiriciliğini himaye maksadiyle yeni bir teşvik cemiyeti teşkilâtlandırıldı. 1908 de «Yarış - Islah Cemiyeti» nin 75 inci yıldönümü münasebetiyle (Grand Prix de Paris - Gran pri dö Pari) - «Paris Büyük İkramiyesi» 300 000 franga (bugünkü parayla asgari 2 milyon Türk lirası) çıkarıldı. 1909 da at sahipleri sendikası teşekkül etti. 1910 da (Saumur - Somûr) de bir at müzesi açıldı. 1911 de pota önündeki (arive) ler fotoğrafla tesbit edilmeye başlandı. Müşterek bahis kontrol teşkilâtı genişletildi. 1913 de (doping) meselesi ele alındı ve mesuliyeti antrenörlere yükletildi.

Ve 1914... Ve Dünya Harbi... Birinci Dünya Harbinden sonra, garp dünyasının ruhi ve içti-

mai ölçülerinde çok şey değişti. Bütün bir nizam allak bullak oldu. İngiltere müstesna, asil ananeler dünyanın her tarafında yıkıldı. Fakat at yarışları yıkılamadı. Çünkü kuruluşundaki büyük gaye, kendisini müşterek bahis fırtınasına kap-tırdığı, hiç olmazsa onun pençesi altında gizlen-diği için hayat hakkına erebildi. İşte bu hazin hakikatle nihayetlenen Fransa yarış dünyası ve dünya yarış manzarası!..

Artık Almanya, İtalya, eski Avusturya Macaristan vesaire, öbür garp ülkelerini de, İngil-tere'den sonra Fransa misaline az çok yakın de-recelerde ölçüye vurabiliriz:

Binek atı yetiştiriciliğinde ve at talim ve ter-biyesinde çok ileri merhaleler aşan Almanya, ya-rış atında ortadır. Asıl terakkisi 1870 den son-ra... (Şarلمان) ın at alâkası ve ilk yarış tecrü-beleri devam etseydi, Almanya bu bakımdan bel-ki İngiltere olurdu.

«Berlin Ünyon Klübü» Almanya'da İngiliz Jokey Klübüne benzer bir rol oynadı ve ancak yirminci asır başlarında kendisini ve yarışları nizamlıyabildi.

Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, ken-di vals veya saadet devrinde, yarış endüstrisin-de hayli yükseldi. Avusturya Jokey Klübü, yir-minci asır başlarında (doping) muayene ve keş-fini (Fraenkel) isimli profesör vasıtasıyla yüksek ilmi seviyelere ulaştırdı ve hemen hemen bütün dünya jokey klüplerinin müracaat merkezi ol-du. Yarış âleminde Avusturya şerefine büyük inkılâp...

İtalya'da yarışlar 17 nci asır ortalarında hâlâ bir (sirk) manzarası arzeder. (Neron) un bini-

cisiz at yarışları tatbik edilmekte; ve dâva, bir at meselesi değil, bir keyif vasıtası sayılmakta-dır. Orada da, Fransa gibi, yarış işi 19 uncu asır-da teşkilâtlandırılmış ve Milâno Hipodromunun «Büyük Ticaret İkramiyesi» şöhret kazanmıştır. Fransız atları bu koşuyu sık sık almıştır. İtalyan-lar da 1887 de Fransa'nın bir vilâyet yarışını ka-zandılar.

Amerika... Yeni Dünya... Acaba bu dünya-da at ne âlemde?

Amerika'da her terakki ve hamle 19 uncu asırda başlar. Yarışlar da öyle... 1881 İngiliz (Derbi) sini vuran Amerikalılar, her millet gibi İngiltere'den getirdikleri «safkan» ları mükem-mel bir yetiştiriciliğe tâbi tutmuşlar, kendi usul-leriyle gitmişler ve muvaffak olmuşlardır.

19 uncu asrın sonlarında, İngiltere'yi bile hayretler içinde bırakan bir keşif sahibi oldular. Bu, yarış atının sırtına (akrobatik) ve o zama-nın kanaatince gülünç şekilde, pek kısa üzen-giyle binip, koşuda eyere değmeyecek şekilde ön sıklet merkezine abanma taktığıdır ve günümü-zün beynelmilel jokey binişine artık tamamen hâkimdir. İlk defa (Tod Sloan) isimli Amerikan jokeyi tarafından keşif ve tatbik olunan bu usul, evvelâ ihtiyar Avrupa'yı kahkahalarla güldür-müş ve eski süvarilik ananesiyle atı sınıksız kav-ramaktan başka bir tarza akıl erdiremeyenleri isyana sürüklemiştir. Fakat kısa zamanda, yarış atının aksiyonlarına en yardımcı şeklin bu oldu-ğu anlaşılınca bütün yelkenler suya indirilmiş ve Amerikalı jokeyin metodu her memleketçe benimsenmiştir.

Amerika'da yarışlar, hususi teşekküllerin

elinde ve aşırı demokratik hava içinde yürüdü. Neticesi malûm... Her türlü kontrol dışı, marazi çaplara yükselen ve çeşitli dolaplara vasıta olan müthiş bir kumar; ve muazzam bir fenni hile dehâsı...

(Doping) bir Amerikan müessesesi olarak Avrupa'ya sirayet etti. 20 nci asrın ilk yılları... Nihayet Amerikan hükûmeti vaziyete el koyarak, Amerika'da müşterek bahsin her nev'ini yasak edici bir kanun çıkarttı. Bu kanun, Amerikan hipodromlarının baştanbaşa kapatılması, yetiştiriciliğin durması, büyük ahırların silinmesi ve atların Avrupa'ya aktarılması neticesini doğurdu. Birçok Amerikalı milyarder, bu kanundan sonra şanslarını Avrupa'da ve bilhassa Fransa'da denemeye koştular.

Amerikan fenni hile dehâsı o nisbette büyük müştür ki, 1902 de (Charleston) koşularında, (Kennedy) isimli jokey, cebindeki bir elektrik pili vasıtasıyla mahmuzlarına cereyan geçirdiği ve oradan ata naklettiği için (diskalifiye) edilmiştir.

Amerika'da at, para dolaplarının kuklası...

Kaydetmek lüzumsuzdur ki, her şey ve her yer gibi, müşterek bahis yasağı Amerika'da da uzun sürmemiş ve at dâvasının, şifası imkânsız bu baş derdi, bazı eyaletleri müstesna, Amerika'ya tekrar hâkim olmuştur.

Amerika'da müşterek bahis kıyametinin derecesini göstermek için 134 yıl evveline ait bir misal verelim: (New York) un (Long-İsland) Hipodromunda (Peytona) ve (Fashion) isimli iki atın boğuştuğu koşuda, hem de 1823 yılında, bu-

gün bizim paramızla tam 3.000.000 liralık oyun oynanmıştır.

Hikâyesini hep ara yerde ve çok kısa hatlarla verdiğimiz bu ana derdi, at dâvasının daha nice derdiyle bir arada, son faslımızda ele alacağız.

Amerikan yarışçılığını, atı, şimik, fizik, fizyolojik, sun'î ve tabii her yoldan mümkün olduğu kadar hızlandırmak ve para dalaverelerine vasıta kılmaktan başka gayesi olmayan ve at şilri, at nesli diye tek endişesi bulunmayan bir plân olarak hulâsa edebiliriz. Amerika'da hipodrom, zevksiz ve kuru bir borsadır.

Fakat Amerikan yarışçılığının bu karakterini, Amerikan Jokey Klübü, devamlı gayretlerle salâh yoluna sokmak için elinden geleni yapmış ve yirminci asır içinde müsbet neticeler devşirmeye başlanmıştır. Hilelerin menbaı nasıl Amerika olduysa mukabil tedbirlerin kaynağı da orası olmuş; ve Amerika'da, at etrafındaki kötülükler, kısa zamanda bir o kadar iyilikle peçelenmiştir.

Bilhassa yetiştiricilik, Amerika'da, iktisadi kudret yüzünden yüksek bir seviye kazanmıştır. Bu hamle, İngiltere'den tanesi 250 000 İngiliz lirasına (10 milyon Türk lirası) damızlıklar satın almaya kadar varmıştır. İkramiyeler de çok yüksek olduğu için, yarışçılık dâvası etrafında zengin bir at piyasasının teşekkülü gecikmemiştir.

Şu var ki, her şeye rağmen büyük kayfiyet ve saf gaye, daima kemiyet ve hususi maksat endişelerinin arkasından gelmiş ve bir türlü önüne geçememiştir. Meselâ atın en yüksek vasıflar altında zatiyle tecellisi esası, at etrafındaki oyun ve temaşa şartlarının en iyi tecellisi gayesine fe-

da edilmiştir. Kum pistler ve herkesin kolayca yarış takibini mümkün kılan dar ve avuç içi sahalar, Amerika'da yetişen «safkan»ların mütematiyen sakatlanması neticesini doğurmuştur. Amerika'da at, en muhteşem hipodromlar içinde ve en muhteşem kan ifadesine rağmen daima mahzun kalmıştır.

Böylece musikide, tiyatrodan, felsefede ve daha birçok şeyde olduğu gibi, at mevzuunda da Amerika'yı, sadece yüksek ithalci; ve ithal ettiği müstesna malları keyfiyet gayesi zaviyesinden kurban edici ve yalnız kemiyette harikulâdeleştirici bir plân olarak buluyor ve onu yarışçılıkta hiçbir bakımdan örnekleştirmeye taraftar bulunmuyoruz. Hakiki nümune ve öz keyfiyet ifadesi, bütün medeniyet eserlerinde olduğu gibi, kemiyet zaferleri önünde bunalan ve hakkını korumaktan âciz hale düşen ihtiyar Avrupa'dır.

MANİALİ YARIŞLAR

Bu yarış, atın koşucu ve atlayıcı kabiliyetlerini birleştirme işidir. At, düz koşuda olduğu gibi yarış pistinde alabildiğine koşacak; ve bu arada, pistin muhtelif yerlerine serpilmiş binbir çeşit mâniin de üstünden aşacaktır.

Hakikatte atın koşucu kabiliyetine en güzel tecelli mihrakı düz koşular, atlayıcı kabiliyetine de (Konkur Hipik) ler olduğuna göre, kanaatimizce at bu yarışlarda iki saf tecelli sahasının birbirine zıd faaliyetini, ondan bir parça, ondan

bir parça şeklinde bir araya getiriyor ve iş safiyetini kaybediyor demektir.

Bu yarışlar halkın heyecan hissine dokunduğu ve sinirlerini kamçılacağı için sevilmiş, tutulmuş ve devam ettirilmiştir. Ve tarihi düz koşulardan daha eski...

Kaynağı İrlanda ve dolayısıyla İngiltere... İrlanda atlarının kuvvetli yapısı ve İrlandalının zevki, atı bu cephesiyle tutmuş, oradan İngiltereye sirayet ettirmiş; ve bugün «Liverpool Gran Nasyonal Yarışı» çerçevesine kadar yükseltmiştir.

(Grand National - Gran Nasyonal) tabiri daima manialı yarışlara aittir ve milli bir nisbet ifadesidir.

(Liverpool) yarışı, 7200 metre mesafe üzerinde, şekil şekil, hendekli, çalılı, (banket) li, (barrier) li, gayet çetin ve tehlikeli bir sürü mâni aşmış sağ salım birinci gelebilme dâvası... Çok defa düşen düşene, yaralanan yaralanana, hattâ ölen ölene...

Bu yarışa girmek için hiçbir kayıt yoktur. İsteyen, istediği atla, hattâ sütçü beygiriyle girebilir. Ümidi varsa buyursun... Esasında yarış, süratçe nisbeten zayıf ve atlayıcı kabiliyetle nisbeten kuvvetli «safkan»ların işi... Her türlü yarımkan ve (Anglo - Arap)ların da, manialı koşularda «safkan»lara kafa tutması mümkün...

Manialı yarışlarda İrlandalılarla beraber İngilizlerin de bir kökü var: İlk (Cross - Country)ler... Fakat İngiliz atçılık dehâsı, düz yarışı bütün incelikleriyle meydana getirince, onu asli plânında tutmak için bütün gayret ve dikkatini vermiş; manialı yarışları ise ikinci plânda, milli bir değer olarak, şan için muhafaza etmiştir.

Fransa'ya 1833 de, Bulonya ormanında, centilmenlerin iştirak ettiği bir (bariyer) li yarış vesilesiyle girdi.

1862 de (Prens Mûra) nın kurduğu «Manialı Yarış Cemiyeti» nden sonra tam şeklini buldu, birkaç hipodrom değiştirdi; 1870 felâketinin arkasından (Auteuil - Otöy) Hipodromuna yerleşti ve orada kaldı. İşte Fransız (Gran Nasyonall) il..

Belçika ve Çekoslovakya, manialı yarışlarda ileri memleketlerden...

TIRIS ATI YARIŞI

Atın bir yürüyüş şekli olan «sûratlı» tabiri eğer sıfat olarak anlaşılmak tehlikesini arzetseneydi, bu yarışlara «sûratlı yarış» demek daha doğru olurdu. Fakat biz, hem de bu şekilde kışleştirilmesi dileğiyle halk tabirini tercih ediyoruz.

Sûratlı yarış, ata ya binmek, yahut onu tûy gibi hafif bir arabaya bağli olarak sürmek suretiyle, attan tırıs temposunun son haddini istemektir. Ve bu âzamî ile, asla dörtlâla kalkmadan birinci gelebilmek...

Atın gerçek âzamîsi dörtlâl temposunun son haddi olduğuna göre, bu tarz, atı muayyen bir tempo içinde haps ve neticede tebiatı dışına çıkarmaktan başka bir şey değil... İnsan zevki bu; ne denir? Muayyen bir fayda veya keyif uğruna neleri tabiat dışı ediyor!.. Şarkın «rahvan» yürüyüşü de aynı uygunsuzluğa misal değil mi?

İlk defa İtalya'da icadedildiği sanılıyor. Sonra Hollanda'da (Harddraves) dedikleri tırıs hayvanların marifeti olarak görünüyor.

İngiltere'de, 17 nci asrın ortalarında (Norfolk) isimli tırıs atlarla doğuyor.

Rusya'da 1780 sularında, meşhur (Kont Orlof) un dehâsını temsil ediyor; ve onun sırf bu maksatla yetiştirip talim ve terbiye ettiği at nesline (Orlof) ismi veriliyor.

Amerika'da ise 1818 de başlıyor ve ilk hipodromunu (New - York) civarında (Long - Island) da buluyor.

Fransa'ya 1836 da girdi ve ilk tecrübe (Şerburg) da yapıldı. Hârâlar idaresine mensup (Ephrem Houel) isimli birinin icadı...

Tırıs yarışları Fransa'da vilâyet vilâyet tecrübe edildikten sonra ancak 1878 de Paris'e girebildi ve (Vincennes - Vensen) Hipodromuna yerleşti. 1889 da (Trotting - Club de Paris) - «Paris Tırıs Atı Klübü» kuruldu ve bu teşekkül kendisine (Neuilly - Nöyyi) de hususî bir hipodrom yaptırdı. 1901 de bu hipodromu bıraktılar ve (Saint - Cloud - Sen Klû) Hipodromuna geçtiler. Nihayet (Enghien - Angen) ve tamam...

1951 yılında Milâno'da kazanan bir Fransız (trotteur - trotör) tırıs atının bin metreyi 1'19"3 de aldığı düşünülürse, tırıs atının, dörtlâla yakın hızı anlaşılır.

Avrupa'nın birçok yerinde tırıs yarışları var...

«Yarımkan» lar bahsinde, tırıs kahramanlarının hangi cinsten olduğunu gördük.

KONKUR HİPİK'LER VE POLO

Fransızların (belle époque - bel epok) güzel devir dediği 19 uncu asrın son demlerinde en üs-

tün seviyesini bulan ve atı en sâf cephelerinden biriyle kıymetlendiren iş, prens iş, (konkur) lar... İcracısı ve seyircisiyle büyük kıymet hükmü 19 uncu asırda kalan bu iş hakkında General (Donino) ne güzel konuşur :

— Şimdi bütün şartlar uzaklaştı. İki harb gelip geçti. Güzel devir silindi. O zaman hayat sevimli ve kolaydı. Bunu zamane gençleri asla anıyamıyacaktır. Devrimizde gaye, sade halk yığınlarının hoşuna gitmek... At sporunu demokratlaştırmak ve ayağa düşürmek icabediyor. Elveda size, ey güzel günleri!

General haklıdır; zira konkur hipik'ler sadece zevk ve şiir mevzuudur, «at için at» işidir; ve muhatabı, ruhen asil olanlardır.

Konkur hipik, yarış hızı bahis mevzuu olmaksızın, atı, binek kadrosunda, engel, aşıcı, mâni atlayıcı ve muayyen bir tempoyla mesafe alıcı bütün hünerleri ve şekilleriyle, usul ve ölçü dairesinde göstermektir.

1865 de kurulan «Fransız Atçılık Cemiyeti»nin gayesi...

Fransa'da (Üçüncü Napolyon) devrinde bu cemiyete büyük bir tecelli plânı açıldı ve her türlü himaye gösterildi. İşin şiirine aşına bütün bir saray ve yüksek tabaka âlemiyle, (Palais de l'Industrie) - Pale dö lendüstri) - «Sanayi Sarayı» ve (Grand Palais - Gran Pale) - «Büyük Saray» gibi müstesna mekânlar, çalışma ve gösteri yerleri, Cemiyetin emrine verildi.

O tarihten itibaren bir sürü konkur tecrübeleri yapıldı, muhteşem müsabakalar ve gösteriler tertibedildi. Rağbet pek taşkın oldu. Bun-

larda en büyük rolü alanlar da, tabii, süvari zabıtları...

Fransa, konkur hipik işinde en ileri memleket... Yahut, idi, Sâf biniciliğin ruhu demek olan konkur binisinde, üslup ve usul bakımından mektep sahibi oldu. O kadar ki, 1870 den sonra, mazide Fransız biniciliğinin merkezi olan (Versay) mektebinin hâtırasıyle hususî bir binicilik akademisi kurmaya ve hattâ Paris liselerinde mecburi binicilik dersleri vermeye kadar düşündüler.

(Saumur - Somür) süvari mektebinin dünyaca maruf (Haute-école : Hot ekol) gösterileri, 1866 da, (konkur) atının en parlak tezahürü halinde İmparatora ve yüksek sınıfa takdim edildi. Mektep müdürü ve binicilik ustası Miralay (L'Hotte) Fransa'nın en büyük nişanını kazandı. Gösterileri günlerce ve defalarca tekrar ettirildi. Seyirciler çılgına döndü.

Bütün bu gösteri ve müsabakalar, Fransa'da kıymetinden zerre kaybetmeden, bir anane halinde son günlere kadar geldi.

Bugün Fransızlara bu sahada da yaklaşmış, yahut onları geçmiş memleketler var... Almanya, İtalya vesaire... Almanlar ve İtalyanlar da hususî mektep ve üslup sahibi...

Dâvanın başındaki «Atçılık Cemiyeti»ni unutmayalım... Her teşebbüs, böyle teşekküllere muhtaç...

1885 de Belçika'da «Krallık At Klübü» ve onun 1898 de ilk konkurları...

1902 de İtalya'nın (Torino) şehrinde beynelmîl askeri konkurlar...

Peşinden (Sen Sebastiyen), (Spa), (Lahey), (New - York), (Roma), (Dublin) konkurları...

1910 da Belçika'nın (Anvers) Olimpiyatların-
da aynı şey...

1924 de (Nis)de tertiplenip her sene tekrar-
lanan beynelmilel askeri konkurlar...

Dünya yüksek atlama rekoru, 1949 da, Şili
Yüzbaşısı (Larraguibel) in aştığı mâni olarak
2,49 dur. Genişlik rekoru da İspanyalı (Nogueras)
isimli Albayda ve 8,20 metre...

Türk zâbitlerinin katılıp muvaffakiyetler
kaydettiği muhtelif konkurları hatırlıyoruz. 1930
yılında (Nis) de işe başlayıp 1938 de, Roma'da
beynelmilel (Musolini) kupasını kazandılar.

Konkur atı; atın fert emrinde en güzel tecel-
lisi...

Konkur atı; atın en hasbî ve bedîi faaliyete
memur edilişi...

Konkur atı; memleket ve ordu hizmet atının
en nefis modeli...

Konkur atı; istifa merkezi olarak kanını yine
yarış yerinden bekleyen at...

Konkur, binek atının geçit resmi, (defile) si-
dir.

Şimdi Polo... Bizim ciridimize benzer bir
oyun... Atlı top oyunu... At sırtından, uzun tok-
maklarla tahta topa vuruluyor ve muayyen kai-
deler altında topun kaleye girmesiyle kazanılı-
yor... İşin bu tarafı sadece vesile... Oyunu kaza-
nabilmek için ata yaptırılmayan hareket yoktur.
Demek yalnız binicilik zaviyesinden ehemmiyet-
li... Ciritte de aynı şey değil mi? Fakat Polo da-
ha hareketli ve zengin...

Onun da menbaı şark... Daha evvel bildirdi-
ğimiz gibi, 19 uncu asrın ortalarında, bu oyunu
İngiliz zâbitleri Hindistan'dan getirdi. İngiltere-

den Fransa ve Amerika'ya geçiyor ve Amerika'da
çok tutuluyor.

Fransa'da teşkilâtı 1895 de kurulmuş... Alelu-
sul asillerin oyunu...

Biniciden de, attan da (atletizm) isteyen bir
tarz... Olimpiyatlara kadar girdiğine göre ne
diyelim?

(Polo) atı, büyük ve kuvvetli attan ziyade
poni... Bakın, bir Amerikalı muharrir ne diyor:

«— Poniler bu işin gerçek sanatkarlarıdır.
Mendilinizin kuşatabileceği bir dört köşe içinde
bile her hareketi yaparlar. Top gibi dönerler, kıv-
rırılar, bükülürler, doğrulurlar, koşarlar ve zınk
diye dururlar.»

Prens atı prens işinden daha fazla uzaklaş-
tırmamak için burada keselim... Büyükada'nın
merkep yarışına kadar dairemizi genişletecek
değiliz.

Nihayet, onlarda yarış, Lâtinlerin «Nobilitat
Equus!» diye çerçevelediği gibi, atı, soyu ve işiy-
le, sistem ve nizam altında asilleştirmek dâva-
sıdır; ve onlar, dâvayı saran nâmütenahi dert ve
ıstıraba rağmen muvaffaktırlar. Şarkın yoğur-
duğu asil at, şarkta, şark kubbesinin kandilleri-
le beraber sönerken, garpta, elektrikli bir fon
üzerinde ışık saçmış ve asilleşmiştir.

Halbuki, bu da, daha nice şey gibi, bizim işi-
mizdi. Ve daha nice şey gibi, atı bizden alanlar,
bize yabancı hale getirdiler.

BİZDE YARIŞ

İLK BASAMAKLAR

Bizde en eski şey at, en yeni şey de sistemli yarıştı. Atı binlerce yıldanberi kapımızda bulundurduğumuz halde, muayyen bir pist, muayyen mesafe, ağırlık, at cinsi ve sınıfı gibi şartlara bağlı yarışa, ancak yarım asırdanberi aşına bulunuyoruz. İngilizlerin, boyuna, sonlarına birer «... Türk» ekleyerek kendi cinslerini ıslah gayesiyle bizden at çektikleri ve 18 inci asrın başından itibaren de prens soyu şekillendirmeye ve koşu işini tamamen sistemlendirmeye başladıkları hengâmede, bizim, bu iş üzerinde en küçük şuurumuz yoktur. Olamazdı; zira atı harb icaplarının ve şan ve şeref tecellilerinin en yükseğinde kullanan, onun yarış cephesini de rastgele tutuşma ve koşmalarda ve köy düğünlerinde tatbik eden milletimiz, işin bu tarafına tamamen yabancıydı. İşin bu tarafı alafrangalık ve alatur-

kalık hududiyle ayrılıyor. Nitekim bizde ilk sistemli yarışların beşiği olan İzmir, beynelmilel ihtilâtlar bakımından Avrupa'ya İstanbul'dan daha açık ve ilk alafranga tipleri yetiştirmek noktasından daha müsait olmuş; ve işte bu yüzden ki, ilk sistemli yarış, İzmir'de kurulmuştur.

İzmir'den evvel İstanbul «Kâğıthane Yarışları» adıyla, Abdülâziz devrine ait birtakım iptidai tecrübelerle şahidiz. Abdülmecit devrinden itibaren başlayan alafrangalık cereyanı, büyük şahsiyet ifadesi Topkapı Sarayının bitişiğine, (Barok) ve Rokoko) döküntüsü Mecidiye Kasrını kondurursa, ırkımızın bir beşikte sallandığı at mevzuunda da Avrupalıdan örnek alacağımız tabii olur. (Üçüncü Napolyon) un karısına ve Avrupalıya meftun, ilk Avrupa seyahatine çıkmış Türk Padişahı Abdülâziz zamanında, (Barok) ve (Rokoko) saraylar her tarafta yükselirken, aynı kopyacı ruh, at yarışını da, garptan iki asır geri bir üslûpla tatbika kalkışma misalleri verdi. Ne pist, ne hipodrom, ne bir şey... Sadece bir düzlük üstünde, usulsüz ve esassız bir uçurtma dörtnehi...

Bu ilk denemelerden sonra, İkinci Abdülhamid, peşinden Meşrutiyet, Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı... Hâlâ pâyitahtta sistemli yarıştan eser yoktur. Zaten Meşrutiyetten başlayarak vatanımızı saran ve her ân biraz daha kesifleşen siyasî, içtimai ve ruhi buhran, atın lâfını bile ağıza almaya müsaade etmez. Buna rağmen, kendisine göre ayrı bir muhiti olan İzmir, İkinci Abdülhamid'in son devresine tesadüf edici yıllarda, Türkiye'ye ilk sistemli yarış getirmek şansına eriyor.

Öyle; İzmir yarışları şans eseri... Yukarıda bildirdiğimiz gibi İzmir'e alafrangalılık havasını getirmiş ecnebinlerin rehberliği altında temeli atılan müessese... Aynen Fransa'da olduğu gibi (Lord Seymur misali) bir İngilizin liderliği altında dosdoğru hedefine yöneltilen teşebbüs...

İzmir'de, (Paterson) adlı İngiliz iş adamı, kendisine birkaç kafadar bulup (Races Club) - «Yarış Klübü» isminde bir cemiyet kuruyor. En yakın kafadarları, (Riz) ve (Alyotl)... Daha sonra, henüz genç bir delikanlı olan Evliyazade Refik Bey... Bunlar hükûmete başvurup, bugünkü İzmir Hipodromunun bulunduğu sahayı Klübe tahsis ettiriyorlar. Modern pist, saha taksimatı, paviyonlar vesaire... Bugünkü paviyonlar ve daha birçok şey, sahanın esasiyle beraber tâ o zamandan kalma... İngiltere'den at, jokey, antrenör; hâsılı seyirciden başka her şey getirtiliyor ve yarışlar başlıyor. Araplar da koşturuluyor, İngilizler de... Hattâ bu iki cinsin bir arada koşturulması garabetine kadar yol açık... Müsterek bahis, ikramiye, her şey yerli yerinde... Yalnız bir şey yerinde değil... Tırnak gibi, bünyenin içinden çıkma, bünyeden doğma içtimai alâka... O sıralarda Manisa taraflarında da Karaosmanoğulları birtakım yarışlar tertiplemişlerdir ama, bunlar, İzmir yarışları seviyesinde değil... İzmir yarışlarında, (Paterson) ve arkadaşlarından sonra mümtaz yarışçı simalar, Karaosmanoğlu Bekir Ağa, Halit Paşa, Malmüdürü Hasan Efendi, Balyozzadeler... Refik Bey'in Meşkûr'u, Halit Paşa'nın Sabah'ı, Hasan Efendi'nin Reyhan'ı meşhur atlardan... Devrin maruf jokey ve antrenörleri de, (Paterson) un İngiltere'den getirttiği

(Jorj), (Matyus), (Tomson), (Estler); ve Rum Perikli, Yorgi, Sağır Vasil, Mısırlı Arap Hasan, Çerkez Abdullah, Çerkez Mecit, filân, falan... Fakat bunların hepsi basit ve silik... O zamanların mahallî rengine sahip, en mânalı ve havası olan jokey ve antrenör tipi, İzmirli Bekir... Bu adam ümmî alafranga tipidir ve o da efendileri gibi İngiliz hayranıdır. Cebinde daima bir muhtıra defteri taşır ve İngilizlere ait duyduklarını ve yarış tabirlerini, o deftere, kargacık burgacık, kaydeder.

Taşıma suyla dönen İzmir yarış değirmeni, ilk günlerin heyecanından sonra, seneden seneye hızını kaybederek Birinci Dünya Harbi arifesine kadar düşe kalka devam ediyor; ve nihayet İngilizlerin çekilmesiyle beraber, o da su gibi çekilip gidiyor.

Sıra, ilk nizamlı İstanbul yarışlarında:

İzmir yarışlarının reisi Türk şahsiyeti Evliyazade Refik Bey İstanbul'a gelmiş, İttihatçıların üç başından biri veya en kuvvetlisi Enver Paşa ile temasa geçmiş, bıkmadan usanmadan Başkumandan Vekilinin kapı eşiğini aşındırmış ve onu nihayet İstanbul'da yarış dâvasını teşkilâtlandırmaya ikna etmiştir. İstanbul'da, İzmir'deki «Yarış Klübü» esaslarına göre bir yarış müessesesi kurulacaktır.

Enver Paşa'nın patronluğu altında derhal «İslah-ı Nesl-i Feres Cemiyeti» ve ona bağlı Sipahiocağı... Fransızların «Yarış - İslah Cemiyeti» ile İngiliz Jokey Klübünün mâsumane taklidi... İşin başında Enver Paşa, İzzet Paşa ve Şehzade Abdülhalim Efendi... O zamanki Makriköy,

bugünkü Bakırköy'ün Veliefendi çayırı, mükemmel bir hipodrom yeri... Tahsis ediliyor ve haydi yarışlar başlasın!.. İlk yarış 1911 de; Sait Bey isimli bir zatın Derviş'i birinci...

İstanbul'da at meraklıları, bir evvelki nesilden Reşit Akif Paşa, Kıbrıslı Mustafa Paşa, Hasa Müşiri Rauf Paşa, Keçecizade Hikmet Bey, Şeyhülislam Sâhip Molla ve oğulları, Edirneli Şerif Bey vesaire... Bunların arasında Müşir İzzet Paşa, Şerif Haydarpaşazade Şerif Abdülmecid ve Muhiddin Beyler, Miralay Şeref Bey, Miralay Hasan Tosun Bey, süvari Yüzbaşı Sıkkezenbaşızade Hâmit Bey, şekerçi Hacı Bekirzade Ali Muhiddin Bey, Şehzade Ömer Faruk Efendi ve deminki müteşebbisler...

Ayrıca Habippaşazade Kemal Bey, Münifpaşazade Faik Bey, Kapanızade Tahir Bey, Manisalı Tefvîk Bey... Atlar daha ziyade Arap ve tek tük «yarımkan» lar... Enver Paşa'nın Maşallah, Süleyk ve Ubeyyan isimli üç atı meşhur... Akif Bey'in Meşkûr, Manisalı Tefvîk Bey'in Yegâne ve Mebrûk isimli Arap atları sırada... Şehzade Abdülhalim Efendinin de Reyhan ve Geyiği var... Nihayet hepsi hepsi 20 - 25 at... Jokeyler arasında başlıca şahsiyet İhsan Bey... Etrafında, Konti, Yanko, İstefani gibi tipler...

Birinci Dünya Harbinin, insanlara ekmek yerine saman yedirilen ve atlara ne yedirildiği meçhul bulunan o buhran devri içinde, ilk nizamlı İstanbul yarışları, zamanın şartlarına göre nizam ve alâkanın ne nisbette muhafazası mümkünse o derecede bir hayatîyetle Mütareke gün-

lerine kadar sürüp birdenbire ipleri kopmuş bir tiyatro perdesi gibi kapanıveriyor.

Mütareke gelmiş ve İstanbul işgal edilmiştir. İşgal kuvvetleri kumandanlarından ve bazı keyif sahiplerinden başka kimsede şevk yoktur.

İngiliz, işgal ettiği yerde bile ananevi zevkini unutmaz. Hemen bir şirket kuruyorlar, ismini (Races Syndicate of Makrikeuy), Türkçesi «Makriköy Yarış Sendikası» koyuyorlar; sahayı biraz düzeltiyorlar. Enver Paşa'nın yaptırdığı tahta tribünlere bir beton tribün ilâve ediyorlar ve harb içindeki yarışların bir miktar daha canlı ve zenginlerini tatbika koyuluyorlar. İngiltere'den de, şöyle, dördüncü beşinci sınıf birkaç at getiriliyor; ve o vakitler modası turfanda ve dillere destan Şişli muhitinin züppe alâkası etrafında, kendisine göre bir havacı olan bir çerçeve kuruluyor. Bugünün (bobstil) lerine mukabil, o zaman, yumuşak ve buruşuk fes, şakaklarda sipsivri favoriler, üstü gayet geniş ve paçaları daracak pantolonlar, hançer sivrilğinde iskarpinler havası... Şekerci Ali Muhiddin Bey'in Neriman isimli kısrak, edebiyatı cedide ardıcısı ve şık adam tipi İzzet Melih Bey'in birtakım at kombinezonları, o devrin mizah mecmualarına mevzu... O başıboşlukta yavaş yavaş çarşafın içinden fırlamaya bakan kadın da, Şişli salonlarından aldığı örnekle, başına (tülgrek) sarıyor, şakaklarından perçemler fışkırtıyor ve halkın (Tango) ismini verdiği görünüş içinde Makriköye kadar uzanıyor. Henüz müşterek bahis bugünkü çapını vadetmekten çok uzak ve halk tabakasına meçhul bir şey olduğu için muhit bunlardan

ibarettir ve birkaç yüz kişiyi aşmıyacak kadar dardır.

Mütareke devrinin sonlarında Büyükdere çayırında da hususi yarışlar var... Eski Polo çayırı olan bu sahada Akif Bey, Romanyalı Sabri Bey, Şekerci Ali Muhiddin Bey ve bir iki arkadaşları, masraflarını şahsen yükledikleri ve ikramiyelerini keselerinden verdikleri ufak tefek denemeler üzerinde...

İstanbulun istirdadı ve İngilizlerin çekilmesiyle bu safha da kapanıyor; ve Cumhuriyetin arifesinde, artık şöyle böyle çatılaşmaya yüz tutmuş olan yarış müessesesi, henüz bir iki tahta-perde, birkaç direk ve tavan tahtasından ibaret, boynu bükük, temelleşeceği günlere ait derin bir istifham tavrıyla köşe başında bekliyor.

Cumhuriyet gelmiş ve aradan bir yıl geçmiştir. Haydi şu Enver Paşa tesisi Sipahiocağını yeniliyelim!.. Yeniliyorlar. Enver Paşa'nın tahta ve İngilizlerin beton tribünüyle Veliefendi hipodromu hazır... O vakte kadar olanlardan daha teşkilâtlı ve nizamlı, işe atılıyorlar. Akif Bey'in — ki memlekete Türkler elinde ilk İngiliz atlarını getiren insandır — İngiliz atı ithaline teşebbüsü o tarihten başlıyor. 1925 de Veliefendi koşuları, Sipahiocağı adına devamdadır. Araya Macar yarış müteşebbisleri de katılıyor; Sipahiocağına bağlı hususi bir teşebbüs ve teşekkül halinde, Macar (Baron Hepeş) in idare ettiği bir zümre, yarış pistine «safkan» kokusu içirmenin yolunu arıyor; bu da küçük ve mevzîl bir teşebbüs olmaktan ileriye geçemiyor, şirket iflâs ediyor ve her şey Cumhuriyet devrine bırakılarak 1926 yılına geçiliyor.

CUMHURİYET DEVRİ -YARIŞ VE ISLAH ENCÜMENİ-

1926 ve 1927 seneleri, Cumhuriyet devri yarış organizasyonunun ilk tasavvur, müşavere, takarrür ve iptidai teşebbüs çıkışı... Dâvanın başında, eski nazırlardan ve tanınmış bestekârlardan Mahmut Celâleddin Paşa'nın oğlu, süvari Binbaşısı Atıf Bey vardır. Artık Soyadı Kanununa yaklaştığımız için kahramanlarımızı soyadlarıyla anabiliriz: Atıf Esenbel... Başvekâlet Başyaveri... Harareti bir at ve yarış amatörü ve bu işlerin Avrupa'daki teşkilâtına hayran Atıf Bey, hayalini kuvveden fiile çıkarmak için o zaman büyük bir imtiyaza malik... Zira Başvekil İsmet İnönü'nün yaveridir ve at meraklısı Paşa; «İnsan ata binmek için hayata gelmiştir» şeklindeki bir vecizenin sahibi olarak bu işin en müsait zeminini... Atıf Esenbel, Paşayı kurcalaya kurcalaya, daima örnek tutulan «Fransız Yarış - Islah Cemiyeti» idealiyle «Türk Yarış ve Islah Encümeni» fikrini kabul ettiriyor. Başında bizzat İsmet İnönü, Recep Peker, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, General Fahreddin Altay, bazı vekiller ve siyasi şahsiyetlerin bulunduğu Encümen, 1927 de teşkilât ve hazırlıklarını ikmal ediyor ve işe giriyor. Kendisine, Enstitü ve Askerî Fabrikalar arasındaki saha verilmiştir ve o hengâmede Ankara'da hipodrom ve benzeri hiçbir şey yoktur. Atıf Esenbel Cemiyetin ruhu ve Umumi Kâtibi...

Haydi Ankara yarışları!.. Artık ağırlık merkezi Ankara... Yeni idare merkezi, o vakitler

kırk elli bin nüfusu ve devlet zoriyle bu işi besleyebileceğine kani... Yarış dâvası, temelini ancak devlet veya devletlilerin atabileceği bir iş olduğuna göre, kanaat belki yerinde... Nitekim devletli, heveskâr, zengin, amatör ve mütehasıs vasıflarını bir araya getiren bir muhit kurulabiliyor. İsmet Paşa, Celâl Bayar, Fevzi Çakmak, İktisat Vekili Rahmi Bey, Suphi Paşa, Prens Halim Sait, Evliyazadeler, Maraş Mebusu Mithat Bey, Amerikalı (Yantes), Romanyalı Sabri Tulça, (Fernan Gifre), Ahmet Atman; ve faaliyetini İstanbul yarışlarındanberi takibettiğimiz Akif Akson... Bunlardan hepsi at sahibi, kimi hâmi, kimi heveskâr ve kimi bizzat yarışçı...

Akif Akson, doğrudan doğruya Avrupa'dan ilk esash atlarını getiriyor: (Andronicus), (Bar le Duc), (Betyar)... Cereyan açılmış ve moda tutmuştur. Peşinden Atıf Esenbel ile Sedat Evliyazade de Avrupa'ya gidiyor ve muhtelif şahıslar hesabına at getiriyorlar. Atıf Esenbel'in getirdiği atlar arasında, İsmet Paşa'ya, İktisat Vekili Rahmi Bey'e, Mareşal Fevzi Çakmak'a ait olanlar vardır. Sedat Evliyazade'nin getirdikleriyse Celâl Bayar, Amerikalı (Yantes), Maraş Mebusu Mithat Bey, Suphi Paşa ve Refik Evliyazade'ye ait... Celâl Bayar'ın atları (Cap Gris Nez) ve (Vrais Gascon)... Prens Halim'in (Alinari) ve (Ronflon)... Ahmet Atman'ın (Essex)... Romanyalı Sabri Tulça da şahsen İngiliz atı getiriyor.

1927 Gazi koşusunu şekerçi Ali Muhiddin Bey'in Neriman'ı, 1928 de Atıf Esenbel'in (Prime-rol)ü, 1929 da da Celâl Bayar'ın (Cap Gris Nez)'si kazanıyor.

Havayı görüyorsunuz. Akif Akson'un arka-

sından İngiliz atına doğru bir hücum... Memlekette «safkan» ilk defa anlaşılmaktadır dense yalan olmaz. Atıf Esenbel'in getirdiklerinden mühim bir aygır da Hârâya malediliyor: Meşhur (Onnyx II)... Memleket «safkan» larından değerli bir kolun babası... Ayrıca gebe kısıraklar da getirilmiş ve «safkan» yetiştiriciliğine ilk gerçek platform kurulmuştur. Vâkıanın en güzel tarafı da şu ki, (elevaj) hamlesi şahısların elinde... Devlet onlara muvazi gitmekte...

İlk mahsuller 1929 da alınmaya başladı. Bunlar 1932 de koştu ve aralarından Akif Akson'un hârâ mahsulü Lâle'si Gazi koşusunu aldı. Memlekette ilk yetiştiricilik ve bakım mahsulünün ilk büyük mükâfatı... Arada bu koşuyu kazananlar (1930 - Olgo - İsmet İnönü) ve (1931 - Young Turk - Yantes)... Yarışlar yeni olduğu için ikramiyeler zayıf... Onları bugün on misline çarparak göze alsak da günümüze nazaran düşük görebiliriz. Ama hâdisenin mühim tarafı, ana unsurların yerine gelmeye başlamasında... Henüz ortada hipodrom yoktur, halk alâkası zayıftır, teşkilât ve sistem noksandır; fakat at, atçı ve yetiştirici, yani sebep unsuru, teşekkül etme yolundadır. Netice nasıl olsa gelir.

Gelmiyor!

Çünkü dallarda tomurcuklar yeşerirken, köke ilk zaaf düşmüştür. «Yarış ve İslah Encümeni» nin gevşeme, tavsama, hiç değilse ateşini kaybetme yılları...

1933 de Gazi koşusunu Hârânın Özdemir isimli tayı kazanıyor; 1934 de Salih Temel'in Ece'si, 1935 de de Ahmet Atman'ın Tomru'su birinci...

Sene 1936... Ankara Hipodromu yapılmış ve

yarışlar oraya geçmiştir. Türkiye ilk defa hipodroma benzer bir yer görüyor. O zamana kadar ancak birkaç yüz kişi arasında müşteri bulan at yarışları, bakalım şimdi, yüksek ve şık sınıflarla beraber büyük halk kütlelerini çekebilecek mi? Binlerce insana yer, kısım kısım her tabakaya tecelli sahnesi açık...

Müşterek bahis vesair gelirler, İstanbul hariç, Ankara ve İzmir'de Hususî İdare'nin nef'ine hizmet etmektedir. Hipodrom kendisine ait olduğu için, gelir kaynağı da Hususî İdare'de... Encümene yalnız işin fikri idaresinden başka bir şey kalmıyor. Encümen de, başını devlet nüfuzuna dayamış, bütün masraflarını «tahsisat-ı mes-ture» ve banka yardımlarından temin etme yolunda gidiyor ve bu tuhaf vaziyet böylece devam ediyor.

1936 da muhteşem törenlerle açılan ve ilk defa Türk yarışçılığını üstün bir mekân ölçüsüne kavuşturan Ankara Hipodromunda başlangıç manzarası budur.

1938 senesine kadar böyle... Yetiştiricilik davası bu sene yenilenmiştir. Üstüste taze hamleler... Karacabey Hârâsına, iyi bir seçiş eseri, kıymetli «safkan» kısıraklar geliyor. Bu işde yardımcı, yine bir İngiliz... İngiltere'nin Ankara Sefiri (Sir Percy Lorain)... Bu Türk dostu ve ananevi İngiliz yarışçılığının memleketimizde de teessüsünü politikasına uygun gören Büyük Elçi, İngiltere cephesinden bize her kolaylığın gösterilmesini temin ediyor ve «safkan» yetiştiriciliğinin büyük hamlesi 1938 de atılmış oluyor.

Hususî İdare'nin «iradı benim, masrafı senin!» siyaseti, akameti davet etmekte gecikmedi.

«Örtülü Ödenek» bol keseden işleyemedi, bankalar yardımlarında istendiği kadar cömert davranmadı; nihayet ikramiyeler düştü, yarış himaye sahalarına para harcanamadı ve yarışlar sukut etmeye yüz tuttu.

Arada büyük ikramiyeler : 1936 (Şlem) Memduh Alan; 1937, Taşpınar, Salih Temel; 1938, (Romans), Prens Halim Sait...

1939... İkinci Dünya Harbi... Harb devresinde yarışların, ancak hâra mahsulü «safkan» lar sayesinde yürütülmesinden başka ümit yoktur ve zaten böyle olmuştur. Arap atı daima mevcut ve devamda...

Yamalı bohça halindeki bu binbir tezad levhası, başta Hususi İdarenin garip vaziyeti bulunmak üzere, kendilerine yarış sahasından başka bir yerde gaye kabul etmeyen ve bu işe kendilerince (puriste) sâfiyetçi bir ruhla bağlanan kimseleri sinirlendiriyor ve kendilerini toplu ve müessir bir hareket formülü bulmaya sürüklüyor.

Fikret Yüzatlı, Ahmet Atman, Fehmi Simsaroglu ve Sait Akson birleşiyorlar ve 1941 de «Yarış Atları Yetiştiricileri ve Sahipleri Cemiyeti» ni kuruyorlar.

Fikret Yüzatlı cemiyetin reisi oluyor; ve yarış sahasını kaplıyan atalet ve tezadlara karşı mücadele fikri, kelimelerle kutlanıyor.

Fikret Yüzatlı, Atıf Esenbel gibi İnönü'nün yaverlerinden ve eminlerindendir. 1931 de askerlikten ayrılmış, kendisini yarış âlemine vermiş ve 1939 da mebus seçilmiştir. Ahmet Atman büyük ahır sahibi; bugünün en ileri yetiştirici ve yarışçılarından Fehmi Simsaroglu da henüz teşebbüsünün başlarında...

Manzara şudur : «Yarış ve İslah Encümeni» nisbeten parlak devresini, koşular yeni hipodroma nakledilinceye kadar yaşamış ve ondan sonra ruhi ve mali binbir sebeple pörsüme mevsimine girmiş, enerjisini her ân biraz daha kaybetmiş, kuru bir isim ve dağınık bir merkezden ibaret kalmıştır. İstanbul'daki Sipahiocağı ise, içinde daha ziyade iskambil kâğıtlarının yarıştığı, sureta hükmi şahsiyet yaftası... Âlemde hiçbir misal, Sipahiocağının ilk teşekkülüyle son tekevvünü arasındaki hazin farkı yaşatamaz.

Cumhuriyet devri yarışlarının bundan sonraki seyrini «ölü devre» zaviyesinden mütalâa etmemiz gerekiyor.

ÖLÜ DEVRE

Ölü devre, 1950 ye kadar yarışların Ankara ve İzmir'de, Hususi İdareler menfaatine, masrafları karşılayamayacak kadar ölü ve bitkin; İstanbul'da da 1945 e kadar Fikret Yüzatlı, sonra muhtelif teşekküller hesabına şöyle böyle sürüp gittiği zaman dairesi...

1939 da Gazi koşusu, Musa Yılmaz'ın Yılmazkaya'sı; 1940 da Ahmet Atman'ın Gonca'sı; 1941 de de Salih Temel'in Subutay'ı tarafından kazanılmıştır.

1939 da ihdas edilen Reiscumhur koşusu galipleri de şunlar :

1939 - (Batrav) - Salih Temel... 1940 - (Romans) - Prens Halim... 1941, yine (Romans), yine Prens Halim...

Sene 1942 : Gazi koşusu : Çobankızı - Salih

Temel... Reiscumhur koşusu: (Romans) - Prens Halim... 1943: Gazi - Varad - Fikret Yüzatlı... Reiscumhur - Hasba - Ahmet Atman... 1944: Gazi - Toros - İlhami Aytaç... Reiscumhur - Buket - Fehmi Simsaroglu... 1945: Gazi - Fattan - Ahmet Atman... Reiscumhur - yine aynı at ve aynı sahip...

1946 da İstanbul yarışları, artık mummyası bile dağılmaya başlayan Yarış ve Islah Encümeni-ne, yani eski sahibine intikal edip onda ancak bir sene kalabiliyor; ve 1947 den sonra, akim kalan bir teşebbüs «Atyar Şirketi», onu takiben büyük ekürî sahiplerinin finanse ettikleri müşterek idare... Fakat bu fazla devam etmiyor. 1948 den itibaren sonuna, yani Türkiye Jokey Klübüne kadar saha, «Yarış Atları Yetiştiricileri ve Sahipleri Cemiyeti» ne kalıyor. Reis dalma Fikret Yüzatlı...

Yarışlar ölü gitmektedir ama, müşterek bahis grafiğinin birdenbire büyük sıçramalar kaydettiği hengâme yaklaşıp bulunmaktadır. 1945 den itibaren yükselmeye başlayan müşterek bahis alâkası 1948 ve 1950 yi takiben büsbütün artacak ve idare Jokey Klübün eline geçtikten sonra zeveban noktasını bulacaktır.

Artık yakın tarihlere geldiğimiz için galiplerini göstermeye lüzum hissetmediğimiz küçük ve büyük koşular devamınca oyun yükselmektedir.

1949 daki yangın hâdiselerinden sonra sadece hesapları teftiş ve neticede tebrik edilen Cemiyet, o ân için maddî iflâsı bir tarafa, herhangi bir manevî nefis murakabesine tâbi tutulmuyor. Mahut yarış günü kazanan atların ikramiyesini

yarı yarıya ödedikten sonra tekrar işe koyulan ve hemencecik maddî yarasını sarıveren Cemiyet, hakikatte ölü vaziyetteki yarış müessesesini sırtında taşımaya devam ediyor. Yarış ve Islah Encümeni büsbütün ölmüş, son teşekkül maceraları da şu hale gelmiştir. Öyleyse ya tam olmanın, ya tam ölmenin günüdür.

TÜRKİYE JOKEY KLÜBÜ

Bu vaziyet yıllardanberi dâvanın halislerini için için yiyip kemirmektedir. Durum, Nasreddin Hoca'nın un helvası misalindeki hikmeti ihtar ediyor:

«— Ömrümce tek isteğim bir un helvası yemek oldu. Un bulundu, şeker bulunmadı. Şeker bulundu, yağ bulunmadı. Hepsî bulundu, ben bulunmadım.»

Şu farkla ki, bizim mevzuumuzda, tencere ve içindeki kupkuru undan başka hiçbir şey mevcut olamamıştır. Tencere hipodrom, un da at... Ayrıca şekeri, yağı ve Nasreddin Hoca'sı, lâzım... Yani aşk ve zevki, teşkilâtı ve merkezi idare mihrakı... Nasreddin Hoca «hepsi bulundu da ben bulunmadım!» derken ne kadar incedir; gerçekten en hazin bulunmayı kendisinininkidir ve işte mevzuumuzda, hem Nasreddin Hoca, hem de onunla beraber birçok şey var değildir.

En büyük muztarip Salt Akson... (Jiro), Ahmet Atman, Fehmi Simsaroglu gibi halislerle buluşuyor ve esaslı bir nefis murakabesine yol açıyor:

«— Her şey olur gibi olduktan sonra yine ol-

maza girdi. Ne yapalım ve bu halden nasıl silkinip kurtulalım?»

Cumhurrelisi İsmet İnönü'ne acıklı bir müracaat kararına varıyorlar. Sait Akson, masasının başına geçiyor, önüne kâğıtları yığıyor; ve içinin bütün yanığını 8 sayfalık bir istida halinde döküyor. İsmet İnönü'ne hitabeden bu istidanın ruhu:

«— At ve yarış işinde bizden geri memleket kalmamıştır; mutlaka garp memleketlerindeki örneklere eş, kanunla müeyyideli ve tam salâhiyetli bir teşkilât lazımdır.»

Fikir, «Türkiye Jokey Klübü»... İstida biraz evvel bildirdiğimiz halisler tarafından derhal imzalanıyor. Arkalarından Fikret Yüzatlı da, 48 saat süren münakaşalardan sonra teşebbüs dairesine katılıyor, o da imzayı basıyor. İmzalar: Sait Akson, Fehmi Simsaroglu, (Jiro), Ahmet Atman ve Fikret Yüzatlı... İstida «Atebe-i Ulyâ» ya takdim olunuyor.

İsmet İnönü alâkalı... Gözlüklerini takıp istidayı harf harf okuyor; mühim satırlarının altlarını kırmızı kalemle çiziyor ve Ziraat Vekili Tahsin Coşkan'a havale ediyor. Vekil, müteşebbisleri çağırıp soruyor:

«— Ne yapalım beyler; söyleyin, bu dâvanın hal şekli nedir?»

«— Bütün atçıları toplayan bir kongre halinde buluşalım ve bir karara varalım!»

Diyorlar.

Toplanıyorlar. Hepsi otuz kişi kadar... Vekil riyaset ediyor. Fikir, münakaşa, dâva, aks-i dâ-

va... Aralarından bir tâli komite seçilip müstakbel teşekkülün (statü) sünü yapması kararına varıyorlar. Müstakbel teşekkül işlere el atıncaya kadar da yarışların bu tâli komite tarafından idaresi isteniyor. İsmi (İntikal Devresi Muvakkat Komitesi) olacaktır. Her şey, nazariyede hemen vücut buluyor. Komitede, Sait Akson, Ahmet Atman, Fikret Yüzatlı başta...

İş... Komite hiçbir iş yapamıyor ve 1948 yılını, vekâletnamesini kabul ettiremeyen bir takipçi gibi koridorlarda geçiriyor. Zira her şey mümkün, fakat Jokey - Klüp fikrini hazmettirebilmek kaabil değil...

1949 da yine Ziraat Vekili Cavit Oral daha anlayışlı... Jokey - Klüp fikrine tamamen yatıyor. Fakat bu fikri Başvekil Hasan Saka'ya nasıl aşılansın?.. Gidip arz ediyor:

«— Bu işin çaresi, medenî memleketlerde olduğu gibi bir Jokey - Klüp tesis edip bütün idareyi eline vermektir. Ne buyrulur?»

Hasan Saka'nın cevabı:

«— Ben Jokey - Klüp, mokey - klüp, anlamam! Bu işi devletleştirelim vesselâm!.. O zaman kurtuluruz!»

Devletleştirme cereyanı başlıyor ve tap taze ümitler birdenbire kuruyor.

Kanunî hiçbir müeyyidesi olmayan «Yarış ve Islah Encümeni» fiilen çökmüş olduğu gibi kavlen de ortadan kalkıyor; ve bu ilk teşekkülün kurucusu Atıf Esenbel, esasen çoktanberi çekilmiş bulunduğu yarış sahası arkasından dünya plânını da terk ediyor, ölüyor.

Cavit Oral, daima vaitkâr ve seçimleri Halk Partisinin kazanacağından emin, müteşebbisleri teselli ediyor :

«— Ben Jokey - Klüp fikrine taraftarım. Biraz sabrediniz; hükümet şimdi binbir siyasi dert içinde... 1950 seçimlerinden sonra bu işi ele alır ve muvaffak oluruz.»

1950... Başta Halk Partisi ve Demokrat Parti büyükleri olmak üzere herkesin ümidi, hattâ kanaati hilâfına büyük inkılâp... Demokrat Parti iktidara geliyor ve bizim at ve yarış sevdalıları, üzerinde, rüyalarındaki sistemli yarış silüetlerinin teressüm ettiği bir ufuk karşısında kalıveriyorlar.

Müteşebbisler yeni iktidardan sonra doğru Adnan Menderes'e... Yeni Başvekil, işe, eski bir atçı ve hârâ sahibi olan Fevzi Lûtfi Karaosmanoğlu'nun bakmasını münasip görüyor.

Fevzi Lûtfi'nin etrafında kümeleniyorlar: Sait Akson, Prens Halim Sait, Nejat Evliyazade, General ve Mebus Saim Önhon... Kurucularla beraber ilk umumî heyet dokuz kişi... İstida verilmiş ve Türkiye Jokey Klübü Cemiyetler Kanununa göre kurulmuştur. Fakat bundan ne çıkar? Her şey, bu teşekkülün devletten temin edebileceği kanuni mesnedde... Derhal işe girişip kanun tasarısını hazırlıyorlar. Yeni Ziraat Vekili Nedim Ökmen'dir; ve merkezi hak ve salâhiyeti Ziraat Vekâleti üzerinde toplamak şartıyla Jokey - Klüp fikrinin koruyucusudur. Kanun tasarısı hazırlanırken, işte bu haklar ve salâhiyetler meselesi üzerinde, Jokey - Klüple Vekâlet arasında bir hayli çekişme ve tartışma oluyor; nihayet ahenk yerine geliyor, tasarı Meclise sevkediliyor ve

1953 Temmuz ayında kanunlaşmış bulunuyor.

İşte, kuruluşu nazariyede 1950 olan Türkiye Jokey Klübü, fiilde artık tamamiyle meydana çıkmıştır. O tarihe kadar yarışların idaresi, Ankara ve İzmir'de daima Hususî İdare, İstanbul'da da Cemiyetin elinde İstanbul yarışlarından bir hayli kâra geçen «Yarış Atları Yetiştiricileri ve Sahipleri Cemiyeti» Türkiye Jokey Klübünün tesis ve idare masraflarına adamakıllı yardımlar ediyor; ve 1954 başından itibaren inhisar, her hafta Türkiye Jokey Klübü'ne geçiyor. Kanunun verdiği salâhiyet, Ziraat Vekâletine aittir; onun tevcihi olarak da Türkiye Jokey Klübü'ne...

Reis Ethem Menderes ve ilk dokuz kişilik umumî heyet... Aralarında Osman Kapani, General Ali Fuat Cebesoy, Adnan Karaosmanoğlu ve Enver Güreli... Bunlardan başka büyük ahır sahipleriyle beraber bugün umumî heyet kadrosu 43 kişi... İzmir Mebusu Sadık Giz, evvelâ âza, sonra General Saim Önhon'un peşinden Umumi Kâtip... Türkiye Jokey Klübünün bütün ideolojik ve sistematik idare ölçüsü, onun mümessilliğinde...

Tahsilini Galatasarayından sonra Belçika'da ikmal etmiş, Avrupalıdan daha Avrupalı, Anadolu senyörü tipi Sadık Giz, dünya çapında bir Jokey - Klüp mefhumunun arayıp da bulamayacağı ve yüzüğünün halkasına, zarafet, fikir, maddî ve manevî temsil ehliyeti, her bakımdan ana taş diye oturtacağı kıymet...

1957 yılına kadar Türkiye Jokey Klübünün vaziyetini temeline oturma devresi diye gösterebiliriz.

Temeline oturma devresinde, Klübün idare

heyeti plânında birtakım fikir ve gaye ihtilâfları olmuş; nihayet evvelâ General Saim Önhon ve peşinden Fikret Yüzatlı'nın heyetten ayrılması ve Umumi Kâtipliğe Sadık Giz'in davet edilmesiyle armoni teessüs etmiştir. Fakat böylece hiçbir şey bitmemiş, her şey başlama devresine girmiştir.

«Ağyarını mâni, efradını câmi» düsturuna göre, ölçünün ilk kısmını yerine getirmiş olan Jokey - Klüp, bundan sonra dâvasının en çetin kısmı, yapıcılık safhasına ayak atmış bulunuyor. Büyük imtihan devresinin başındayız. Elimizde ilk teşebbüs olarak, on kûsur milyon liraya yaptırılmasına başlanan İstanbul Hipodromu var... Mekân ölçüsü... Güzel! Fakat dâvanın en hassas nahiyesi, zaman, yani ruh ve fikir cephesidir. Bütün iş de, o mekânı pırıl pırıl ışıldatacak olan bu cephede... «İstikbalde at» faslında, menfi tarafları ve müsbet tedbirleriyle mütalâa edeceğimiz bu cephe, arsanın temizlenmesinden sonra üzerine çıkılması gereken usul ve sistem binasının, maddi hipodrom tesislerinden çok üstün mimarisini gizlemektedir.

Bekleyecek ve ne olacağını göreceğiz.

TÜRK YARIŞ ÂLEMİNİN İLK SİMALARI

Başa, Sait Akson'un babası Akif Beyi alacağız: Uzun boylu, gayet zayıf, çakır gözlü, İskoçyalı tipinde bir zat... «Reis-ül-küttap» unvanlı, eski devir Hariciye Nazırlarından birinin torunu... Sevdiklerine karşı lâübalî, bazan da küfürle karışık konuşması, hoşsa giden taraflarından...

Mesleği avukatlık; fakat hangi avukatlık?.. O, kendisine, zevcesine ve elinde bulunan bütün imkânlarla ait parayı ve bütün mesleki faaliyetini yalnız bir mihver etrafında harcamıştır: At ve yarış... Ve eğer atları arasında dünyanın en büyük örneğini verememişse, çocuğu Sait Akson'a gerçekten dünyanın en keskin at aşkını aşlamış, onu bir at delisi olarak yetiştirmiştir. Bundan büyük yetiştiricilik mi olur? İlk yarışlardan itibaren dâvada yeri vardır; daima faal ve kendisini vericidir; ve Türkiye'de ilk «safkan» fikri ve ithalciliği, telif hakkı mahiyetinde, onundur. Eski yarışlarda, sırtında incecik bir (empermeabl), başında buruşuk bir şapka, göğsünde dürbün, ince ve uzun, onun hayali hemen gözönüne gelir. Yolunda tam idealist ve nev'i şahsına münhasır tiplerden... Kanlıca'daki yalı ve Beşiktaş'taki konak, un haline getirilip atlarının yemliğine döküldü.

Atıf Esenbel, Mahmut Celâleddin Paşa'nın oğlu ve Paris Sefiri meşhur Münir Paşa'nın kardeşi; (alângle) giyinişi, gayet tabii ve lüzumundan fazla kayıtsız tavrı ve korkunç disiplinciliğiyle maruf... Jokey terbiyesinde «Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir» düsturunu gayet iyi bilir ve sözden anlamayanları tepelemekte maharet gösterirdi. Bugün herhangi bir nizamsızlıktan şikâyet bahsi açıldı mı, hemen içini çekip şöyle konuşanlar vardır:

«— Hey gidi Atıf Bey, neredesin?»

Yarış dâvasının ilk nizamını bulmasında da ve sonra bir türlü bulamamasında da hizmeti ve rolü büyük oldu.

Ahmet Atman; büyük at aşığı, iş adamı, kırıcı asabiyetiyle tanınmış, ufak tefek cüsseli, fakat enerji küpü bir insan...

Doktor Seferof... Kardeşi jokey Arkadi ile beraber Mütareke zamanında bize sığınan Beyaz Ruslardan... Akif ve oğlu Sait Akson'un dostlarından... Tam bir centilmen... Rusya'da «safkan» ları ve yetiştirici faaliyeti varmış... 1923 den itibaren yarış hareketlerinin içinde... Türk koşu hayatında, nizamlı yarışın harareti müdafaacısı ve koşularda centilmen binicisi...

Jokey İhsan Bey... Kısacık boyu, büyük kafası, daima gülümseyen küçük gözleri ve yüzünün binbir tecrübe ve çile belirtici mânalı hatlarıyla, feleğin çemberinden geçtiği hissi veren karakteristik örnek... O gün bugün jokey tabakasının seviyesi malûm iken, İhsan Bey, bu mesleğe, at cinnetiyle — evet, böyle bir cinnet şubesi vardır — en yüksek derecelerden inmiştir. Yemen Vali ve Kumandanı Müşir Abdullah Paşa'nın oğlu ve İkinci Abdülhamid Hanın yaverlerinden, Meşrutiyet tasfiyesinde rütbesi Miralaylıktan Mülâzımlığa indirilmiş ve o, bu takdir ölçüsünü zevkle benimsemiştir. O kadar at delisidir ki, zâbit olduğu için iştiraki mümkün olmayan bazı koşulara, «Ethem» müstear adıyla, basit bir jokey gibi katılmıştır. Tekâütlüğünden sonra, ilk İstanbul yarışlarından başlayarak işi gücü jokeylik... Sahanın bütün renkleri, çizgileri, dedikodu helezonları, mâna bûklümleri onda... O da at merakını oğluna intikal ettirmeyi bildi.

Refik Evliyazade'yi en sona bırakışımız, onun büsbütün ilk devre ait, müstakil ve münferit bir çehre belirtmesinden... İzmir alafrangalık mu-

hitinin en parlak siması, (Angloman), (kurtizan) ve tam mânasiyle hovarda bir seciye... Evliyazadeler ailesine, Türk yarışlarının ilk kurucuları göziyle bakılabilir.

Tiplerini birkaç çizgi içinde resmetmeye çalıştıklarımız, ölümlerine ait... Hayatta ve faaliyetinde olanlardan bahsedemeyeceğimize göre, şimdi sağ olup da faaliyetlerini bırakmış üç kişiye birer nazar atalım:

Prens Halim Sait... Meşhur Sait Halim Paşa'nın oğlu... Mütarekeden sonra Mısır'dan ve başka yerlerden at getirtti ve bir aralık Türk yarışlarının prensi kesildi. Yardımı büyük... Yine bir aralık «yarımkan» koşusuna yol açılınca bütün (elevaj) ını buna döktü, sekizde yedi «yarımkan» lar elde etmeye başladı; ve bu koşular birdenbire kaldırılınca küsüp uzaklaştı. Kendisine, bazı kimselerin, muvaffak olamaması için her zorluğu çıkardığı ve sonunda Prensi bezdirdiği ve küstürdüğü söylenir. Herhalde nizamlı bir yarış dünyasında Prensin hizmeti büyük olabilir. Prens, biraz içkiye düşkün, dalgınca ve (lâkonik) haliyle maruf, geceleri bile at rüyası gören ve sabaha karşı yatağından fırlayıp (antrenman) telgrafları çeken bir at ve yarış sevdalısı...

Sabri Tulca... Romanya Türklerinden, eski Romanya Kraliçesinin yaveri, Romanya'dan itibaren atçı, binici ve yarış amatörü... Birinci Dünya Harbinde bize iltica ediyor ve Sipahiocağı faaliyetlerine katılıyor, ocağın atçılık şubesini idare ediyor. Aynı zamanda (centilmen) binicisi ve bir aralık Türkiye'de at sahibi; at estetiğinin bü-

tün izlerini üzerinde taşıyan, Avrupalı Türk efendisi...

Hakkı Eray... Eski jokey ve antrenör örneğinin tam babayâni efendi soyundan... Alelusul, ufacık tefecik... Bir sürü hizmeti, rolü var... Enver Paşa'nın Maşallah'ı ile, Birinci Umumi Harb başında yapılan manialı bir koşuda ikinci gelmiş... (Hindenburg)un oğlu ve kimbilir nasıl bir atla birinci, o da ikinci... Büyük muvaffakiyet... Bir vakası pek hoş: İngiliz atı kıtlığında — henüz Ankara yarışlarının ilk devresi — bilmem nerenin vilâyet aygır deposundan (Baraton) isimli aygırı, talimsiz ve idmansız, yarışa sokmak üzere getiriyorlar. Aygır, trenden, dünya şampiyonu bir pehlivan gibi büyük törenlerle indiriliyor, almıyor, önünde davul ve zurna, hoplatıla zıplatıla sahaya getiriliyor; ve burada, çoktanberi jokeyliği bırakmış olan Hakkı Eray'a peşkeş çekiliyor:

«— Sen bineceksin!»

Hakkı Eray'ın, idmansız bir ata, idmansız jokey olarak binemeyeceği yolundaki bütün yalvarmaları püskürtülüyor ve zavallı babayâni jokey, dünyanın en gülünç vakası olarak damızlık aygıra binip koşuyor. Startta aygırın yaptıklarını ve etrafa sarkıntılıklarını hayal edin! Nihayet damızlık idmansız aygır ve idmansız jokey, birbirine sarılmış, geliyorlar. Hakkı Eray'ın tipini bu misal gösterebilir.

Dün ve bugün, daha neler, neler; ne tipler, ne seciyeler, ne renkler, ne şekiller, ne biçimler?... Yarış sahasının içindeki her fert aşağı yukarı ayrı bir tiptir; bu da atın insan ruhunu suyun

yüzüne çıkarmasındaki cazibe kuvvetinden doğmakta olsa gerek...

BUGÜNKÜ UMUMİ MANZARA

Artık teşkilât var, hipodrom var, at var, yetiştirici ve yarışırıcı var, kendisine göre bir halk ve alâka zümresi var, bir nevi hükümet ilgisi var; fakat bu kadar «var» dan sonra istenen seviye yok... Bütün korku, gerçekten yerine gelmiş bu kadar «var» ın insana bir kifayet duygusu verip, terkipteki düşük seviyeyi kronikleştirmesi ihtimalinde... Büsbütün mahrum olunan bir şey, daima iyi bir malikiyetin ihtarcısıdır; fakat yarım malikiyetler, insana vereceği gına hissi ve her türlü hamleye mâni rehavet tesiriyle, çok defa mahrumiyetten beterdir. Malikiyetten sonra gelen mahrumiyetler büsbütün şifasız olur. Bu, insana, daima kendi kendisini aşmak cehdini kaybetmemesi bakımından, her oluşa şâmil, ilâhî bir derstir.

At ve yarış dâvamızı saran dertleri, birer mücadele hedefi olarak bundan sonraki fasılda çerçevelemek üzere, şimdi yalnız günün umumi manzarasını tamamlayıp bırakalım:

Hususi ellerde ve «İngiliz atından başka yarış atı olamaz!» düsturuna bağlı olanlarda «safkan» miktarı: Yarış sahasında, sakat ve diskalifiye, bütün posası dahil, 140 - 150 at ve kısarak... Yetiştiricilik çerçevesinde 20 - 25 aygır ve 120 - 130 kısarak...

Yani bütün memlekette bütün «safkan» mevcudu 300 kadar...

Arap atının, başta devlet olmak üzere, yetiştiricilik sahası hariç, yalnız koşu sahasında mevcudu 500 ü buluyor.

Umumi yetiştiricilik faaliyeti, devlet şurada, bir zümre burada, birtakım münferit şahıslar orada ve burada, istikametsizdir; ve sıklet merkezinin İngiliz mi, Arap mı olacağı mechuldür. Memleket şartlarına göre İngiliz yetiştiriciliği bir servet meselesi, Arap yarıştıracılığı ise az denecek sermayeli bir iş... Bu dâvada, Türkiye Jokey Klübü İngiliz atı teşvikçisi büyük ve zengin ikramiyelerinden başka, fikir aşılavıcı ve mal sahibi olmayı kolaylaştırıcı tedbirlere başvurmuş vaziyette...

Çok şükür ki, beş büyük ahır halinde, servet sahibi İngiliz yetiştiricileri ve yarıştıracıları vardır. Bunlar için, yarış doğrudan doğruya kâr mevzuu olmadığı ve tahsis ettikleri sermaye asil ticaretlerine sarfedilse kârlarının çok daha büyük olacağı tabii bulunduğu halde, at cazibesi etrafında ısrarları çok güzel... Halbuki atçılık lûgatçesiyle konuşanların dillerinden hiç düşürmedikleri «yarış endüstrisi», mutlaka kâr ile kaim... İktisatta, maliyet ve kâr endişesi başta olmayan hiçbir endüstri mefhumu düşünülemez.

Hükümet alâkası, sadece olup bitenlerin tefiş ve murakabesi üstünde, yapıcı ve yaşatıcı himaye şartlarına davet edilmiş olmaktan uzaktır.

Bunların hepsi (objektif) tesbitler... Ayrıca ve büyük dert halinde, daha neler var!.. Müsterek bahis, doping, bir sürü hile nev'i, jokey ahlâk ve terbiyesi, üstün sınıf halk ve hükümet alâkası, at sahibi ve yetiştirici seviyesi vesaire vesaire... Daha isimlerini söyler söylemez mahiyet-

leri belli olan bu dertleri, biraz evvel kaydettiğimiz gibi, objektif tesbitler çerçevesinin dışında tutuyor ve tedavi çareleriyle beraber «istikbalde at» faslına tahsis ediyoruz.

Bugünkü umumi manzara, her unsurun yerine gelip, yine her unsurun ayrı ayrı ve terkip halinde kalkınmalar istediği, oluş içinde en büyük oluş ihtiyacı tablosudur. Yani olan değil, olması gereken şeylerin ihtarcısı bir ilk zemin...

KIYMET HÜKMÜ

İngiltere'den tam 300 ve Fransa'dan 150 sene sonra başlayan nizamlı yarışçılığımız; ve İngiltere'den tam 200 ve Fransa'dan 120 sene sonra yerine gelen yarış müessesemiz, bugüne kadar, yarım asırlık hikâyesini, topyekûn bir ana rahmi macerası telâkki ederse dâvanın ruhuna ermiş olur. Hakikatte bugüne kadar bütün kademeler tek ve düz bir hattın ibarettir; ve bu hattın dikilmeye başlayacağı tarih bugündür. İlk İzmir yarışları, Türkiye saksısında bir yapma çiçek; Birinci Cihan Harbi İstanbul yarışları, dünyayı tufan götürürken Başkumandan Vekilinin kapalı manejinde bir gösteri; «Yarış ve Islah Encümeni» yarışları da muhafız süvari bölüğüne, manken şeklinde kurulu bebeklerle vals dersi verir gibi bir şeydir. Fakat bunlardan her birinin belibaşlı faydaları olmuş, faydalar devredile edile bugüne gelmiş; ve nihayet yarım asır sonra aradaki sun'ilik kalkarak, maddi ve manevi bütün faktörleriyle yarış, Türkiye'ye yerleşmiştir. Ancak bugündür ki, teşkilâtıyla, sevk ve idare merkeziyle, usulü ve nizamiyle, çalkalana çalkalana

karışan ve nihayet şişenin dibine çöken muayyen bir halk zümresiyle, yetiştirici ve yarıştıracısiyle, pazarı ve borsasıyle, kısaca sıhhati ve illetiyle memleketimizde yarış iklimi tutmuş, yani çocuk doğmuş bulunuyor. Artık cana kavuşmuş bu uzviyette gözümüze çarpan ne kadar sakatlık ve aksaklık varsa, onları, hattâ hayat sahibi olmanın neticeleri diye göstermek bile mümkündür. Fakat ideal, sıhhatli ve kemalli hayattır; ve bu idealin kendisini ilk defa ihtar etmesi şerefıyla beraber, mesele teşkil ettiği gün, yine bugün... Türkiye Jokey Klübü, bugünü, varmış olmanın değil, ilk defa varmak üzere yola çıkmanın günü kabul ederse hakikat yerini bulmuş olur.

İSTİKBALDE AT

ATIN İSTİKBALİ

Kendisine yeni bir ruhî nizam arayan medenî dünyanın buhranı daha ne kadar sürer ve nasıl neticelenir; fen ve makine terakkileri istikbalin adamını ne şekillere sokar ve bu robot insan nelerden zevk alır; bunu düşünmüyor, yahut mevzuumuzun içinde görmüyoruz. Bu yüzden de atın istikbalini umumî mânada hecelelemeye çalışmıyoruz. Fakat ruhumuza hâkim duygu halinde bildirelim ki, at, bilhassa prens soyu ve prens faaliyetiyle insanın yanındadır; cihanda hangi inkılâp olursa olsun, at ve insan birbirinden ayrılamaz; yeryüzünü su kaplasa, birbirine sarılmış olarak beraber yüzerler ve beraber boğulurlar.

Atı bu dünya çapındaki görünüş noktasından birdenbire çekip vatanımıza irca ettiğimiz zaman manzara değişiyor; ve atın istikbali, bu

defa fevkalâdeliklerden ziyade alelâdeliklerin kararttığı bir zemine düşüyor.

Prens soyu ve prens faaliyetinin binbir nev'i içinde at, garp dünyasında, istikbali noktasından bize nazaran çok ileri merhalelere ait kaygılar yaşatırken, bizde henüz ilk oluş kademesine bağlı dertlerle çevrili; ve ilerletici saiklerden ziyade geriletici âmillerle sarılı bulunuyor. Doğan çocuğun, kötü huylar kapması, ruhunu ve uzviyetini selâmete çıkaramaması, muhitini bulamaması ve her bakımdan lâyık olduğu kıymet hükümüne erememesi gibi bir şey...

Böyle olunca, atın istikbalini, Türkiye'de müsbet faktörlerin davetinde değil de, mânasını bozan ve hayatını karartan menfi müessirlerin tasfiyesinde aramak doğru olur. Karanlığın olmadığı yerde mutlaka aydınlık bulunacağına göre, aydınlığın şartlarını, karanlığın giderilmesi çareleri içinde yakalayabiliriz.

O halde aydınlıktan değil, karanlıktan bahsedelim; ve bütün tarihi, şiiri, ruhi ve üstün tecelli şekilleriyle heykelleştirmeye çalıştığımız atı, bir de iş bakımından ideoloji ve sistem plânında göstermiş olalım... İdeoloji diyoruz; evet, bu mefhumu ata kadar düşürmüş olmakla bizi suçlandıracak biri varsa, bilsin ki, değil at gibi bütün beşeri ruh fakültelerine müessir bir mahlûk, hattâ belediyenin, bir çöp yığını karşısındaki tavırı bile, hem o cemiyetin ideoloji bütünü, hem de kendi küçük tedbir fikri içinde ideolojik bir kıymet ifade eder ve bu kıymetin bulunmadığı yerde sistem olmaz.

Tevekkeli Romalı dememiş:

«— Çizmemde bir çivi eksik olsa, Roma medeniyet bütünü tamam değil demektir.»

Şimdi tek tek, atın istikbalini karartıcı müşahhas dertler üzerindeyiz.

MÜŞTEREK BAHİS

Bu iş, mücerret prensip olarak, atın melek mânasına insanların musallat ettiği şeytandır; ve tıpkı insandan «nefs»in ayrılmasına imkân bulunmadığı gibi, onu, hipodromların üstüne kanadarmekten alıkoymak kabil değildir. Atı, insan koşturacak ve insan seyredecek oldukça, her yerde ve her işde görüldüğü gibi, mutlaka nefsiyet tecelli edecek; o da biricik ifade ve tercümesini parayla iddialaşmak şeklinde gösterecektir. Birkaç asırdanberi münakaşa mevzuu olan bu mesele üzerinde bütün oihan, müşterek bahis kalkacak olursa yarış yerine tek ferdin gelmeyeceği; dolayısıyla bu işi besleyici iktisadi pazarın yıkılacağı ve ikramiye kaynağının kuruyacağı teşhisinde müttefiktir. Yarış olmayınca ıstıfa, ıstıfa olmayınca at olmaz.

İnsanların, en iyi elbiselerini giyerek ve en zarif tavırlarını takınarak sırf zevk ve bedii heyecan için akın edeceği ve orada nur alınlı ulular halinde tribünlere sıralanacağı âlem, bu malûm dünyada ve bu malûm şartlar içinde hayal edilemez. Heyhat ki, atı da, bütün sefaletleriyle mihli olduğumuz toprak üstünde koşturuyoruz ve toprağın insandan geçme bütün kirini ona sıçratmaktan kurtulamıyoruz.

O halde, atı ıslah ve ıstıfa dâvasının biricik

tılsım dairesi olan yarış yerinden müşterek bahsi kaldırmak yerine, onun şerrini azaltmaktan başka çaremiz kalır mı?

Günahı hafifletmenin de yolu, oyunu, mümkün olduğu kadar (akademik), her cephesiyle her bilgi unsuru herkese açık, bütün hile tertiplerinden uzak, «tüyyocu» dediğimiz parazitlerin mikroplu sinek hücumundan mahfuz, hesap ve kitap cephesi salim hale getirmek ve ondan sonra insanları kendi iddialarına terketmektir.

Bu hususta Türkiye Jokey Klübünün kendisini hassasiyetle vazifedar kabul etmesi, at aşkı adına büyük bir hamleyle ortaya atılması, atların vaziyetine ait resmi bültenler çıkarması, çalışmalarını yakından takip ve teftiş etmesi, «doping - at sahibi - antrenör - jokey - seyis» tertiplerine şiddetle mâni tedbirler bulması, parazitleri flitten geçirmesi ve hesaplarını en ince ve modern usulle vermesi şart...

Şu daracak çerçeve içinde parmak bastığımız teşhisler, işin sistemini kendi kendisine verici ve Türkiye Jokey Klübünü büyük bir inkılâba davet edici mahiyettedir.

DOPİNG

Kumar günahından sonra bir de kâğıt çalmak... Hem de nasıl; ilk günaha rağmen yarış çerçevesine yine ıslah ve istifasını temin edebildiğimiz atı, zehirlemek, öldürmek, içini dışını bıçakla kazımak, gayeyi topyekûn kumar hırsına feda etmek suretiyle...

1903 yılında Amerika yoliyle gelen ve Avru-

pa'yı kaplayan musibet (Kristof Kolomb) un getirdiği frengi gibi... Yarışlar üç, musibeti yarım asırlık...

Bu işi önlemek için tek çare, günahkâr sahibiyile birlikte günahsız atı kadro harici etmek değil, dopingi bir suç olarak kabul edip umumî ceza hükümlerine göre muamele etmek.

Muamelenin adaletle yapıldığını göstermek için, dereceye giren her atın, istisnasız, salyasını almak, onları üç şişeye bölmek; birini resmi tahlil laboratuvarına, öbürünü Klüp emrine, daha öbürünü de at sahibiyile beraber Klübün mühürleyeceği bir kasaya intikal ettirmek ve icabında Avrupa laboratuvarlarından mizan talep edilmesini mümkün kılıcı kontrollü bir vaziyet temin etmek lâzım...

Bakınız; bu tedbirlerden sonra, atına vitamin yedirirken bile terlemeyecek at sahibi, antrenör ve seyis kalır mı?

ÖBÜR HİLELER

Malûm ve beylik kombinezonlar: Atı tut, atı bırak, rakibini kapat, yarışı sat, halkı uyut, üç beş jokey anlaş ve dilediğini getir, film çevir, kül yuttur, geri maması ver, filân, falan...

Başta jokey ahlâkı bulunmak üzere, antrenör ve seyis kadrosunu kaplıyan büyük dava...

Jokey, antrenör ve seyis davası, bunların hem ahlâkı, hem de bilgisi bakımından muazzam bir murakabe mevzuudur.

Bunlar, her şeyden evvel mektebe tâbi tutmak, yetiştirmek, gereken ruh ve seciye hadde-

sinden yani ocak terbiyesinden geçirmek, başlıca hedef... Bilhassa jokeylerle at sahiplerinin içli dışlı temasını, -haşr-ü neşr-ini mümkün olduğu kadar zorlaştırmak, aralarına mesafeler koymak icabeder. Meselâ jokeyler Klüp emrinde, Klübe bağlı bir hizmet kadrosunda bulundurulabilir; sınıflandırılır, vazifelendirilir, oradan at sahiplerine ve istek karşılığı verilir, dizginleri Klübün elinde olur ve her ân Klüp murakabesine tâbi tutulur. İyilerini taltif, kötülerini şiddetle tecziye...

Türkiye Jokey Klübünün, devlet gizli ve açık emniyet ve istihbarat teşkilâtı gibi, gayet dakik ve hünerli bir şebekesi olmak gerek...

Emme-basma tulum balar gibi, bir taraftan âmil tedbirleri alacak... Kendi içinde de, devlet gibi, bir ideoloji merkezine bağlı bütün iş kollarını kurmuş bulunacak...

HALK VE HÜKÜMET ALÂKASI

Evvelâ halk alâkası... Hükümetinki birkaç kelimelik... Ne yapmalı da bu halkı, hassaten yüksek sınıflarıyla at yarışlarına ısındırmalı?..

Atın, prens faaliyetiyle boy gösterdiği her yerde bulunmak istememe rağmen, ömrüm boyunca yalnız bir kere, o da başka bir iş için stadyuma gitmiştim. Bir de baktım ki, on binlerce, on binlerce insan kafası, birbiri üstünde bir patates dağı gibi yükselmiş; ve bu ortası çukur dağın çepçevre iç cenahlarını saran kafalar, oktan keskin nazarlarını, kendilerinden biraz daha büyük, fakat daha mütefekkir bir meşin kafaya, topa

saplamış; çeneler sarkık, ağızlar feryat ve figan dolu, bir acayip âlem!.. Nihayet bütün hüneri, kale dedikleri bir dört köşe içinden geçmek ve ya geçirilmekten ibaret bir meşin topun belirttiği bu korkunç müeyyideye kapılanlardan, inanılardan olmadığımı anlıyorsunuz. O zaman bu levha karşısında düşünmüştüm ki, bu kadar insanı alârm işaretleriyle buraya topladıktan sonra biri çıkıp da orta yere dikilse ve dünya çapında bir şiir veya fikir okusa, acaba bu kalabalık ne yapar; cebinde dünyanın kurtuluş reçetesi bile olsa, sanat ve fikir adamını nasıl ısıklar, yuhalar, tekmeler, kapı dışarı eder?

Halbuki bizim burada bahsimiz, fikir ve şiir değil, sporların en güzeli olan at... Niçin bu spor futbol gibi tutmamış, tutturulamamıştır?

Yarışların bütün memleket çapında umumi kadrosu gittikçe genişlemektedir. Her yarış gününü yarım milyondan fazla oyun oynanır. Ancak, aralarında, estetik kaygısıyla veya vakit geçirmek arzusuyla gelmiş olan, acaba kaç kişi vardır? Nerede, dünyanın her tarafında görmeye alışık olduğumuz asalet ve zarafet muhiti, sâf spor alâkahları?..

Onlar, bizde bulunduğu kadariyle dahi yoktur; zira at yarışlarını, uzaktan tam bir kumar kabul etmekte; ve oynamamak şartıyla de olsa at heyecanına kendilerini vermeyi mânasız saymaktadır. Hipodromlar bir muhit teşkil edemediği için kendilerini cezbetmemekte, kendileri de oralara iltifat etmedikleri için muhit teşekkül edememekte... Tavuk mu yumurtadan, yumurtamı tavuktan?

Spor olarak tutunamaması da bu işin zevk kültürüne uzak kalışımızdan...

Hüküm :

Türkiye Jokey Klübü, halkın, hem de altı üstü en geniş (burjuvazi) sınıflarıyla alakasını çekmek için, yazı, çizi, söz, radyo konuşması, mûsamere, gösteri, konser, folklor, bütün vasıtalarla mücadele etmeyi bilmelidir. Biz, sıcak bir nefes helezonundan süzülen yakıcı hitapların, ısrar edilirse bir çakıl taşı bile kulağın şekline sokacağına inananlardanız.

Ya hükümet alakası?.. Evet, prens Hamlet'in dediği gibi, işte bütün mesele!.. At yarışı, kralların kurduğu ve koruduğu, beslediği ve tutturduğu bir müessesedir; ve yaşaması sadece devletin bahşedeceği şartlar ve açacağı iklimler sayesinde mümkündür. Bunu devlete, ister en büyük memleket servetlerinden at zaviyesi, ister kültür ve bedii zevk noktası, her yönden sindirebilmeli... Bu nasıl olur?

Dâvanın müdafaası bilmekle olur.

AT SAHİBİ VE YETİŞTİRİCİ

İki at sahibi var : Biri devlet, öbürü şahıs... Ve iki yetiştirici var : Biri devlet, öbürü şahıs... Devlet, atı koşturmak için yetiştirmez; satmak ve memleket hayvanlarını ıslah etmek için yetiştirir. Şahıs da atı, koşturmak ve satmak için... İkisinin de gayesi memleket hayrında birleşir. Zaten şahıs olmasa devlet atı kime satacak ve hangi işde kullanacaktır? Şu halde, aradaki çap

farkı mahfuz, at koşturucu ve yetiştirici şahıs, bu hususta devletten bir derece daha aktif ve se-mere vericidir.

Hükümetin yetiştiricilik sistemi üzerinde fazla duracak değiliz. Yalnız şu kadarını kaydedeceğiz ki, bugün elimizde mevcut üç, ve kurulacak olanıyla dört hârâ, sultanlık devrinden kalma ve «Çiftlikât-ı Hûmayun» lardan dönme miras mallarıdır. Bu mallar üzerinde, o gün bugün, bir ıslah payı iddia edilebilse de, büyük bir yenilik ve inkılâp hamlesi gösterilemez. Fransa'da uzun zaman «Hârâlar İdaresi», çok defa «Yarış-İslah Cemiyeti» ile elele yürümüş ve çok defa tırnak tırnağa mücadele etmiş, fakat bütün bir görüş ve ölçü zaviyesinden iş görmüştür. Nihayet her hak ve salâhiyet, Fransa'nın hususi yarış otoritesi olan «Yarış-İslah Cemiyeti» üzerinde karar kılmıştır. Halbuki Fransa'da yetişen büyük «safkan» ların ve bilhassa Fransız atı dedikleri (Anglo - Arap) lar ve daha nice cinslerin doğuruluşunda da Hârâlar İdaresi başrollerden birini oynamıştır. Fransa'da tırıs yarışları bu idareye mensup birinin eseridir. Bizdeki hârâ teşkilâtını, her şeyden evvel Fransa'da olduğu gibi, yüksek salâhiyetli ve yerpere bir vâhid olmaksızın uzak görüyor; eserini de, biraz evvel kaydettiğimiz (ideolojik) plâna yabancı, ne gibi at ırklarına malik olmamız icabettiği noktasından kararsız, sadece seri malı çalışmalar olarak itinalı ve muvaffak kabul ediyoruz.

Biz, her anlayışı, şu veya bu teşekkülden değil, bilhassa hükümetten ve Ziraat Vekâletinden bekliyenlerdeniz. Onun, Türkiye Jokey Klübü ile tam bir ahenk halinde ve geri plânda işini ta-

mamlarken, kanunen malik olduğu ön plân hakkıyla de Klübü tam bir istiklâle terketmesini di-
liyoruz. Kendisi menba ve Jokey Klüp mansab-
tır; kendisinde olan, orada görünecek; ve oradan
dönüp yine kendisine ve memlekete rücu ede-
cektir. Tezahür çerçevesini tamamiyle Jokey Klü-
be bırakmasını, işin içine hiçbir bürokrasi sıkın-
tısı sokmamasını; ve emri altındaki at fizyolojisi
âlimlerinden ziyade at ideolojisi sanatkarlarına
kelâm hakkını vermesini, Ziraat Vekâleti hesa-
bına en anlayışlı tavır telâkki ediyoruz.

Gelelim şahıslara... Bunlar da iki tip: Biri,
tek veya çift, münferit, yarışçı at sahipleri; öbürü
yine yarışçı ve yetiştirici toplu at sahipleri...
Sınıfın seviye ve eserine baktığımız zaman, dâ-
vanın, memleket çapına göre tam liyakat ölçüsü-
nü kendilerinde buluyoruz. Simsaroğlu, (Jiro),
Eliyeşil, Karamehmet, Atman, Karabucak, Kara-
cabey, Atıg gibi isimlerin ördüğü bu kadro, atm
muhtaç olduğu gerçek centilmenler zümresidir.
Bunlar, paraları olduğu için yüksek seviyede de-
ğil; her birinin ayrı imkân ve ticareti varken pa-
ralarını bu işe bağladıkları, yani bu işin zevk ve
şirini yaşadıkları ve icabında çilelerine katlan-
dıkları için böyle... Yine bu sınıfa katabileceği-
miz, münferit veya iki üç atlı, at sevgisiyle do-
lu, at zevkini ön plâna almış atçılar...

Fakat ya öbür sınıfa ne diyelim? Sadece fır-
sat ve kombinezon peşinde...

Kabahat tek veya çift atta değil, umumiyet-
le bunların belirttiği seviyede...

Türkiye Jokey Klübü bunların önüne geçme-
lidir; ve yarışa girmeye talip at sahibini, en aşağı
derecesiyle muayyen bir bareme bağlamalıdır.

Bu hususta ne fakirlik, ne cahillik, ne kravatsız-
lık, ne de terbiye noksanı mâni sebep... Asıl atı
yularından çekip gelen, fakir, cahil, kravatsız ve
(takt) bilmez bir köylü baş tacı edilebilir; fakat
kirli, şüpheli, kötü şöhretli ve fena maksatlı ada-
mın, at sahibi olarak yarış yerinde işi olamaz.

NETİCE

Biz ne yaptık? Atı aldık, mâna inbiklerinden
süzdük, büyük ve küçük kelâm plânına döktük,
güzel sanatlar perdesinde aksettirdik, tarih boyun-
ca millet millet çizgilendirdik, en asıl soyu ve işi
içinde değerlendirdik, «safkan» çerçevesinde öl-
çülendirdik, yarış yerlerinde taçlandırdık, bütün
mesut ve mahzun taraflarıyla belirttik, nihayet
memleketimize getirdik ve bıraktık.

Ne görüyoruz?

İnsanı tamamlamak ve ondaki kahramanlık
mekûresine alem olmak için yaratılan, Allah ve
Resulü tarafından övülen, rüya perdesini bile ya-
kacak kadar asil ve bedil çizgiler taşıyan, güzel
sanatları ürperten, tarihte her milletin zafer ve
şeref armasında motifleşen, «safkan» teknesinde
yoğurulan, hipodromlarda muhtaç olduğu prens
iş zeminini bulan, sırtına binmiş bunca insan hır-
sına rağmen ebedi ismetini muhafaza eden ve
nihayet tek ıstıfa kaynağı olarak yarış yerinde
heykelleşen at, bütün dünya ile beraber memle-
ketimizde, yani onu ilk defa çıkarıp insanlığa
takdim edenlerin yurdunda pek mahzundur.

Kulağımıza, babasını imdada çağıran bir ço-
cuk sesini andırır, acı kişnemeler geliyor.

Dünyanın en güzel hikâyesini anlatacağım :

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, bir Memiş Ağa varmış... Memiş Ağa değil de, Durmuş veya Satılmış Ağa... Hepsi bir... Evvel zaman da dediğimiz, pek yakın bir tarih, meselâ Birinci Dünya Harbi sonu... Bu Memiş Ağanın köyü, cenubi Anadolu'da, düşman istilâsına uğramış, yanmış ve yakılmış bucaklardan... Köy, sadece yanık kokusu ve yıkık manzarası veriyor.

Bir zâbit, bir süvari zâbiti, harb içinde bu köye sık sık gelip ordu hesabına yüksek kumandanlara at satın alan bir zâbit, nihayet o da sivil elbiseli, o da yanık ve yıkık, herhangi bir vesileyle bu köye uğruyor. Köy, bilhassa cins atlarıyla meşhur...

Mütareke olmuş, muharebe durmuş, fakat bütün vatan toprağı, kum kum acımakta, taş taş sızlamakta...

Zâbit, bir ölü evine girercesine köye ayak basıyor. İzbelerde bir adam... Yanına yaklaşıyor :

«— Nerede Memiş Ağa?»

«— Şurada, şu yamacın dibinde, bir kayanın üstünde oturuyor.»

İlerleyen, Memiş Ağanın yanına giden, onu selâmlayan, selâmına cevap alan, şahsını tanıtan, tanınan ve mendilini açıp oturması için kendisine yer gösterilen zâbit... Uzun bir sükût... Memiş Ağanın konuşmaya pek niyeti yok... Nihayet zâbit, dayanamayıp, köyün en büyük ağasına ve atçısına soruyor :

«— Niye susuyorsun ağa?»

«— Ne söyleyeyim oğul?»

Zâbit kimi sorduysa «yok!» cevabını alıyor; hangi atı merak ettiyse «yok, gitti; yok, öldü!»

Sükût...

«— Karabaş'ların Hasan Ağa ne oldu, ağa?»

«— Yok, gitti!»

Sükût...

«— Ya şu meşhur kır at; Akduman?»

«— Yok, öldü!»

Hangi insan sorulsa «ya öldü, ya gitti!»; hangi at merak edilse «ya gitti, ya öldü!»... Ölen niçin, giden nereye?.. Yahut ölen nereye, giden niçin?.. Gidenler mi ölüyor, ölenler mi gidiyor?.. Hâsılı her şey karanlık, her şey müphem...

Nihayet Memiş Ağa, zâbitin ikide birde kendisini kurcalamasından üzgün, elini gayet hususi bir işaretle sağa açıp ve sonra ona bir gidiş ahengi verip diyor ki :

«— Senin anlıyacağın, oğul, iyi insanlar, iyi atlara bindileeeeer, gittiler!»

Bizse, Memiş Ağa misalini tersinden hayal etmeye meyilliyiz. Şöyle, ne kadar fikri, bedii, içtimai, idari hasretimiz varsa, hepsinin birden yollarını kavuşturan meydanda durup kulağımızı nal seslerine vermek ve sonunda, sükün etmekteki «safkan» ları görünce nârayı basmak :

«— İyi insanlar, iyi atlara bindileeeeer, geldiler!»

YABANCI KELİME VE İSİMLERE DAİR ÖLÇÜ

- ★ Yabancı kelimelerden, lisanımıza az çok girmiş olanları, telâffuz şekillerine göre parantez içinde ve kendi imlâmızla... Alışık olduklarımızı, düpedüz kendi imlâmızla...
- ★ Alışık olmadığımız yabancı kelimeleri asıl imlâsiyle veya yanında telâffuz şekline göre kendi imlâmızla...
- ★ Telâffuz şekline göre iki imlâ arasında fark olmayanları yalnız kendi imlâsiyle...
- ★ Bunlardan bellibaşlı bir mâna gayesiyle tabir ve terkip ifade edenleri de ayrıca tercümeleriyle beraber...

Veriyoruz.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	5
------------------	---

AT'IN MÂNASI

Dört Ufuk	9
At Nedir	10
At ve İnsan	11
Şövalyelik	12
Mânanın Özü	13
Dün ve Bugün At	14
Prens Soy ve Prens İş	16

AT, KELÂM VE SANAT

Allah Kelâmında At	21
Peygamber Kelâmında At	23
Vecizeler ve Mesellerde At	26
Masal ve Folklor Dünyasında At	29
Edebiyatta At	34
Plâstik Sanatlarda At	43
Kahramanlarda At	53

TARİH BOYUNCA AT

Atın Menşei	63
İlkçağlarda At	67

Türklerde At	79
Eski Yunanda At	83
Romalılarda At	87
Ortaçağda At	93
Yeniçağda At	99

SAFKAN

İrk Ölçüsü	103
Prens Soyun Babası Arap Atı	105
Arap Atının Hikâyesi	107
Prens Soy İngiliz Atı	110
İngiliz Atının Hikâyesi	112
Temel Direği Üç Kahraman ve Nesilleri	118
İki Kan Arasında At Dünyası	132

ONLARDA YARIŞ

Öz Yurdunda İlk Yarışlar	137
İngiliz Jokey Klübü	142
Öz Yurdunda Yarışların Devamı	146
Başka Garp İllerinde Yarış	156
Manialı Yarışlar	172
Tırıs Atı Yarışı	174
Konkur Hipikler ve Polo	175

BİZDE YARIŞ

İlk Basamaklar	183
Cumhuriyet Devri Yarış ve İslah Encümeni	190
Ölü Devre	195
Türkiye Jokey Klübü	197
Türk Yarış Aleminin İlk Sımaları	202
Bugünkü Umumi Manzara	206
Kıymet Hükümü	208

İSTİKBALDE AT

Atın İstikbali	213
Müşterek Bahis	215
Doping	216
Öbür Hileler	217
Halk ve Hükümet Alâkası	218
At Sahibi ve Yetiştirici	220
Netice	223